

דבר העורכת

רצייתי לומר שהפעם יש לנו גיליון רלוונטי למועדי החודש. פינה מיוחדת לציון חמישים שנה למותו של אלתרמן, חג החירות, מסה על אביב, שירים וסיפורים ליום השואה וליום הזיכרון. אבל אחרי שהתכנים נאספו ונערכו והגיליון נסגר, התפשטה הקורונה וסגרה עלינו, ותוך כמה ימים כל השאר הפך לא אקטואלי.

מצד שני, טוב שככה יצא – גיליון לא נגוע. אקטואלי למציאות הרגילה, רגע לפני שהתהפכה עלינו. חגים, מועדים, אסקפיזם ספרותי מנחם, מי בעצם רוצה לפגוש קורונה גם כאן? מעניין לקרוא דיסטופיות כשהן נטועות באיזשהו עתיד לא ידוע ובמרחק בטוח. כשההווה הוא דיסטופיה, עדיף לחכות לפרספקטיבה. וממילא את השפעתה של המגפה על המוזות ועל היצירה נתחיל לראות רק בעוד כמה חודשים.

ובכל זאת הכול קשור איכשהו, והאווירה די מורבידית. יצירות ברוח ימי הזיכרון יתקשרו ודאי למלנכוליה הכללית. גם הפעם תפגשו פה מגוון קולות וסגנונות, מגוון גילים, וגם ביכורי פרוזה ושירה בפרסום ראשון. ומה נותר לאחל כשאת חג החירות נחוגג בהסגר? התכנסות טובה, שתהיה לכם לחירות פנימית, אולי. מהדהדות בי עכשיו השורות של שלונסקי ב"כותלי ביתי": כְּתָלֵי בֵּיתִי אֵינָם כְּחִיץ לִי בֵּינִי לְבֵין עוֹלָם - / יֵשׁ חֶסֶד הַצְּמִיחָה הַמְקַשֶּׁבָה אֶךְ פְּנִימָה / כִּי הַמְקַשֶּׁב לְכֹל אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ כְּלוּם / רַק הַמְחַרֵּשׁ הַמְלֹתָיו לְשׁוֹמֵעַ הַדְּמָמָה / שׁוֹמֵעַ אֶת הַכֹּל וְאֶת כָּלֵם.*

שלכם,
מיכל חרותי

מי שחשוב כמת: ליל הסילבסטר של אלתרמן וישורון עודד כרמלי

אבות ישורון הוא משורר זוכר. הוא זוכר את השואה, אבל הוא זוכר עוד כל מיני דברים. הוא זוכר את הבית בברדיצ'בסקי 4 לפני השיפוץ. הוא זוכר את כיכר דיזנגוף לפני השיפוץ (ההוא, הראשון). הוא זוכר את ערביי הארץ לפני הגירוש. הוא זוכר עץ אזדרכת אחד ("אֶזְכְּרֶךָּ בְּכָל", הוא נשבע). והוא זוכר משוררים. הוא זוכר את יונה וולך. הוא זוכר את יוכבד בת-מרים. אבל את נתן אלתרמן הוא לא זוכר – את נתן אלתרמן אינו יכול לשכוח. "אֶתְרִימֶן", הוא קורא לו בשיר: האיש שהחרים אותו.

לא זה המקום לגולל את מגילת יחסיהם של ישורון ואלתרמן. די לומר שאבות ישורון לא שכת. כבר אמרנו, הוא משורר זוכר. ענייננו כאן הוא בשיר זיכרון אחד, שנכתב לפי תיארוך המשורר ב-1 בינואר 1972. השיר נקרא "1 ינואר, לילה", וכיאה לישורון – הוא מלא דצמבר. ובעצם, הוא גם מלא אלתרמן.

בְּבֵית קֶפֶה, מֵצַד הָרְחוֹב.
מִי שֶׁהָיוּ פָּה – אֵינָם.
מִי שֶׁשָּׁבוּב כְּמַת
וּמִי שֶׁשָּׁבוּב כְּנָם.
רַק סִדְרָן זָקֵן מִן הַקוֹלְנוֹעַ
עִם לָבָן זָקֵן מִן "הַבִּימָה".
וְהַדְּבָרָה הַגְּדוּלָה עַל הַגַּג
מְצִיפָה אֶלֶיָּה פְּנִימָה.
מְשַׁחֲקִים שָׁח. הַבֵּית
קֶפֶה מְלֵא דְצִמְבֵּר.
שׁוֹמְעִים גּוֹאֵן בְּאֶזְזוֹ
שָׁרָה אֵי רִימְמֵבֵר.¹

¹ מתוך "השבר הסורי אפריקני", ספרי סימן קריאה 1974, עמ' 58.

תוכן העניינים

3	מי שחשוב כמת: ליל הסילבסטר של אלתרמן וישורון / עודד כרמלי
8	כפית אלתרמן בגיליון / צור ארליך
17	רשימות / קארל צ'אפק, מצ'כית: פאר פרידמן
26	התנגשות / מוריה דאום קפלן
33	שירים / מרדכי גלדמן
36	שירים / גיורא פישר
39	שירים / חיה לוי
41	רצח בהסכמה, פואמה / איריס אליה נהן
45	שכול וזיקוקים / שמתון צימר
52	הייתי אהובתו של איציק נודלברג / דפנה לוי
57	מחזור הירח / עידו אנג'ל
60	החיבור לשורשים העיראקיים ביצירה של בני הדור השלישי / ענת לב-אדלר
64	היום הכי טוב בטלוויזיה / רוה שגיא
68	שירים / שרי שביט
71	שירים / חיה משב
37	שירים / גילי חיימוביץ'
75	שירים / לינך גליל
77	ילד / צביקה ניר
82	יוסי בנאי בַּזְשֵׁטְרָאסָה / יוסי זיו
86	שירים / שלומית נעים-נאוור
89	שירים / אלי שמואלי
92	שירים / טלי עוקבי
94	בסבכי הגן / נריה בודה
102	השולחן של הילדים / הדס ליבוביץ'
104	שירים / מרב זקס-פורטל
107	שירים / רונית בכר-שחר
109	שירים / רוחמה גבל-רדמן
112	אהבת הזית / צביה פורר
113	שירים / זרה פאבלובה, מרוסית: מירי ליטווק
	הערות שוליים מספר 18 כמתח להבנת הספר "שפילפוגל שפילפוגל"
116	מאת מתן חרמוני / דורית זילברמן
121	משתתפי הגיליון
125	ספרים שהתקבלו במערכת

עורכת: מיכל חרותי / מועצת מערכת: יור – ד"ר דורית זילברמן, ד"ר עמרי הרצוג, נועה מנהיים, ערן צלגוב, פרופ' ניצה בן דב / יור' אגודת הסופרים העבריים: צביקה ניר
גיליון מס' 2 / כרך צ"ד (שנה 94), ניסן תש"ף, אפריל 2020
Literary Journal – Published by the Hebrew Writers Association in Israel
P.O.B 7111, Tel Aviv 61070, Israel
יוצא לאור על ידי אגודת הסופרים העבריים במדינת ישראל (ע"ר) בסיוע משרד התרבות והספורט
כתובת המערכת: בית הסופר עלי-שם שאול טשרניחובסקי, רחוב קפלן 6, ת"ד 7111, תל אביב 61070
טל': 03-6953256/7 / פקס: 03-6916861 / דוא"ל: mozenayim@gmail.com
עריכת לשון: יעל ניר / עיצוב, סדר והפקה: סטודיו דור כהן
בשער: צחי פרבר, מיוחד למאזנים, "אלתרמן בכסית"

השיר נכתב כמו תסריט ונקרא כמו סרט אימה. זה ליל השנה האזרחית החדשה, אבל תל אביב היא עיר רפאים. כולם אינם. אומנם לילה, אבל כמה מאוחר שכבר הולכים לישון או למות? רק סדרן זקן מן הקולנוע, עם "לָבָן זָקֵן" מן התיאטרון, מסדר אחריהם. השחקנים ההם מבית הקפה, מהקולנוע, מהתיאטרון, מתגלגלים לשחקני שח – גם לא בילוי מוצלח לסילבסטר: משחק מובהק של תורות, של אסטרטגיה, של מלחמה.

פתרון חלקי לתעלומת השיר, כפי שהראה דרור בורשטיין², נמצא בבית האחרון: "הַבֵּית / קֶפֶה מְלֵא דְצִמְבֵּר". הבית – לא בית הקפה שבו משחקים שח. הבית – לא תל אביב. הבית ששם, בקרסניסטב, בפולין. ואילו הקפה שפה לא מלא-מלא, כלומר אנשים, הוא "מְלֵא דְצִמְבֵּר". הוא מלא עבר, מלא סוף, מלא תור, מלא לילה. ברקע "שומעים ג'ואן באָזו / שָׁרָה אֵי רִימְמֶר". ישורון ריממברז את דצמבר בינואר, את קרסניסטב בתל אביב, את המתים בסילבסטר. ומה זוכרת באזו? מה היא שרה שם ברקע? היא שרה: And I remember the holocaust / I remember all we lost / the families torn and the borders crossed.

מצד הפרוזודיה, השיר כולו הוא פרודיה מוחלטת (ומוצלחת) על שירת אלתרמן-שלונסקי. זה ברור. אבל ברצוני לטעון כאן שהוא, השיר, זוכר שיר מסוים מאוד של אלתרמן – את "1 בינואר", שנכתב ב-1 בינואר 1935 ופורסם במדור "סקיצות תל אביביות" בעיתון "הארץ":

מנבכי תל-אביב השטופה והשָׁרָה.
מאגמי כְּכָרִים ורחובות נִיאָגְרָה.
ממְטֵר הַנְּשִׁפֵּף כְּחֵבֵית אֶל הַחֶדֶר
וְנִרְשָׁם בְּעֵתוֹן בְּמִדּוֹת מִיְלִמְטֵר...
מתוך קהל פְּסִימִסְטִים חוֹלֵי שַׁעֲמֻמָּת,
הֶאוֹכְלִים בְּעֵצָבָת גְּלִידָה מְחַמֶּמֶת
מִשְׁבְּעִים הַלְּשׁוֹן הַדּוֹרְשׁוֹת – ein Moment לִי.
מִפְּרִיחָה מְסַחֶרֶת וּמְסַחֵר מְנַחֵם-מְנַדְּלִי.
בֵּין אֲנָחוֹת – אֵין-מוֹצֵא... וּקְרִיאוֹת – אֵין דְּבָר!

² בבלוג "מתחת לשולחן", 2009: <https://www.drorb.com/2009/09/12/com.wordpress.drorb/>
/d7%91%d7%a8%d7%9e%d7%a8%d7%99%d7%9e-0%d6%b7%d7%99

בֵּין תְּקוּוֹת הַעֲתִיד וּשְׂגִיאוֹת הַעֶבֶר.
תַּחַת שׁוֹט־עִירִיָּה הַעוֹלָה וְצוּהָל
וּמִצִּיל מְאֻסוֹן אֶת עֵדֶת יִשְׂרָאֵל.
וּמְרִיעַ: הַבֵּיטוּ נָא אֵיךְ
אֶת סִילֶבְסְטֵר הַכִּינוּ פֶּה שׁוֹק עַל יָרֵךְ!...
בֵּין אֵלָה וְאֵלָה אֲנִי מְבָרֵךְ,
בְּדִלְךָ
בְּ"שָׂא"...
וּבְעוֹד
רְגָשִׁים
אִם יֵשׁ.
אֶת אֵלְךָ
תִּשַׁע
מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים
וְחֶמֶשׁ!³

שיר הסילבסטר הלילי של ישורון עומד כתמונת ראי לשיר הסילבסטר הקרנבלי של אלתרמן. תל אביב של ישורון ניצבת ריקה, זקנה ויבשה. מולה ניצבת תל אביב הצעירה, השוטפת, הנוטפת, הרועשת, הצבעונית של אלתרמן – על רחובותיה וכיכרותיה (והצפותיה). זאת ועוד, תל אביב של ישורון היא עיר בנויה, עשויה. היא עיר שהיו בה ועכשיו רק נותר לסדר את הבלגן שהשאירו אלה שהיו בה – ואינם. ואילו תל אביב של אלתרמן היא עיר של פריחה, של תנופה, של קיבוץ גלויות ("משבעים הלשון"). ובעיקר: היא תל אביב לפני שהפכה עיר מקלט לשארית הפלטה. ב-1935 היא עדיין המשך חי, מטמורפוזה מדברית, של יהדות אירופה ("מסחר מנחם-מנדלי").

וזאת גם תל אביב של קפה "כסית", שנוסד באותה שנה. שירו של ישורון הוא אומנם שיר זמן, אבל הוא נפתח בתיאור מרחבי דווקא: "בבית קפה, מצד הרחוב". מצד הרחוב – כמקום מושבו הקבוע של ישורון, שלא הוזמן לשולחן הפנימי, שישב עם פניו לרחוב. אחרימן דאג לכך. אלא שהחברים מבתי הקפה, מי שהיו פה – אינם. "מי שחשוב מתוך 'נתן אלתרמן – רגעים', כך ראשון, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2011, עמ' 8-87.

כְּמֵת" – אולי אלטרמן, שנפטר שנתיים לפני כן, ב־1970, והוא אכן חשוב גם כמת.

תכף נגיע גם ל"מי שֶׁחָשׁוּב כָּנָם". בינתיים נמשיך בסיור אלטרמן: אלטרמן של "הבימה", אלטרמן של הקולנוע, אלטרמן של הטורים על תל אביב הצעירה, המבטיחה, מה נשמר מזוהרו? מה נשמר מזוהרם של המשוררים, השחקנים ושאר יושבי בתי הקפה של פעם? רק סדרן זקן שמנקה אחריהם, וכאילו הוא עדיין מנקה, ב־1 בינואר 1972, את כוסות השמפניה ובדלי הסיגריה של סילבסטר 1935.

השיר של אלטרמן אינו שיר "רציני". זהו שיר עיתון ("משירי העת והעיתון" – כלשונו). ודאי שאין בו כדי לשקף את יחסו העמוק של אלטרמן לסכנת הפשיזם או להכחדת הגולה. הרי אלטרמן היה בין הראשונים שהתריעו על כך בטור שהמשיך את "סקיצות" – הוא "הטור השביעי" – ובוודאי בין הראשונים ביישוב שהקדישו שירה לירית לשואה.

אבל בדיעבד, השיר ההיתולי-פעלולי של אלטרמן על סילבסטר 1935 מעצבן – ואפשר להבין למה המשורר הבדיעבדי ישורון התעצב כשזוכר בו. בין הפסימיסטים הנאנחים "אֵין־מוֹצָא..." והאופטימיסטים הקוראים "אֵין דְּבָר!"; בין "הַאֹכְלִים בְּעֶצְבָּת גְּלִידָה מְחַמֶּמֶת" ל"שׁוֹט־עִרְיָה הָעוֹלָה וְצוֹהֵל / וּמְצִיל מְאֹסוֹן אֶת עֵדֶת יִשְׂרָאֵל", שוט המכה את סילבסטר (הנוצרי) שוק על ירך – בין אלה לבין אלה אלטרמן נוקט בעמדה האהובה עליו: המבוגר האחראי. הוא משתיק את שני הצדדים. "שָׂא..." הוא מפטיר לשאון ההמון – ומברך את שנת אלף תשע מאות שלושים וחמש האסונית, הנוראה.

לפסימיסטים אלטרמן קורא "חֹלִי שְׁעִמְמָת", אבל מה לעשות ש(הפעם) הקוטרם צדקו. לא היה מה לברך את השנה, לא היה את מה לחגוג. והרי מכל "שְׁבָעִים הַלְשׁוֹן", אלטרמן בוחר בלשון אשכנז: "ein Moment – לי". ולא במקרה: ב־1935 הגיעה לשיאה העלייה החמישית, היא "עליית היקים", שברחו מאימת הנאצים והפכו את תל אביב לכרך־הקרקס שאלטרמן נשלח לסקר בחרוזים.

ואולי יחיאל פרלמוטר – לפני שנהיה אבות ישורון – היה שם בחגיגות סילבסטר 1935, עם אלטרמן או בלעדיו, או עם אלטרמן ועדיין בלעדיו. הוא, פרלמוטר, לא מננה עם האופטימיסטים ולא עם הפסימיסטים. בבית הקפה מצד הרחוב, אלטרמן "חָשׁוּב כְּמֵת" ואילו פרלמוטר ההוא

"מי שֶׁחָשׁוּב כָּנָם". רק עכשיו, ב־1 בינואר 1972, לילה, הוא כבר ער כאבות ישורון – אבל כולם אינם. אז הוא זוכר. הוא זוכר מה עשו בתל אביב כשבנירנברג חוקקו את החוקים. הוא זוכר את ההצגות שעלו בזמן ירידת המסכים. הוא זוכר את אולמות הקולנוע המלאים בימי הכבשנים המעשנים. והוא זוכר את "כוכבים בחוץ", ספר ביכוריו המפעים של אלטרמן מ־1938. והנה, ב־1972, גם הכוכבים אשר בחוץ מציצים פנימה, כמו מבוישים, ל"בימה".

כפית אלתרמן בגיליון על השיר "קול" של אלתרמן צור ארליך

כפית אלתרמן ביום היא המלצה בדוקה לחיזוק הרוח. אפשר גם שלוש ארוחות ביום מלוא הצלחת, אבל כפית היא התחלה טובה. "כפית אלתרמן ביום" הוא גם שמו של מיזם פייסבוק שאני מקיים זו השנה החמישית. מדי יום חול אני מעלה יחידת-שירה מזערית משל המשורר, ודן בה מעט. זה התחיל ככפית ממש, רק ציטטת שירה קצרה וכמה מילים שלי, וכהרפתקה שאמורה הייתה להימשך חודש. היו גם תקופות של כפית מישהו אחר ביום. כפית גולדברג ביום, כפית אצ"ג, ביאליק, גלבוע, שלונסקי, רחל ועוד. אבל החלק הפרשני שלי וגם של הציבור המגיב, התעבה והלך. וכך גם התגבשה והלכה ההתמקדות באלתרמן, המשורר שהכי מרגיש אותי. מרגיש, עוד לפני מרגש.

אל הבלעדיות האלתרמנית הוליכה עוד תמורה שחלה עם הזמן במיזם: עברנו לקריאה רצופה בשירים שלמים, יום אחר יום. ולכן: אלתרמן. כי אין עוד כשיריו לוודאות כי בכל שורה ושורה יימצא די טרף להשביע את רעבונו הרוחני של הגולש; שבכל שורה יהיו די ממדים לדבר עליהם, כדי פרנס שיעור יומי קצר וידידותי בהליכות שירה, קסמיה ותחבולותיה.

וכך, זה זמן, "כפית אלתרמן ביום" הוא פירוש שנכתב-והולך על כל ספרו הראשון של נתן אלתרמן, "כוכבים בחוץ". פירוש וגם מסכת, בזכות מה שמוסיפים הקוראים הקבועים והמזדמנים. פירוש מיקרוסקופי, פירוש דדוקטיבי. כלומר, מהצטברות הפרטים הקטנים, אל הכלל. הוא אינו מניח מילה בלי טיפול. בקושי אות. אין לו ברירה. אלה חוקי המשחק.

המתודיקה מולידה סוג מיוחד של פירוש. היא אינה מאפשרת לרוץ הלאה. היא כולאת אותך בשורה של היום. מכריחה אותך לגרד את כל שכבותיה. והנה פלא: אין יום שבו איני מפתיע את עצמי. דווקא בשל הצרת גבולות הגזרה, המזיקה אותי תמיד אל הפצירה והזכוכית המגדלת. בזכות הרב-ממדיות והרב-רובדיות הייחודיות לשירתו האמנותית של אלתרמן, נתקיים בי כל בוקר "מן המצר קראתי: יה!", וגם וואו. וכל זה,

עליי לומר, מתוך חתירה להבנת השיר לאמיתו, וזהירות מפני היסחפות לדרשנות, לספקולטיביות ולכפיית פשרים זרים כגיגית.

בפני קוראי מאזנים אבקש להציג פה עיבוד של רצף-הכפיות על אודות אחד השירים הקצרים בספר. השיר "קול" משובץ לקראת סוף החטיבה הראשונה. זהו אחד משרשרת שירים קצרים, כולם באווירה לילית, הנמתחת בין שני שירים ארוכים ומרכזיים, ליליים משהו גם הם, "חיוך ראשון" ו"איגרת".

"קול" הוא מן השירים המוכרים-פחות בספר, אך כפי שאפשר להירמו בכותרתו הוא נוגע בעניין מהדהד ביותר בשירה בכלל ובספר ניגוני כל כך בפרט. קראנו בו בראשית הקיץ אשתקד. הנה תחילה השיר כולו בבת אחת – ואז בכפיות.

קול

הלילה עמַעם בְּזֹכֹכִית וְעֵשֶׂן.

שְׁמָמָה הַכֶּכֶר הַסוֹחֶרֶת.

וְשָׁמַיִם הֶלְכוּ עִם נֶרֶם הַיֵּשֶׁן

מִן הָעִיר הָאֲחֵת

אֶל עִיר אַחֶרֶת.

בְּדַרְכֵי הַרְיָקוֹת קוֹל דְּבַר וְנָדָם

וְהִימָה אֲזַנְךָ הַשׁוֹמֵעַת

מֵה גְדוֹלוֹת הַמַּלְיָם שְׁנוֹתָרוּ לְבַדָּן,

נִתְקוֹת מִתְשׁוּבָה וְדַעַת – –

מָה חֲזָקוֹ, מָה הַבְּהִיקוֹ עַד אֵין לְהַפִּיר!

מֵה יִפְתָּה חֲפֵשֶׁתְךָ בְּצִיּוֹת הַקָּר!

לְכַבֵּד הַנְּסוּג,

הַהֲדוּף אֶל הַקִּיר,

אֶת נְגִהֶן הַמְקַפֵּיא יִזְכֵּר!

* * *

קול

הכותרת "קול" מסקרנת: הרי השירה היא קול. הרי שירת אלטרמן היא מלאכת מחשבת של קול. של צליל. ועוד: בשיר 14 שורות. כמו בסונטה, אף כי הוא אינו סונטה. המילה סונטה נגזרת מ"סון", שפירושו צליל, קול. יש פה אם כן בכותרת איזו הלצה פרטית קטנה של אלטרמן. גם השיר הבא בספר, "הסער עבר פה לפנות בוקר", עשוי 14 שורות (וכמו בשירנו, זה קורה בשל שבירה של שורות טבעיות לשתיים ואף שלוש). וכך גם השיר שלפני הקודם – השיר נטול הכותרת המתחיל במילים "עוד אבוא אל ספך". הלוא דבר הוא.

הַלִּילָה עֲמָעַם בְּזִכּוּכִית וְעֵשֶׁן.

השיר מתחיל כמין המשך של השיר שלפניו, השיר המוכר "ליל קיץ" ("דומיה בַּמְרַחֲבִים שׁוֹרְקֵת" וגו'). אנחנו עדיין בלילה. עדיין בעיר, מקומם של הזכוכיות והעשן. האווירה מטושטשת. הלילה עמעם, כמו רוח הקיץ ששטה "עמומה" בשיר הקודם.

הלילה עמעם את מי? אף אחד. עמעם הוא כאן פועל עומד. הלילה היה מעומעם. הוא עשה זאת דרך הזכוכית והעשן, אביזרים עירוניים שהעמימות שלהם שונות במהותן. הזכוכית יכולה להיות צלולה ושקופה לגמרי, אך היא גם יכולה להיות עמומה אם היא צבועה, אם מחשיך בחוץ, או אם עשן מלכלך אותה. ואילו העשן מעמעם במהותו.

אבל רגע. האם יש קשר נוסף בין לילה, זכוכית ועשן? אנו, המורגלים באור החשמל, אולי איננו חושבים על עששיות, אך בארץ ישראל של 1938 זה ודאי עלה על הדעת. הזכוכית והעשן נמצאים, בקנה מידה גדול, בעיר רבת החלונות והארובות. אבל בקטן הם נמצאים בנרות שאנשים מדליקים. ותכף השיר יעורר את המובן הזה של זכוכית ועשן כמעט במפורש: השורה החוזרת עם שורתנו תהיה "וְשָׁמַיִם הֶלְכוּ עִם נֶרֶם הַיֵּשָׁן". השמיים הולכים, כלומר נושבת רוח. נרם הישן מעשן בה, ומוגן בזוגיות העששית. ללילה יש אם כן נר ישן בכמה מובנים גם יחד.

הנר מרצד, מעמעם, מכפיל צללים. אלטרמן מכפיל משום כך צלילים. הקשיבו: לִי־לָה. עֲמָעַם. זִכּוּכִית. כל המילים בשורה, חוץ ממילת החרוז. זה יקרה גם בשורה הבאה. מקרה שקורה ממש לא במקרה. איפה אם לא בשיר שהקול אמור כבר בשמו.

שְׁמָמָה הַכֶּכֶר הַסּוֹחֶרֶת.

השורה השנייה מתמצתת אף היא את הלילה בעיר. "כיכר השוק ריקה", תכתוב זאת במילים אחרות נעמי שמר כעבור שלושים שנה. כאן זו ריקנות חולפת, זמנית: הסוחרים והקונים הלכו לישון. כאן זה גם כמובן משוכלל יותר, פיוטי יותר: הכיכר היא כביכול הסוחרת, אף שהיא רק זירת המסחר. כהמשך של המשחק בשורה הקודמת, גם בשורה הזאת יש הכפלת צליל בכל מילה חוץ ממילת החרוז: מ מוכפלת ב"שְׁמָמָה", כ ב"הכיכר". מעניין שההכפלות כאן באות באותן אותיות שהוכפלו בשורה הקודמת: שם זה היה "עמעם" ופה "שממה"; שם "זכוכית" ופה "כיכר". "שְׁמָמָה" דומה ל"עמעם" גם בכך ששניהם משמשים פעלים עומדים, המציינים מצב; מצב של דעיכה. "שממה" יהודהד שוב, הפעם גם השי"ן הדומיננטית שלו, במילה הבאה, "שמיים". הרי לנו שרשרת נאה של מילים כפולות מ' בתחילת (או כמעט תחילת) השורות: עמעם-שממה-שמיים.

וְשָׁמַיִם הֶלְכוּ עִם נֶרֶם הַיֵּשָׁן

מִן הָעִיר הָאֲחֵת

אֶל עִיר אַחֶרֶת.

השמיים כהלך זקן, נודד מעיר לעיר עם אותו נר ידוע וישן. מהו הנר? הירח מן הסתם. עיר אחת הלכה לישון, השמיים מגששים אחר העיר השכנה. השמיים הולכים ובעיקר נוסעים כמה פעמים בשירי "כוכבים בחוץ". אבל בדרך כלל זו תנועת העננים או הרוח. כאן העניין אחר. שירנו "קול" משדר רקע של דומייה. לא של דינמיות. מי שהולך עם נר ישן הולך לאט. גם כיוון התנועה נראה כיחסי, ושמא כנצחי. מהעיר האחת אל עיר אחרת, וממנה מן הסתם לבאה בתור.

מן השורות הבאות יובן כי בדרכים מעיר לעיר, "בדרכים הריקות", מהלך אדם. הוא ה"אתה" שהשיר מדבר אליו. העניין מתבהר אפוא. השמיים הולכים עם ההולך. הם הולכים להיכן שהולך הצופה בהם. זה בולט כידוע כשמסתכלים בעת ההליכה בירח, הנדמה כהולך איתנו. הירח, נרם הישן של השמיים.

השמיים הם מעטפת ריקה ואינסופית למסלולו של הנודד, של ההלך. מעניין שאלו אינם "השמיים" אלא "שמיים". כאילו יש כל מיני שמיים, וכאן מדברים על אחד מהם. אכן כן: כל הלך והשמיים ההולכים איתנו. כל אחד והעיר האחת והעיר האחרת שלו.

כמו השמיים, גם העיר האחרת אינה מיודעת. היא סתם "עיר אחרת".
אלתרמן מכניס סתמיות אגבית לשיר, ואפילו פורע את המשקל לשם
כך: הרי כדי לקיים את ניגונו הסדור של השיר, היה עליו לכתוב "מן
העיר האחת אל העיר האחרת". החריקה המשקלית מבטאת את החריגה
מהנשגב אל היומיומי: פתאום משהו פה דיבורי-בכוונה. המנגינה המתוקה
עוצרת. האפרוריות מרימה לרגע ראש.

בשורות הקודמות, הצלילים הוכפלו כצלליות הנר המעמעם. עכשיו,
לאור הנר הישן ההולך, הצלילים מגלגלים אותנו הלאה. ישנו הצירוף
ש"מ/נ. המילה "שממה" בשורה הקודמת אספה את נקבציו מהשורה
שמעליה: "עמעם... ועשן". עכשיו הוא מתגלגל כולו אל המילה "שמיים".
וממנה אל "נרם הישן מן". במקביל, "זכוכית" מהשורה הראשונה הדהדה
בשורה השנייה ב"הסוחרת", ועכשיו מוסיפה ונשמעת במילים "הלכו",
"אחת", "אחרת".

בְּדַרְכֵי הָרִיקוֹת קוֹל דְּבַר וְנָדָם
וְהִיָּתָה אֲזַנְךָ הַשּׁוֹמֵעַת

נדירות מאוד בשירי "כוכבים בחוץ" סצנות אשר גם גרעינן ה"מציאותי",
המקולף מדימויים וממטאפורות ומגוזמאות, הוא מיסטי או דמיוני. דומה
שכזה הוא הקול הנשמע פתאום באוזניו של ההולך בדרכים הריקות
בלילה. הקול השמיע כמה מילים, כפי שיבואר בשורות הבאות, וההלך
שמע באוזנו שהן נשארו לבדן.

הקול דיבר כביכול בכל הדרכים הריקות; הן ממילא ריקות ואין שומע,
אז למה לא לומר שהקול נשמע בכולן. אך מי שמע אותו? רק אתה.
הלך אחד באחת הדרכים. הריקנות, ההרגשה שאיש מלבדך אינו הולך
בדרכים, גורמת לקול ולמילים להיתפס כממלאים את החלל כולו.

עד שנבין, בשורות הבאות, מהי משמעותו של הקול, הבה נראה את
הקולות. מערכת צלילים מעניינת נוצרת בשורה הראשונה. ר מתגלגלת
לכל האורך, אך מעבר לה מתקיימים בשורה הזאת שני זוגות: אחד
בקצוות, אחד באמצע. בקצוות, "דיבר ונדם" זהו כמעט בכל צליליו
למילה "בדרכים", בשינוי סדר; אכן, הדיבור והדממה אירעו בדרכים.
ובלב השורה, הצמד "הריקות קול" שמשותף לשתי מילותיו "קו". הדרכים
ריקות, אך קול ממלא אותן.

מָה גְדוּלוֹת הַמְּלִים שְׁנוֹתָרוּ לְבִדָּן,
נְתוּקוֹת מִתְּשׁוּבָה וְדַעַת –

עתה אנו למדים שהקול שדיבר ונדם הספיק לומר כמה מילים.
בהשתתקו, המילים שאמר נשארו. מרחפות באוויר, לא גוועות. הן נותרו
לבדן: בדרכים ריקות מאדם; בלי מילים נוספות שיחברו אותן למשהו; גם
בלי ייחוס לדובר כלשהו, היות שיצאו מפי איזה קול מסתורי.

אבל מתברר שהלבדיות שלהן חמורה יותר. עקרונית. הן נשארות
באוויר כשאלה שאין לה תשובה. הן נותרות בלי דעת, בסימן שאלה,
ואולי אפילו בלי משמעות. והן מטרידות והחלל מלא בהן. הן כה גדולות
באוזניו של שומען היחיד (כזכור, השורה הקודמת הייתה "והייתה אוזןך
השומעת"). דומה כי הן גדולות דווקא בשל בדידותן וניתוקן מפשר.

מָה חֲזָקוֹ, מָה הִבְהִיקוּ עַד אֵין לְהִפְיֵר!

אלו הן כזכור "המילים שנותרו לבדן, נתוקות מתשובה ודעת". לפנינו
סדרה בת ארבע קריאות "מה" המתפעלות ממילים אלו. היא התחילה
ב"מה גדולות", ועתה היא נמשכת ועוברת מהגודל אל החוזק ואל הבוהק.
אלו ואלו תיאורים של עוצמה. המילים גדולות, חזקות ואף מסנוורות
– עד כדי כך שהמביט בהן לא יכירן. שהרי הן מנותקות מההקשרים
הרגילים.

לא מזמן, בשיר "השיר הזר", קראנו: "המלים חזקות. בכלובן לא
תבכינה. / הדוקים, הדוקים חרוזי השיר".

עתה אנו חוזרים שוב במפורש על תיאורן של מילים כחזקות וזרות.
מילים שכמו מילותיו של שיר-אמת מרחפות גדולות ודורשות את תשומת
ליבנו. שם השיר היה "זר", וכאן אין להכיר את המילים מרוב בוהק.
צלילי h-k חוזרים שוב ושוב בשורה שלנו וקושרים יחדיו את החוזק,
את ההבהק ואת האי-היכר. הם תורמים גם להידוק הקישור שלה אל
השורות שציטטנו מ"השיר הזר". "חזקות... תבכינה", ובעיקר "הדוקים
הדוקים". למען קוראי מאזנים, אוסיף פה גילוי נאה מן התקופה שקראנו
בכפיות את "השיר הזר".

"הדוקים, הדוקים חרוזי השיר", אומר המשורר ב"השיר הזר". אבל
למה הדוקים פעמיים? רק כדי למלא את התבנית המשקלית ולהמחיש את
המלאכותיות הכופה שלה? רק כדי להדגיש שהחרוזים הדוקים מאוד?
לא ולא. נתן אלטרמן רומז לנו בשיר ארס-פואטי זה לנתן אחר, רבי נתן,

נתן התנא, שלפני עידן ועידנים השמייע בלי משים את המניפסט הפואטי של נתן אלתרמן.

בין גיל 10 לגיל 15 למד אלתרמן הילד־הנער בבית ספר דתי־ציוני בקישינב. ייתכן שהתפלל שם שחרית מדי יום. באומרו את "פיטום הקטורת" אולי כבר תכנן את התמכרותו לעישון ואולי לא, אבל ודאי נחשף לברייתות המצוטטות שם על הכנת קטורת הסמים הריחנית במקדש, המובאות במסכת כריתות בתלמוד הבבלי (ו' ע"א). בפרט לאחת פיוטית במיוחד, המיוחסת למי ששמו כשמו: "תַּנְיָא, רַבִּי נְתָן אֹמֵר: כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אֹמֵר: הִדֵּק הַיֵּטֵב, הַיֵּטֵב הִדֵּק. מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יִפֶּה לְבָשָׁמִים".

בעת שחיקת הסממנים לאבקה אומרים "הדק היטב, היטב הדק". אומרים בקול, כי הקול יפה לבשמים. יש שהסבירו שזו דרך לגרום לשוחק לנשוף הרבה: המילים "הדק" ו"היטב" מתחילות שתיהן ב־ה' עיצורית (כך שמעתי פעם בביקור במכון המקדש). מי שהשירה בראש מעייניו ודאי שומע את דבריו אלה של רבי נתן כנדרשים עליה. על השירה המלוטשת, זו שבה "המוזיקה לפני הכול". הקול, כלומר המוזיקליות, צלילי המילים וניגון, יפה לבשמים, ליופי הרוחני והמשמח המצוי בשיר. כדי ליצור את "הקול" הזה יש להדק היטב את המילים זו לזו בקשרי משמעות, צליל והדהוד. על החרוזים להיות הדוקים, קושרים היטב, חזקים. כך אמר רבי נתן.

עד כאן מאמר מוסגר לגבי "השיר הזר". והנה, בשני השירים, גם אצלנו ב"קול", המילים החזקות הן מילים מנותקות: מדעת או מרגש. אפשר לראות בכל זה איזה רמז שגם שירנו, "קול", מדבר על השירה (או ההשראה המעוררת אותה) – אולי באופן רחב יותר: השירה כאחת הצורות של התגלות מילולית הגדולה מהחיים.

מַה יִפְתָּה חֲפֵשֶׁתְּ בְּצִיּוֹת הַקָּרִי!

זה הסופרלטיב הרביעי והאחרון הנאמר על "המילים שנותרו לבדן", שיצאו מפי איזו בת־קול בחלל הלילי. הן גדולות, הן חזקות, הן מסנוורות, ועכשיו גם יפות – לא, לא הן היפות. היופי הוא יופי של דבר מופשט, של מצב: של "חופשתן בציות הקור", ובעברית קלה, היותן חופשיות במדבריות הקרים. זה דורש פענוח.

חופשה כאן איננה נופש, או הפסקה בת כמה ימים בעבודה, כבלשון ימינו, אלא חופשיות, דרוו. מצב עקרוני יותר. המובן המקובל היום

של "חופשה" כנראה עוד לא היה מקובל בעת כתיבת השיר, כפי שאני למד ממילון גור. "חופשתן" מהדהד את "מה יִפְתָּה", בפרט בצלילים המשותפים פ־ת. כרגיל, זיווג צלילי מקל על עיכול של קושי רעיוני. בזכות משחק הצליל הזה, היופי מתקבל על דעתנו, בלי משים, כתיאור טבעי כביכול לחופשה.

צייה, יותר ממדבר, היא משהו מצמית. ריק ומאיים. אנחנו לא במדבר גיאוגרפי אלא במרחב הבין־עירוני, והצייה היא הריקנות של הדרכים הנחוות כריקנות מוחלטת. "הקור" מזכיר לנו אף הוא שכנראה אין העניין פה בצייה גיאוגרפית. ציות־קור הן מרחבים מעוקרים, ריקים מנוכחות מְנַחֶמֶת ומנוכחות אנושית בכלל. "הקור" מהדהד את הסיומת של השורה הקודמת, "הפיר" ("עד אין להכיר"); ושניהם עניינם זרות: עד־אין־להכיר, ועכשיו הקור שהוא ניכור.

מהו החופש הקר הזה? זוהי הבדידות הבלתי־תלויה של המילים, שהן גדולות וחזקות ומבהיקות אך "נתוקות מתשובה ודעת". חופש מהקשר, חופש מהבנה, חופש ממילים אחרות, חופש ממי שאומר אותן. החופש הזה יפה, באיזשהו אופן. הוא מזמין אותנו להתעמת עם המילים כפי שהן. אולי לנסות למשמע אותן כרצוננו. אולי להפך, להניח להן להישמע בעירומן. כצלילים. כאטומים של משמעות.

ראינו שייתכן כי הכוונה לשירה. שירה מהסוג שאלתרמן כותב. יופייה, לפני הכול, אינו ידוע. הפשר, ודאי המסר, איננו הדבר היחיד שיש להתכוונן אליו כשמקשיבים לה. ודאי לא הדבר הראשון. יש לשמוע אותה ב"קור", "קור החרוו הצלול" כפי שנאמר בשיר "השיר הזר"; כשהמילים הן עוד חומר קולי, עוד לפני התשובה והדעת.

לְכַבֵּךְ הַנְּסוּג,

הַהֶדוֹף אֶל הַקִּיר,

ובכן, נראה שלמילים הגדולות־חזקות־מבהיקות־חופשיות יש תכונה נוספת: הן מבהילות. ליבו של השומע חרד. הוא נסוג, שמא החסיר פעימה, וכמו נהדף אל הקיר. הלב עשוי כידוע חדרים וחדרים ומצוי בבית־החזה; וזה הקיר שהוא נהדף אליו כשנעתק ממקומו. הלב נסוג, הלב נמוג.

אך זהו ליבו של ההלך שבדרכים הריקות, ובקוראנו את השורות האלה דומה שאנו חושבים פחות על הלב עצמו ויותר על האיש הנהדף

רשימות קארל צ'אפק

מצ'נית: פאר פרידמן

מתוך הספר "על הדברים הקרובים" שיואה אור בקרוב בהוצאת אפרסמון

בשבב הבטלה¹

הייתי רוצה להתבטל היום; אולי מפני שכל כך יפה בחוץ, או מפני שבחצר עובדים נגרים, או מפני שזורחת השמש, או מאלף סיבות אחרות. היום הייתי רוצה להתבטל.

לא הייתי רוצה לצאת לטייל, כי טיול הרי איננו בטלה; גם לא לקרוא או לישון, כי גם קריאה וגם שינה אינן התבטלות; גם לא ליהנות ממשוהו, גם לא לנוח, כי בטלה אין פירושה מנוחה, וגם לא הנאה. בטלה טהורה ומושלמת לא נועדה להעביר את הזמן או להסיח את הדעת. הבטלה היא דבר של שלילה: פירושה היעדר כל הדברים המעסיקים את האדם, מטרידים אותו, משעשעים אותו, מעניינים אותו, מדריכים את מנוחתו, מדאיגים, משמחים, מעציבים אותו, מושכים את תשומת ליבו, מסקרנים, משעממים, מקסימים אותו או מציקים לו, מושכים אותו או דוחים. הבטלה היא לא כלום, היא שלילה, אי-מטרה, חוסר תוחלת, אני לא יודע איך עוד לומר זאת. הבטלה היא, בקיצור, דבר מושלם ויקר ערך.

בראש ובראשונה, הבטלה אינה בזבוז זמן. הייתי מבזבז את זמני אילו, נניח, הייתי שואב מים במסננת. אך כשאני מתבטל – אני בהחלט לא עושה זאת. אני לא עושה שום דבר מיותר, מפני שאינני עושה שום דבר בכלל.

שנית, הבטלה אינה אִם כל חטאת. היא בכלל לא יכולה להיות אִם – בהיותה עקרה, אחרי ככלות הכול. אין היא משתוקקת לדבר. בטלה שמשתוקקת לדבר-מה שוב איננה מתבטלת; היא כבר עושה משהו, כבר יש לה כוונה.

¹ רשימה זו של צ'אפק, שפורסמה לראשונה ב"לידובה נוביני" ב-27 במרץ 1923, מקדימה בכעשור את המסה המפורסמת באותו שם, מאת הפילוסוף האנגלי ברטרנד ראסל.

כולו, בגופו, אל איזה קיר העומד לצד הדרך. כמו שנאמר בשיר "הרוח עם כל אחיותיה" בתחילת הספר, באותה נגינה בדיוק, ובשפע נשיפות: "הה, גופי האובד, ההדוף אל גדר".

השורה-המחולקת שלנו חוזרת למסורת הכפלת העיצורים מתחילת השיר: לבבך, ההדוף. כאן זה אולי משדר לנו איזה גמגום של היעתקות הנשימה. "אל-הקיר" חורז במלואו עם "להכיר". elhakir-lehakir. ההבדל היחיד ביניהם, מבחינת הצליל, הוא בסדר של Je-el. בדרך אחרת "הקיר" מהדהד את "הקור" שבסוף השורה הקודמת. כל השלישייה הזאת, הכרה וקיר וקור, קשורה בניכור, בזרות ובבהלה. המשכה-היפוכה יבוא בשורה הבאה, במילה "יזכור".

ההיהדות אל הקיר מעלה על הדעת גם מצב של היות נתקף או של אובדן מוצא. אנו נזכרים פה בשיר אחר, מהמשך הספר: "תחנת שדות". כמו השיר שלנו הוא מתרחש בדרכים הריקות. שם זו תחנת רכבת נידחת שהאדם נשאר בה לבדו. האווירה פחות מיסטית מזו שבשירנו, אך לקראת הסוף היא מאיימת. חלק ג של השיר מתרחש מאוחר בלילה, עד הבוקר. והנה, גם שם העולם רחב וקר – ויש הילחצות אל הקיר: "עמד מול ראות הרחב הכופפת, / מול ריח העולם העז והקריר – / תמיד, תמיד ארבו לתקף אותך לפתע / ובתחנה נדחת לחצו לקיר!"

את נגהן המקפאי יזכר!

מה יזכור הלב הנבהל מהמפגש עם "המילים שנותרו לבדן"? תמונה מחרידה של נוגה מקפאי, אור חזק קר ומשתק. תמונת-הבזק המזקקת בשתי מילים את רוב התכונות שיוחסו עד כה למילים הללו: מנותקות, חזקות, מבהיקות-עד-אי-להכיר, חופשיות בציות-הקור. הקור, מתברר עתה ביתר שאת, הוא בעיקר קור המילים עצמן.

כמה שונה אורן האימתני והמצמית של המילים מאור "נרם הישן" של השמיים בתחילת השיר הקצר. במהלך הדרגתי אך מהיר עברנו מהיבתי אל האל-ביתי, מהנוסטלגי אל המטריד, מדרך אחת לחוות את הכוכבים בחוץ אל דרך אחרת.

שלישית, בטלה אינה עצלות. להתעצל פירושו לזנוח עשיית דבר-מה שעליך לעשותו, ותחת זאת סתם להסתרח. להתבטל פירושו לא לעשות שום דבר, וגם לא לרצות מאום.

להתבטל אף אין פירושו לנוח. מי שנוח, עושה משהו שימושי: הוא מכין את העבודה הבאה. הבטלה מתקיימת ללא קשר לכל עבודה קודמת או עתידית; אין לה תוצאות ואין היא מצפה לדבר.

להתבטל זה גם לא ליהנות מהשלווה. לשחק בשמש, לצמצם בעונג את עיניך, לגרגר כחול – כל אלה הן פעילויות שעשויות להיות פרקטיות מאוד, או לכל הפחות מהנות; וההנאה כשלעצמה היא כבר פחות או יותר מטרה. הבטלה היא חסרת תכלית מכול וכול. אין היא דורשת לעצמה לא שלווה, אף לא חשק, פשוט לא כלום.

שלווה: זהו זרם אטי וקבוע שמבעבע ומערסל בשקט; מנוחה – זו ברכה אפלה ושוקטת שבה צפים הלכלוך והקצף של הרגעים הרעים, הדוקרים. עצלות: זהו מפרץ מכוסה אצות ירוקות, ריר וביצי צפרדעים. אך הבטלה נייחת היא. אין לה קצב, אף לא קול; היא עומדת ואינה זעה. אין היא מעניקה חיים לעשבים, אף לא לאצות, גם לא ליתושים. היא מים עומדים, צלולים. ועל אף שמימיה עומדים, אין היא מתחממת. היא עומדת ואינה עולה על גדותיה. אין לה כיוון, אף לא תוכן, גם טעם אין לה.

מתחשק לי להתבטל היום; לא, מה שמתחשק לי הוא שלא יתחשק לי דבר.

הייתי רוצה – מה בעצם? שום דבר; כי זו היא הבטלה. להיות כמו אבן, אך ללא משקל. להיות כמו מים, אך לא לשקף דבר. כמו ענן – אך מבלי לנוע. להיות כמו חיה, אך ללא רעב. להיות כמו אדם, אך ללא המחשבות. להתבונן בדף הלבן, החלק, הריק; לא לכתוב, ולראות אם לא יתכסה הדף (מרצונו שלו עצמו) באותיות שחורות, במילים, במשפטים, בשורות מלמעלה למטה: דף ראשון, שני, שלישי; ואז, או-אז! לא להיות מוכרח לקרוא את זה – פשוט לא לקרוא שום דבר, בוודאות של בטלה עמוקה, ישירה, ולהסב את המבט אל זכוב אביב ראשון שעומד על החלון, להביט בו ולראות אותו; ואז – נו, הבטלה באמת זקוקה לתוכנית? הלוא תמיד אפשר למצוא דבר-מה לאי-עשייה, לאי-התבוננות, לאי-ראייה.

וכשסיימת להתבטל, אתה קם וכמו שב מעולם אחר. הכול קצת רחוק וזר, לא נעים, מאומן, מתוח; וכל כך... הכול מוזר כל כך... עד שפשוט

צריך קצת לנוח אחרי כל הבטלה הזו; ומשנחת די הצורך – לבהות קצת, ואז קצת לשבת בחיבוק ידיים, אחר כך להתמסר מעט לשלווה. רק אז יעלה בידך לאזור את כל כוחותיך ולהתחיל לעשות דבר-מה מיותר לחלוטין.

(1923)

מה קוראים מתי?

אחת השאלות הקבועות שאנו מטרידים בהן לעיתים את הקרובים לנו, היא: "מה הספר האהוב עליך?" כמו רוב השאלות מן המוכן, גם זו אינה מדויקת לגמרי. היה נכון יותר לשאול: "מה הספר האהוב עליך בסיטואציה כזו וכזו?" אין ספק שהאדם אוהב יותר ספר מסוים כשהוא בשלב הילדי הנפלא, האפי, שבו הוא חוכך בדעתו אם להכין לעצמו רוגטקה או לקרוא את קרווד;² וספר אחר כשהוא שבוי בלבטי ההתבגרות; ואחר, כשהוא מאוהב עד מעל לאוזניים; ושוב אחר, בחלק הגדול והחשוב של חייו, כשהוא רודף במסרקו את שערות השיבה הראשונה, ואת אלה שיבואו בעקבותיה. כל זה הוא, כמוכן, סיפור ישן; נותר אפוא רק לתהות על כך, שאם כבר מוציאים ספרים "לילדים" או "נוער המתבגר", אין מוציאים ספרים אחרים עם ציון מפורש עליהם, שהם מיועדים למבוגרים צעירים או לבאים בימים, לנשים גרושות או לרווקים רטנוניים. אלא שגם אם נתעלם מהבדלי הגיל, לא כל ספר – ויהיה זה ספר מצוין ככל שיהיה – מתאים לכל מצב. התנ"ך למשל אינו מתאים, ככלל, לקריאת פנאי ברכבת. בחדר הקבלה של רופא השיניים לא מונחים, ככלל, ספרי שירה, שהפציינטים יכולים להנעים בעזרתם את ההמתנה. עם הקפה של הבוקר לא נהוג לפצוח בקריאת "עלובי החיים" של הוגו, כי אם לקרוא, בדרך כלל, עיתון.

הייתי מעז לומר שהבוקר אינו זמן ראוי לקריאת ספרים; האדם מרגיש שהוא מבזבז את זמנו. רק בהמשך היום צומחים לאטם היכולת לקרוא ספרים והצורך שבכך, והם מגיעים לשיאם בדרך כלל בלילה. ככלל, הקורא נמנה עם חיות הלילה, ולכן סמלו הוא הינשוף, ולא תרנגולת

² גיימס אוליבר קרווד (1878-1927) היה סופר הרפתקאות אמריקני.

או ברווז, שדווקא עשויים היו לרמז כראוי על רעבתנותו. רק העיתון ראוי לקורא הבוקר, המקרב לחמנייה אל שפתיו או נתלה על הידית בחשמלית. אפשר לומר שהעיתון הוא מפרש, שבעזרתו מפליג הקורא אל היום הצלול. לעומת זאת, לאחר ארוחת הצהריים הכי טוב לקרוא מגזין, בעוד ספר – בדומה לאהבה והוללות, הוא עניין לילי.

המצב מסובך עוד הרבה יותר כשאנחנו מבקשים לבחון מצבים שונים בחיים. כך למשל, כשאתה עייף, אתה מבקש קריאה שדומה לחתיכת בשר ראויה; אתה לא רוצה לכרסם משהו, אלא לנגוס כמו שצריך, כמו חוטב עצים בסוף יום עבודה. אז אתה מכין לך רומן ראוי לשמו, כזה עם עלייה עסיסית, נוטף דם ככל שניתן – ואם אין להשיג ספר מתח מדמם, אז שיהיה רומן הרפתקאות, רצוי כזה שמתרחש בים. כשאתה תשוש מעט, בתקופה לחוצה, מרובת דאגות או עבודה, אפשר לקרוא רומן אקזוטי, היסטורי או אוטופי – בעיקר משום שהארצות הרחוקות הללו, ואותם ימים רחוקים, אינם נוגעים אליך בשום דרך. בימים של נזלת קשה, או כשנחתת עליך כל מחלה פתאומית אחרת, אתה מייחל לקריאה מרגשת ומותחת באופן קיצוני, שבכל זאת אסור שתהיה סנטימנטלית והיא מוכרחה להסתיים בטוב; בקיצור – לספר בלשי. נוכח מחלה כרונית אתה מניח גם את הספר הבלשי ומבקש משהו טוב לב ומעורר תקווה; ככל הנראה יהיה זה דיקנס. ככלל, הקורא הערני יגלה שדיקנס וגוגול הם סופרים המעוררים חשק לאוכל. עדיין איני יודע איזה ספר יבכר אדם על ערש דווי; אך בבית הסוהר וברגעי סכנה – כך הבטיח לי ד"ר פרייס – קשה לעכל את דוסטויבסקי, ואפילו את ייראסק;³ מתברר כי *in carcere et catenis*⁴ הספרים שעוזרים יותר מכולם הם "הרוזן ממונטה כריסטו", "שלושת המוסקטרים" או נניח "האדום והשחור" של סטנדל.

ביום ראשון הכי נחמד לקרוא מאמרים ורשימות, ולו רק משום שבמהלך הקריאה האדם קצת משתעמם לו, כראוי ביום הקדוש; או יצירות קלסיות, שהן, כמו שאומרים, "קריאת חובה לכל אדם משכיל". קריאה של יום ראשון היא, ככלל, בבחינת מעשה מוסרי, בעוד בקריאה של ימי חול יש איזו התהוללות, או גרגרנות, נאמר. הקריאה הראויה

³ אלואיס ייראסק (1851-1930) היה הסופר הצ'כי הגדול של תקופת ההתעוררות הלאומית, מחברן של "האגדות הצ'כיות העתיקות" (ר' הערה 45 לעיל).

⁴ לטינית: בכלא ובכבלים. לפי מעשי השליחים, פרק י"ב פסוק 6: (...) ויישן פטרוס בין שני אנשי צבא, והוא אסור בשניים זיקים" (תרגום דעליטש).

ביותר בבית הקיץ היא אלמנכים ישנים, כתבי העת "לצייד" או "הפונדק היום" – אם כתבי עת אלה זמינים במסעדה המקומית; אם אינם, אנשים לוקחים ליד גם את "הכפר". בסתיו הכי טוב לקרוא את אנטול פרנס, ככל הנראה בשל בשלותו המיוחדת. בחורף מבעיר הקורא בקרבו את כל חומרי הקריאה האפשריים; הוא מוכן לקבל אפילו כרכים של רומנים פסיכולוגיים, שבקיץ היה נמנע מהם בכל מחיר. בכלל, רומנים עבי כרס הולמים מזג אוויר גרוע ומושלג; ככל שמזג האוויר גרוע יותר – כך עבה הכרס. במיטה אין קוראים שירה, אלא פרוזה; אנשים קוראים שירה בעודם ישובים על קצה הכורסה, כמו ציפור שיושבת על ענף. בזמן הליכה קוראים מדריכי בָּדְקָר, עיתונים, פרקים אחרונים של רומן על סף סיום או פמפלטים. כשכואבות השיניים אנשים אוהבים ספרות רומנטית – זו שהיו דוחים בשאט נפש בימי נזלת. כשמחכים למשהו, למשל למכתב או לביקור, הכי טוב לקרוא סיפורים קצרים, למשל של צ'כוב. מלבד זאת יש מגוון עצום של ספרים, שבעניינם באמת איני יודע לקבוע באילו נסיבות יוצאות דופן מישוהו בכלל קורא אותם. בפירוש איני מסוגל לרדת לפשר הדבר.

(1927)

אביב חתולים

בעצם הוא הסתיים כבר, בעוד אנו – בני אדם קפואים ומשתעלים – עודנו ממתנינים לו, לאביבנו, לאביב הגמלאים, האוהבים והמשוררים. אך חתולינו כבר השלימו את הרפתקאות האביב האדירות שלהם, והם שבים הביתה משבועיים או שלושה של מסעות אהבים, רוים כמו מקל, מלוכלכים כמו סמרטוט במזבלה, והם ממהרים ראשית כול אל קערתם ואז מייד אל חיקו של בן האנוש שלהם; כי שם, אצל אותו בן אנוש, הם מרגישים בטוחים ומוגנים – כמו שחשים אנו, בני האדם החוטאים, בחיק האל. ואז הם מצמצמים את עיניהם הזהובות ומגרגרים: "אני מבטיחך, בן אנוש גדול, שלא אעשה זאת שוב; אילו רק ידעת מה עבר עליי! אני אפילו לא רוצה לחשוב על האפס המפוספס ההוא, על הקצוצנב הבריון, על הבוגד הזה, על הפרא...! אה, איזה מזל שאני שוב בבית!"

אני רוצה לומר אפוא, כי באביב החתולים המאוחר הזה, לאלפי חתולותיכם כבר הוכנו אי-אלו חתולותים, והן מזדחלות בין חדרים בבתים תפוחות, מקמרות את גבן קדורנית. רק הישמרו, פן יזחלו אל מיטתכם בשעתן החתולית הקשה. וכשיביאו לעולם את אותם שניים או שלושה עכברים עיוורים משרקקים, שזנבותיהם רועדים, יחל המחזה המוזר, הנצחי, של אהבת אם: חתולתכם תתעדן ותתרכך ברגש שעולה על גדותיו, בעודה שוכבת על צידה ומגינה בארבע כפותיה ובכל גופה על צאצאיה המרעיידים, כשהיא עצמה הופכת להם למערה, לבית ולעריסה מוצעת, ומגרגרת ברוך לכל שריקה שלהם בקול שהיא שומרת לרגעים אלה בלבד, והיא מציעה להם את בטנה בכזו חוכמה וכניעה שהאדם עומד שותק ונפעם לנוכח התבונה והשגרה רבת-ההמצאות של האימהות החייתית שלפניו.

והנה אני מביט עתה בחתולה שמיירה מדי אל אביב החתולים – אולי מתוך אי-ידיעה ילדותית, שכן הייתה זו ההרפתקה הראשונה שלה וגם אימהותה הראשונה – והביאה לעולם שלושה גורגונים צפצפנים ורועדים, ובטרם התאושה מן ההלם – כבר נעלמו החתולותים. אדונה סילק אותם. בסדר, יכולתי לתאר עתה את חוסר מנוחתה של החתולה-האם, ואת אַבלה, ולקשור בכך הרהורים על מסתוריות האהבה האימהית; אך המסתורין שאני עד לו הוא מסוג אחר. החתולה אומנם נסערת, אך איני יכול לדבר כאן על איזה אַבל. תחת זאת היא מתנהגת בדיוק כאילו היו לה עדיין חתולותים. למשמע כל רחש היא מגרגרת באותו קול שמעולם לא דיברה בו עד עתה; היא נשכבת על צידה באופן שמעולם לא שכבה בו בעבר, בכפות רכות, מכורבלת בתנוחת הגנה, וכעבור רגע ניכרת בה תחושת אי-נוחות והיא מסתובבת אל צידה השני, ככל הנראה כדי שיבוא תורה של עוד שורת פטמות ריקות, נטושות. היא עושה בדיוק את מה שהייתה עושה חתולה מוקפת חתולותים מצייצים ומוצצים; היעדר החתולותים מלחיץ אותה, אך אינו מבלבל אותה. מתעוררת בה תשוקה למחמאות. היא מקיפה את בעליה ומבקשת שילטף אותה, יישא אותה ויגפף אותה; גופה מבקש שייגעו בו. היא מגרגרת ומהמהמת בתשוקה של עונג, כשהאדם מלטף אותה בעודה מכורבלת בתנוחת הנקה. הייתי אומר שהיא משחקת את מה שהיה עליה לבצע בהתאם לחוק הטבע. היא עושה דבר שאינו תואם את ההתרחשות, אך בהחלט תואם את הסדר שנקבע מוקדם יותר. האדם חושב שהחתולה-האם מגרגרת מפני שהיא משוחחת עם ילדיה; אך החתולה מגרגרת מפני שמאז ומעולם מוכתב

לה כיצד עליה לנהוג כשחתולותים תלויים על צווארה. הדבר דומה למגילה שנפרשת מעצמה. החתולה המטופשת, האפורה, המנומרת, אינה שום אִם מגרגרת. הטבע עצמו הוא הנקבה המגרגרת ברוך – הטבע, אִם פי מיליון יותר זקנה ומשולהבת מהמיצִי המבולבלת הזו. רק כשמסירים את המטרה ניתן לעמוד באופן מושלם על תכליתו העיוורת, המושלמת, של האינסטינקט; רק אז מתגלה מנגנונו בדיוקו הקפדני. הטבע אינו סומך על הפרט; על כן הוא מכתוב לו את מעשיו עד לפרטי הפרטים הקטנים ביותר. אין הוא מותיר דבר ליוזמתו של הפרט; תוקפה של ממלכת האינסטינקטים הוא קבוע, מוחלט ואינו משתנה.

ואנחנו – אנו בני האדם המוזרים, המבולבלים תדיר – אין אנו יודעים כלל מתי וכיצד זה התנתקנו מאותן רשתות אדירות של אינסטינקטים. האם האנושית נאלצת להמציא לעצמה את התנועה שבה תקרב אליה את ילדה. האדם צריך ללמוד הכול בכוחות עצמו – גם את האימהות, גם את החיים עצמם. אך אילו הובל האדם בידי אינסטינקט, לא היה יכול לעולם לעשות דבר חדש, אף לא להמציא דבר, אף לא ליצור דבר-מה שטרם היה כמוהו. הדבר היצירתי באדם, הדבר שכוח המצאה לו, איננו אינסטינקטיבי. האינסטינקט הוא שמרני, בלתי משתנה, בלתי אישי, לעולם חוזר על מה שנקבע מראש לדורות. אם יש בעולם האנושי איזו יוזמה פרטית, חיפוש וגילוי אמיתיים, התעלות אמיתית, הרי אלה תוצרי האינטלקט.⁵

שמעו, גם האמנות היא מעשה של השכל ושל הרצון המודע. לכן, חתולה מטופשת; אנחנו כבר איננו מבינים זה את זה.

(1925)

⁵ צ'אפק כבר עסק באופן דומה בשאלת האינסטינקט והשכל, ברשימה "דחף, אינסטינקט", ובמיוחד ברשימה "קר", שנכללו בקובץ "ביקורת המילים" משנת 1920 – כלומר כחמש שנים לפני הטקסט שלפנינו. ב"ביקורת המילים" צ'אפק בוחן את הדרך שבה אנו משתמשים לרעה במילים, וגם ברשימותיו המוקדמות הוא מדגים את האינסטינקט באמצעות דוגמה מעולם החי – הצרעה הטפילית. צ'אפק מראה, כי הצרעה המונעת בידי אינסטינקט יודעת רק לחפש את הפתח אל הקן שלה, ולא את הזחל שהותירה מאחור. ראו בתרגומי בתוך "ביקורת המילים", הוצאת כרמל, 2014, עמודים 53-57.

בכל חורף, פחות או יותר בראשית חודש פברואר, כשמתחילים הימים להתארך, אני נשבע בכל מה שקדוש וגומר בדעתי באופן חד-משמעי: לא, השנה בהחלט לא אשכח; כשיגיע הרגע, אבחן את העניין כראוי, מקרוב, בקפידה, כבלש. אבחר איזה חוטר או נצר, אמדוד לי מטר רבוע של אדמה ואשגיח היטב, לראות איך נוצר אביב. אֶלמד היטב את הבליטה הראשונה, הדביקה, העדינה, שממנה יבקע ניצן; אסקור את הניצן בעין בוחנת, כדי לעמוד על צמיחתו האטית, על פניו שמגעם דביק או עורי, על התנפחותו האטית; אני מוכרח להיות שם כשייבקע לבסוף בנשיפה חלושה, כשישלח החוצה קצה עלה חיוור ראשון, כשיימתח בעלעלים קמוטים כמו תינוק, כשמניפות עלעלים מקופלות יתחילו להיפרש ולהשתרע, כשייעשו מכל זה עלים של ממש; ולפתע שוב לא יהיו כאן ענפי שיח עירומים, ואני אדע לפרטי־פרטים כיצד קרה הדבר. כן, כך אעשה. ולא רק אכרע שם ואביט בענפים, אלא גם בחלקת האדמה שלי אתבונן; ולפתע תזוז אבן מול עיני, האדמה תנוע ואני אראה איך צצה מן העפר לשון עשב רעננה, מין אצבע קטנה ועליזה המתחפרת לה מעלה ומתחילה להתפרש; אלטוש או עיניים באחיותיה, אמנה אותן, ולא תיוותר אחת שלא אסייע בלידתה הפלאית. בשם אלוהים, אולי עוד תתרומם אדמתי בתפיחה מוזרה, אשר תתבקע תחת מבטי וממנה יבקע ניצן משובח; ואז אולי יצא ממנו כרכום, או פרפרה, או פרח אחר, לא נודע עדיין, שאותו אגלה ואעניק לו את שמי. הלוואי שינוחו על ענפי זוג ציפורים, אשר יראו לי איך מטילים ביצים. בקיצור, השנה בהחלט לא אניח לזה לחלוף כך סתם; אתפוס את האביב *in flagranti*⁶, אסתכל לו על ידיו, ישר על האצבעות, כדי לראות איך הוא עושה את זה ואם אין שם איזה קונץ, שטיק או תעלול. אני אעקוב אחריו, אבדוק, אשמור, אתחקה ואבחן, אסקור, אבקר, ארחרח ואחטט ודבר לא יחמוק השנה מעיני.

אכן, בכל חורף אני יוצא לדרך באותה כוונה נחרצת וחד-משמעית. אז באים הימים שבהם מתחילה השמש בערך לזרוח; אז נסוג הקרח והשחפים מגיעים במעופם ואני מחליט כי מחר או מחרתיים אתחיל לממש את תוכניתי. ושמעו, רבותי, כמה יפה הדבר, כשהשמיים מכחילים אז, וכל זה. נשים זקנות מוכרות ברחוב סיגליות ובכור אביב, מתחשק לך

⁶ לטינית: בשעת מעשה.

אז ליטול את השוט ולהצליף בכל בנות המין הנשי;⁷ אלוהים שבשמיים, רק להשלים עכשיו את המלאכה הזאת ואת המטלה ההיא, ביקור אחד, שתי התחייבויות ועוד איזה מכתב, ואז נהיה רק אני והאביב, ואצא לראות איך הוא עושה את זה. אתם יודעים מה? היום לא אעשה כל עבודה ולא אטפל בשום התחייבות. מצידו שיטפסו לי על הגב – היום אני חייב לבדוק אם כבר התחיל האביב.

חי נפשי, הרי שוב הכול הושלם! השיחים ירוקים, פרחים כבר פורחים בדשא הירוק, עוד מעט כבר יהיה אפשר לשבת בצל, לנגב את הזיעה ולקנות סלסלת דובדבנים שהקדימו. מה זה? סליחה? דובדבנים כבר אין? אז תן לי בבקשה שזיפים סתויים; סופסוף הרי גם בסתיו הכול יפה ואפשר ליהנות... חזיו ורעם, ידידי, ישנת או מה? הרי כבר דצמבר, אתה מסיק את החדר, נדמה שזקנת בשנה,⁸ תצטרך לפצות על כך בשנה הבאה; בראשית חודש פברואר – הבטח זאת בכל מאודך – לא תניח לזה לחמוק. אבל זהירות: שהאביב לא יתחמק מזה עם איזה תעלול, שלא יברח לך ושלל ירמה. תשים לב טוב־טוב בפעם הבאה!

(1922)

⁷ אחד ממנהגי חג הפסחא בצ'כיה, חלק מסורתי מפסטיבל האביב.

⁸ קארל צ'אפק נולד ב-9 בינואר (1890).

התנגשות מוריה דאום קפלן

לפעמים אני מספרת ליעלי, ויודעת שרק בגלל שהיא מתה אני יכולה לספר לה. יעלי הייתה כולה אמת. וגם אני, כשהייתי איתה, הייתי אמת. לכן התאים לה כל כך המדבר הזה, שפורש את עצמו בפניך בלי בושה כמו נודיסט על חוף הים, שאין לו, והוא גם לא מחפש, במה להתכסות. היא הייתה ישרה ואהבה את יאיר שלה בפשטות, כי אוהבים, ובעו – כי ככה עושים את זה. היא לא הייתה מרשה לי להתברבר והייתה קוראת לדברים בשמם. לא הייתה מוכנה לשמוע שאני אוהבת את גלעד, עדיין, ומטיחה בי: בטח שזה קשור. איך זה יכול להיות לא קשור?

*

לספר לכולם שזה כנס היה רעיון שלו. הוא הבטיח שהוא ידאג להכול. אני רק הייתי צריכה לשקר ולהסתיר ולהעמיד פנים ולהגיע ביום שלישי בבוקר לסרוקה בסוף המשמרת שלו, ומשם ניסע ביחד. קלי קלות.

*

כשהיינו ילדות, לרוב האימהות לא היה רישיון נהיגה וילדים עוד ישבו בבגאז' של המכונית לפעמים, אם לא היה מקום. ויעלי ואני ישבנו בבגאז' של המכונית הלבנה והארוכה כמו סירה, שבתוכה אימא שלה לקחה אותנו לצפת ולכרמל ולחוף אכזיב, וכבישים ארוכים נמתחים מאיתנו והלאה, אנחנו נוסעות והם נשארים. חשבנו שהחיים יהיו ארוכים וברורים כמו הכבישים האלה, וחשבנו שנעבור אותם יחד.

*

הם שטפו את הכלים, אני רואה כשאני נכנסת אל הבית הדומם. אף שגלעד היה לבד עם שלושתם, ואף שלא ידעו שאחזור כבר הלילה, הם פינו את השולחן ושטפו את הכלים והעבירו סמרטוט. אני מופתעת לגלות שזה מאכזב אותי: מסתדרים פה לא רע בלעדיי. אני עוברת בדרכי ליד שלוש מיטות קטנות שבהן ישנים בשלווה גופים חמימים כמו חלות שיצאו מהתנור, ולא יודעים שהחיים שלהם כמעט התנפצו, גמל מופתע

כמעט לקח מהם אותי, או את המשפחה הזאת, או גם וגם. חשבת לעשות אמבטיה חמה, להקל קצת על הגוף הכואב כתוצאה מאוחרת מהתאונה, אבל במקום זה אני נכנסת למיטה בבגדיי, רק לרגע, וכבר לא מצליחה לקום. בבוקר הם יופתעו לראות אותי, ואני אגיד שהתגעגעתי מדי.

*

העולם חדר למכונית בבת אחת דרך השמשה המנופצת ואיים להטביע אותנו. עד לפני רגע השמש החורפית חיממה אותנו כמו עגבניות בחממה, שנינו סמוקי לחיים ונטולי דאגות, וכל המדבר הזה המכסה בשמיכת חול את קימורי האדמה, ואין לו סוף. הספקתי עוד לראות את הגמל מביט בנו בפליאה, ולא החיים שלי חלפו מול עיניי, אלא המשמעות של למות עכשיו, בתאונה הזו בלב המדבר, עם הגבר הזה, רחוקה מאות קילומטרים מהכנס שכולם חושבים שאני נמצאת בו.

*

מתי? אני חושבת שכבר בפעם הראשונה שפסעתי לצידו. הוא צועד בחינניות של אנשים גבוהים: צעדים גדולים, גומאים את הרצפה שלרגליו, וראשו עולה ויורד, וגם בתוך המון ניתן לזהות את תלתליו באים לקראתי כמו נישאים על גלי האדם שסביבו. כבר אז, במסדרונות הפלורסנטיים של בית החולים, כשהלך לצידי והוא גבוה וקל תנועה ממני.

*

מיששנו זה את זה לראות שאנחנו בסדר, מתנשפים. ואז בא העולם: מכוניות עצרו לידנו, ניידת הוזמנה, נשאלנו שוב ושוב אם אנחנו בטוחים שלא צריך אמבולנס. ניירות, ביטוח, גרר, וגמל אומלל שהשוטר נאלץ לירות בראשו כדי לגאול אותו מייסוריו.

*

איך? כמו בסרט רומנטי גרוע, התנגשתי בו. יום או יומיים אחרי שגילו שגם בכך, נסעתי לבקר את יעלי. ישבתי איתה ושירדתי אופטימיות, כמו שכתוב בספרי ההדרכה לחברות ילדות הכי טובות שפתאום התברה שהן לא יכולות לראות את עצמן בלעדיה, המוכרת כמו ההשתקפות שלהן

עצמן במראה, ומשתנה ומתבגרת איתן אבל נשארת תמיד, הופכת לחולה סופנית. יצאתי ממנה עיוורת מכאב, ישר אל החזה שלו.

*

וככל שהיא מתה יותר, ככה אני רוצה יותר. לפעום, להתרגש. איזו קלישאה.

*

הרעש שכך. כולם נסעו ונותרנו שנינו, יושבים על סלע בצד הדרך, מחכים לחבר שלו שיבוא לקחת אותנו, וזו תהיה הפעם הראשונה שבה מישהו מהחיים שלו יפגוש אותי. אנחנו שותקים. משהו נסדק. השמיים ריקים ותכף יתחיל להיות קר ואין נפש חיה מסביב ורק ענן אחד בשמיים. אני לא מסבה את תשומת ליבו אל הענן הזה, כי אין לי מה להגיד עליו. הוא קטן ועגול או אולי דומה יותר ללב, ונמשך ממנו חוט ענן, והוא נראה כאילו חץ מפלח אותו. והוא יפה ולבן כל כך, ובאמת נראה כמו לב פלוח־חץ, ומה אפשר עוד לומר. אני ממצמצת כמה פעמים, עוצמת עיניים בחוזקה ושבה ופותחת אותן, לא מאמינה שבאמת ייתכן מופע ענני כל כך מדויק, אבל הוא שם בכל צמריריותו השמנמנה, ולא זו, אז אני מסתפקת בלנשום אותו עמוק ולהאמין שאכן, ישנה אהבה בעולם והיא עננית.

*

הוא הציע לקחת אותי לשתות קפה כדי להירגע, ואני לא הפסקתי לדבר. החולשה הזו שלי, ללובשי חלוקים לבנים ועוטי סטטוסקופים, זה באמת ילדותי. אולי עכשיו, אחריו, זה יעבור. ובכל פעם שאמרתי שאני נוסעת ליעלי, לא סיפרתי לאף אחד על החבר החדש שרכשתי באונקולוגית ב'. גם לעצמי לקח לי זמן לספר.

*

יש משהו מאכזב בידיעה שאפשר לנהל חיים שלמים מתחת לאף של כולם ואף אחד לא מרגיש. להתכתב לילות ארוכים עם מישהו בלי שישמעו את הלב שלך דופק, או ללכת להצגה יומית של סרט מטופש ולא לראות כלום, רק להרגיש את היד שלך בשלו כמו שלא הרגשת ידיים כבר שנים, ולחזור הביתה מחויכת ואיש לא ישאל למה את שמחה,

אולי כי לא שמו לב שכבר הרבה זמן שאת לא. ואפשר למשל לקנות חזייה חדשה ופיג'מה, ולהתלבט מול המראה בחדר ההלבשה ולשאול את המוכרת הצעירה, הרזה, שאיכריה רעננים, איך זה נראה, ואם זה לא זונתי מדי, וכשהיא יוצאת מן התא לתהות אם הבינה מה קורה פה בעצם. וללכת בחוץ עם שקית של חנות הלבשה תחתונה ולהיות בטוחה שכולם רואים אותה ושואלים את עצמם מה יש בשקית, ולארוז תיק ולספר למשפחה שלך על כנס שלא היה ולא נברא, ולנסוע אל המדבר עם איש אחד גבוה נורא שעניו מתבוננות ומתבוננות ולא שבעות ממני.

*

למה? כבר אמרתי. כדי להרגיש חיה. וכי יכולתי. וכי מגיע לי שיתפעלו ממני ויצחקו ויעריכו. מאותה סיבה שצורכים פחמימות ריקות: כי זה מנחם ונעים והיה לי יום קשה נורא. או חודש. או חיים.

*

זה הפך להיות ביקור קבוע, בכל יום שני. והוא הלך והתארך, כי רציתי לבלות יותר עם יעלי, ולא רציתי לפספס את הקפה השבועי עם יוחאי. דוקטור בן יוסף. איזה כיף זה להגיד: דוקטור יוחאי בן יוסף. איזה כיף להגיד את שמו ובלב להוסיף: שלי. וגם הוא החל מכופף משמרות ומזיז פגישות ומאריך כוננויות כדי לפגוש אותי, וידעתי שחם לי בבטן אבל זה עדיין היה רק קפה, רק בסרוקה, רק בימי שני. ובוקר אחד הגעתי, לבושה קצת יפה מדי, מבושמת קצת נעים מדי, וכשנכנסתי לחדר שבו שכבה יעלי הבנתי פתאום שזוהי הפעם האחרונה. שאולי לא יהיה לה את יום שני הבא. אולי לא יהיה לה את מחר. היא כבר הייתה מעוננת חומרי הרגעה, וחייכה בלי מילים כשאמרתי לה שהגעתי, מצליחה רק להנהן, וכאילו נמתחת בין הרצון להישאר ובין הצורך ללכת, מלאכים מושכים אותה משם, ואוהביה, כל אחד בתורו מושך לכאן, ומבקש: הישארי. ונותר רק לדבר אליה ולשיר באוזניה, וכתבתי ליוחאי: בוא. וכשהוא בא, מייד הוא בא, כאילו חיכה כל הזמן ליד דלתות המחלקה, כאילו ידע שזה הסוף, ואולי ידע? אולי דאג לשלומה כל השבוע בין שני לשני, כי ידע שזו יעלי שלי? כשהוא בא יצאתי אליו כמו בפעם הראשונה, עיוורת מכאב, אבל הפעם ביקשתי את חזהו ובכיתי לתוך החלוק הלבן שלו, והוא חיבק אותי חזק. ונשארת לי צידה ונשארת לי ולא יכולתי ללכת, וכשיצאתי

מהחדר העצוב בלילה, עם האחיות המסיימות את משמרתן, הוא עוד היה שם וליווה אותי למכונית שעמדה לבד בקצה מגרש החניה החשוך והרטוב, ומייד כשהגענו לחושך חיבק אותי אליו ואני חיבקתי בחזרה.

*

לעולם לא אראה אותו שוב. לא אתקל בו במקרה ברחוב, או בתור בסופר. אני חזרתי אל המשפחה שלי והוא אל הלבד שלו. אולי עכשיו ימצא מישהי שתוכל להישאר. אולי יעשו ילדים. ולי כבר לא יהיה אותו, וביחד איתו אני מאבדת עוד חלק קטן שנותר לי מיעלי. מימיה האחרונים, מהמחלקה האונקולוגית, מהשעות שעשיתי איתה ואיתו ואיתה. אולי זה מה שהוא נתן לי: חלקיק חי וקטן ומאיר כגחלילית של יעלי.

*

מנוע המכונית של אבישי מפר את הדממה. הוא חבר של יוחאי ושכן שלו בירוחם והוא בא להציל אותנו. כשהמכונית עוצרת לידנו, אני נכנסת לספסל האחורי, מקווה שהוא לא ידבר אליי. להפתעתי, יוחאי מקיף את המכונית ונכנס ומתיישב לידו. גם הוא לא אומר דבר. והוא אוסף אותי אליו וסוף סוף אני בוכה.

*

אנחנו צעירות מדי בשביל סרטן השד, אמרתי ליעלי, והיא ענתה: אני אפילו יותר צעירה ממך. חצי שנה בינינו והיא לא מניחה לי לשכוח שאני זקנה יותר. עכשיו אני מוסיפה ומזדקנת והיא נשארת בת 33 לעולמים. מעולם לא חגגתי יום הולדת בלי שהיא תברך אותי, ומעכשיו אחוגג הרבה דברים ואתאבל על רבים אחרים, בלעדיה. ומדי פעם מתחשק לי נורא להרים אליה טלפון, לספר לה על חבר משותף שפגשתי, או משהו בחדשות. כמה הייתי רוצה לצלצל ולהגיד שאני מתגעגעת אליה ואוהבת אותה, כמו שאף פעם לא אמרתי לה כשעוד הייתה בחיים. בדיוק כמו שלא אומרים לרגל או לאוזן: כמה טוב שיש לי אותך.

*

למה דווקא למדבר, שאלתי כשיוחאי הציע שניסע ביחד לכמה ימים. אתה הרי גר פה.

*

אין כמו המדבר בחורף, יעלי אמרה לי כשבאתי אליה בוקר אחד. קצת אחרי ששמעתי שהיא חולה לקחתי חופש ונסעתי לראשונה בחיי למצפה רמון כדי להיפגש איתה. ישבנו על שפת המכתש ואמרתי לה שאני לא מבינה איך הגיעה בסוף למדבר. ואמרתי שאני לא מאמינה שמעולם לא ביקרתי אותה כאן קודם, שהייתי צריכה את הסרטן המחורבן הזה. ואז הצטערתי שאמרתי "מחורבן", כי יעלי לא אהבה מילים כאלה. אבל היא לא כעסה, רק משכה בכתפיים ואמרה: אין כמו המדבר בחורף.

*

למה חזרתי? למה לא נשארתי עוד יום וחצי, אחרי שהכול כבר היה מסודר, והיה לי אליבי וקנייני והתכוננתי וחלמתי בהקיץ, ורציתי בכל מאודי? בגלל הגמל. בגלל התנפצות השמשה והרעש שעשתה. בגלל רגע אחד שבו יוחאי הרים את הקול על נציגת הביטוח, ופתאום הוא היה סתם איש שכועס מדי על בחורה צעירה ונטולת סמכויות בטלפון.

*

רגע לפני שיצאתי מהבית לכיוון סרוקה, לכיוון יוחאי, גלעד אמר לי: טוב שאת נוסעת קצת, נראה לי שאת צריכה את זה. בשבועות האחרונים הרגשתי שאנחנו עסוקים בניהול עסק משותף, אני שקועה עמוק ביעלי, ובליבי המהבהב בכל פעם שיוחאי חולף במחשבותי, וגלעד – אני לא בטוחה איפה הוא היה, אבל הוא הניח לי להרהורי האבל והחטא, וכל שחולף בינינו הם הילדים והכרוך בגידולם. ופתאום ברגע ההוא, מגע ידו על ידי, והוא מסתכל לי בעיניים, ולרגע נדמה לי שהוא רואה.

*

יעלי מתה. לא היו הפתעות. לא היה שום כוח בעולם שיעצור את זה. לא הירוק שבדיוק כיסה את הארץ, לא הנרקיסים שהחלו פורחים בשמורה הקטנה ליד המושב שבו גדלנו, שתינו, ביחד עוד מהבטן של האימהות שלנו. לא האופן שבו אהבה ולא האופן שבו הייתה נאהבת. לא הילדים שלה, הקטנים מדי, הזקוקים לאימא, ולא אימא שלה הזקוקה לבתה. הסרטן היה אדיש לכל אלה והמשיך לנגוס בה מבפנים. ואי אפשר היה לשאת את הפער בינו ובין העולם, רק יוחאי נשכב עבורי כגשר בין

שירים מרדכי גלדמן

הרצאה

הזמנתי להרצות על
התועלת שבכתיבת שירה
ומחזי יצר פתיחה מהירה –
זאת צורת קיום
המתאימה לי מכל צורה
איני כותב שירה
אני חי שירה
השירה היא חיתי
היקום כותב אותי
ואני כותב אותו
מתכתבים

חתולים מתנקים
בזהר שמש חרפית
תכלת אדירה

מיטב השיר

חלוק נחל קטנטן
חר הצצה לאינסוף הגלקטי
לב המיעד להשתלה
שיח יסמין בליל אביב
גלגלת מלאה בריק
יללת כלבים נטושים
ספל ראקו לטקס תה
פתק בבקבוק ירק

המוות והחיים, רחוק מספיק ממנה וקרוב מספיק אליי כדי להחזיק את
הלב שלי בלי להישרט. היא ראתה אותי כמו שהייתי לפני שהחיים קרו
לי, והוא ראה אותי רק כמו שרציתי שיראה.

*

למה? כי הוא נועל נעלי טיולים גם כשהוא בעבודה, כאילו משאיר
לעצמו את האפשרות. כי הוא הביא לי סנדוויצ'ים עם חביתה או אבוקדו
לימים הארוכים בבית חולים. כי הוא אמר שאני יפה. כי הוא אמר שאני
יפה בלי ששאלתי איך אני נראית היום. כי הוא זכר איך אני שותה את
הקפה וידע מתי להביא לי אחד. כי הוא שר, כל הזמן. כי הוא הקשיב
כשדיברתי על יעלי. כי הוא הקשיב. כי זכר כל מה שאמרתי ולא הייתי
צריכה להזכיר לו. כי הוא מעולם לא אמר "גלעד" בקול רם. כי ענה
תמיד, על כל ההודעות ששלחתי, ולפעמים שלח עוד אחת, או שתיים –
כאילו הוא לא רוצה להפסיק לדבר. כי ליקט בשבילי סיפורים ומראות,
כמו ציפור שעמדה על קצהו של הברוש הגדול בחלון ביתו, והרוח נדנדה
ונדנדה אותה, והיא לא נבהלה ונותרה עומדת ומביטה בשמש ההולכת
ושוקעת. כי שלח שורות יפות וקישורים לשירים שחשב שאשמח לשמוע.
כי הידיים שלו, כי העיניים, כי השפתיים.

*

לעולם לא אראה אותו שוב, אבל אני יודעת שעניי יוסיפו ללכת אחרי
כל ראש מקפץ מעל ההמון, אחרי תלתלים חומים וחלוקים לבנים.

*

בלילה האחרון הזה עברנו על כל כללי הזהירות, ויוחאי לקח אותי
הביתה במכוניתו של אבישי, ועצר ממש מתחת לבית שלי, בלב חיי. אולי
תישני על זה, אולי נדבר בבוקר ונראה, הוא ניסה, ידיו נפרדות ממני בלי
ידיעתן, ואני שתקתי. כל בכי על יעלי יהיה מעכשיו גם עליו, חשבתי.
אני מקווה שהיא לא תיעלב – החודשים הקצרים שלו לעומת הנצח
שלה, אבל כאבים תמיד מתערבבים זה בזה, ויעלי אף פעם לא עשתה
מעצמה עניין. אי אפשר לחנך את הלב, כמו שאי אפשר לבקש מקערה,
בזמן שהיא נופלת אל הרצפה, להישבר לפחות רסיסים. יצאתי מהאוטו,
והמוות וכל סופיו נפערו תחת רגלי.

עין בלא עפעפיים

ציוץ דרורים מתחת לשלחן

משל בלי נמשל

מבטו של אורפאוס לאחור

החשכה על היים

מכתב אהבה לנשמתך

אשור בכתב שהייתי

אפיטף

ואידך זיל גמר

ההארה

כשמשורר אינטליגנטי

כבר רואה ברוחו את קברו

הוא מצפה להארה כלשהי

שתראה את כל עברו

כחניה של אשלייות מטפשות

או כסדרת ספורי אהבה מסממים

שהרווחים ביניהם היו ארכים מדי

או כרצף מכשף של רגעי הניה

בהם עצם הישות נגלה

ועוד כיוצא באלה

אבל בבקר חרפי קודר זה

מצרצר לפתע במחי

משפט של קפקא

החותר את "המשפט"

והמתחס דוקא לעתיד

"כמו כלב"

התקוות

חזרתי בערב לאוניברסיטה

כדי לקרא על ארועים שכוחרים

אותם אתעד כעד -

כבר הגעתי לגיל הזכרונות

אבל סביבי ליד כל המחשבים

הוגיעו את מוחם נערים ונערות

בלמודיהם הסבוכים

ומלאו את הספריה בתקוות

כלם חלמו את העצמי של עתידם

בתקוות הנה יפי עלומים זוהר

ריח הורמונלי דק

וחרפוות מחין

בסמוך, חתול הספריה

נמר חברבורות מטפח

שקע בשנה כבדה

למרגלות ארונות הפסיכולוגיה

כל העולמות שבספרים

הפילו שנה על עפעפיו

לא הנה לו עבר או עתיד

הוא הנה בהויתו

כמורה זן בכיר מקיוטו

כפקעת של רך אינסופי

שירים גיורא פישר

אחיו

אני מבקש שיקצר שְעָרו
כי כך
הוא מזכיר לי
אותו
יותר.

את מבקשת שיאריך שְעָרו
כי כך
הוא מזכיר לך
אותו
ומותו.
פחות

המוץ

החיים מכים
על חזי
וְדוֹרְשִׁים:
פתח לנו שער.

אך הצער -
הוא מוץ.
שומר על גרעין החטה
ממתין לגשם חזק
שיתן לו סבה.

ברכת שלום

לידידים המקדמים את פני בברכת
"הכל בסדר?"
אני מפטיר חיוך
ותוהה על איזה סדר
הם מדברים.

לצעירים הטופחים על כתפי וקוראים
"הכל טוב?"
אני לא עונה.
בין כך ובין כך הם
לא מחכים לתשובה.

ולאלה שמבטם
קורא את קרבי
אין צורך להסביר
שאין סדר
ולא טוב
ורק רוח מרחפת על פני המים.

שיר חורף

רוח חזק משבר סלעים שמט ליד דלתי
נוצת צפור.

לכי מכאן נוצה, אני מבקש
את שיכת לשיר עצוב.
אני רוצה לשיר על הגשם הטוב
הזורם בורדי האדמה
מנסה לנקות את דמה.

צא קצת מהצער הפרטי שלך
אתה מציע.
נסה לראות את התמונה הכללית

אין תמונה כזו בעולם
אני עונה

הכל פרטי.

אז בחר את הפרטים,
לא תמיד צריך
לראות את הכל.

זאת הבטיחה, אני צועק
זאת הבטיחה
איך אני יכול שלא לראות
כשכל פיקסל מזכיר לי

לנין השדור משגר לממיר שלי
רק תמונות חדות
כסבין.

שירים חיה לוי

ריח של אקונומיקה

אלף פעם נפרדתי ובפעם האלף ואחת כרתו לי את הראש
אני אלימה כמו גבר ומצטערת כמו אשה
אלף פעם נפרדתי ובפעם האלף ואחת הייתי זקנה
החיים זה לא לתמיד, התנחמו בזה

שים ראש בחיקי הדמיוני, אני עיפה
ואולי גם אתה צריך לנוח מכל הסטירות
אני אציר דבר יפה גם הפעם, לא לדאג
את הדם צריך לנקות ועל הצעקה להתנצל

את הרשות לבקש הקשבה השגתי כד:
תארתי שושנים לבנות, רקפות
וריח של אקונומיקה

ומישהי העירה לי "כל הכבוד"

בְּכֹל פֶּעַם שֶׁהִכְלַב נֹבַח
 אֲנִי שׁוֹאֵלָת – אוֹלֵי יִשְׂרָאֵל בָּא? אוֹלֵי יִשְׂרָאֵל בָּא?
 וּבְכֹל פֶּעַם שֶׁמִּישָׁהוּ דוֹפֵק בְּדֶלֶת אֲנִי חוֹשֶׁבֶת
 אוֹלֵי יִשְׂרָאֵל בָּא? אוֹלֵי יִשְׂרָאֵל בָּא?
 וּבְכֹל פֶּעַם שֶׁיֵּשׁ רַעַשׁ בְּחֹדֶר הַמְדֻרְגּוֹת
 בְּכֹל פֶּעַם שֶׁיֵּשׁ רִחְשִׁים
 בְּכֹל פֶּעַם אֲנִי מְשַׁקְרֶת לְעִצְמִי בְּצֹדֵק:
 אוֹלֵי יִשְׂרָאֵל בָּא? אוֹלֵי יִשְׂרָאֵל בָּא?
 וְאִין יִשְׂרָאֵל בְּחֹדֶר הַמְדֻרְגּוֹת
 אִין יִשְׂרָאֵל מְאַחֲרֵי הַדֶּלֶת
 אִין כַּפּוֹת רַגְלִים יְחַפּוֹת
 אִין מְדַבֵּר

בְּכֹל פֶּעַם שֶׁאֲנִי מְתַעַרְרֶת
 אֲנִי מְשַׁקְרֶת לְעִצְמִי בְּצֹדֵק
 לֹא מְגַלֶּה לְעִצְמִי שֶׁאִין יִשְׂרָאֵל
 בְּעוֹלָם כָּלֵל

רצח בהסכמה איריס אליה כהן

מתוך פואמה בכתובים, לזכרה של אסתי אהרונוביץ'

/*

פְּתֹאֹם אֲשָׁה
 בְּבִקְרָת קָמָה
 מְרַגֵּשָׁה
 שֶׁהִיא אֵינְנָה

תְּמָה, נִגְמָרָה
 אֲזֵלָה
 מִן הָעוֹלָם

עֵינַיָה לֹא רוֹאוֹת
 לֹא נִפְקָחוֹת
 אֲזֵנַיָה לֹא שׁוֹמְעוֹת
 קוֹלָה נָדָם

וּבְמִקוּמָה –
 דְּמָמָה
 רַכָּה וְאַיְמָה

יְדֵיָה לֹא נִעוֹת
 רַגְלֵיָה לֹא הוֹלְכוֹת
 גָּם
 לֹא יִלְכוּ

דְּמִיָּה
 כְּמוֹ חֶלֶב בְּכוֹס
 לְפֶתַע
 נִשְׁפָּכוּ

זירה/

על הכירים
סיר, עדין חם
על גב השיש: כף
סכין חתוך
חצי תפוח אדמה

על השדה - מסרק
נרתיק אפור

על קיר צדדי - תמונה
מיום החתונה
הוא והיא
מעליהם הסהר
צח, קיצי
הרי את מקדשת לי
ברקע: עתידם
כלומר -

על אדן החלון: צרור רקפות
נרד
בתוך עציץ

שטיח מזדחל מן הטורקלין
על הרצפה: שלולית,
אימה

דמה

בשלוש קם ציד/

בשלוש קם ציד
ויוצא את ביתו
נקמה וקנאה
מטריפים דעתו

בשלוש קם ציד
בלבו אפלה
משחר בעיניו
לצללית אילה

בשלוש קם ציד
ונכנס אל ביתך
בכיסו נח אקדח
באקדח נח מותך

אחרי מותי/

”אחרי מותי ספדו ככה לי:
היה איש - וראו: איננו עוד” (ביאליק)

אחרי מותי, ספדו לי כך
היה היתה אשה,
וראו - איננה עוד

אחרי מותי הפתאומי
צאו לרחובות, קראו בשמי:
אסתר
(אסתר! אסתר!)

אחרי מותי
צאו והקימו צעקה גדולה

שכול וזיקוקים שמתון צימר

חיי אשה אינם הפקר

אחרי מותי

הניחו לשתיקה

כבודך עדין במקומו מנח

אבל אני אני

אי מקומי? דמי כמו חלב

נשפך

אחרי מותי,

אל תקברו אותי

בתוך השכחה והשגרה

הסלקנית

היה היתה אשה

פתאום אינה אלא

רק צל

אל תחרישו עוד

צאו והקימו צעקה

לבל יהיה מותי הרגל

אני צף בחשכה. מתחתי אורות נעים, קורצים, וצלליות חשוכות של מגדלי משרדים. ברק מבריק, ואולי זה זיקוק עקר שנורה לשמיים, מצייר מסעף עורקים, כמו בצנתור של חולה לב. הרעם משתהה, במקומו מגיח מבין העננים ירח חיוור ומחוטט פנים, נגלה לרגע ושב ומתכסה.

מי אני והיכן אני נמצא? האם אני איש עסקים בטיסת לילה שמנמיכה לנחיתה, או שאולי אני מת וכך נראה המוות המפורסם. לשייט לבד בחשיכה, בלי דוחק של נוסעים נוספים אבל גם בלי דיילת שגוחנת להגיש לך כוס יין, ניחוח בושם ואת חריץ שדיה.

אני מנסה להזדקף כדי לראות טוב יותר אבל אויך נסתר מתהדק סביב זרוע שמאל שלי ומקשה עליי את התנועה. "אני שבו בידי צבא הכיבוש האיראני", חולפת בראשי מחשבת אימים. אני מאמץ את צווארי כדי לראות את שובי ונרגע. מסתבר שזה לא אויך שלופת לי את הזרוע ואלה ככל הנראה לא האיראנים. מעליי תלויה שקית אינפוזיה שמטפטפת נוזל שקוף אל תוך זרועי, ואני נזכר. אני מאושפז בבית חולים והאורות שמחוץ לחלון, אם כך, הם האורות של עירי, תל אביב.

אני מנסה להיזכר מה קרה לי ולמה אני בבית חולים. האם ייתכן שאושפזתי באחת המחלקות הפנימיות בעקבות שפעת שהסתבכה? ואולי הובהלתי לניתוח כירורגי קל? תוספתן דלוק או אבן בכיס המרה? ואולי זה שוב הוורטיגו שגורר אחרי הפעם סדרת בדיקות? אז אני נזכר. הייתה לי תאונת דרכים עם האופניים. גנבתי רמזור אדום במעבר החציה שלי מגדל המאה ומונית דרסה אותי. אבל משום מה נדמה לי שזה רק סיפור ששמעתי מחבר בעוד לי קרה משהו אחר. האם התדרדרתי עד כדי כך שאני גונב זיכרונות של אחרים?

אנחה עמוקה וקול חרחור מחרידים את השקט. ומייד אחריהם מתחיל מכשיר כלשהו להשמיע קולות התרעה וצפצוף. אם כך אני לא המאושפז היחיד בחדר הזה. אני מזיז את הווילון שסביב המיטה, בידי הפנויה שאינה מרותקת. מצבו של החולה ששוכב לצדי נראה רע משלי. על פניו מסיכת חמצן לחה מאדי נשימה, סביב צווארו קיבוע והאינפוזיה שהוא מחובר אליה מטפטפת אל גופו דם. מעליו תלויה טלוויזיה, ממתנה

לאיש שיתעורר, דולקת ללא קול בערוץ האופנה, שם יש תצוגה של לבני נשים. תחתוני חוטיני, ערווה מגולחת, ביריות, עקבים נוקשים, ישבנים ושדיים רוטטים.

אני צריך להשתין. אני שולח את ידי אל עבר האבר המופקד על ההשתנה וחש בהקלה שאין קתטר. אני ממשיך לגשש. היכן שהוא, על המיטה, אמור להיות מין כלי שנראה כמו בננה חלולה שמשתינים אל תוכה. אבל הבננה איננה.

אני לוחץ על פעמון האזעקה להזעיק את האחיות התורנית. אני שומע את הצלצול פושט במסדרון שמחוץ לחדר אבל איש לא בא.

אני מחשב מרחקים. עד לשירותים הסמוכים למיטה יש כחמישה צעדים, עד לכיור שמול המיטה – שלושה בלבד. אני מחליט להשתין בכיור. שותפי לחדר ודאי לא יתעורר. ואם יפקח עין ויראה מה שיראה, ישייך את זה אולי לדמיונות שבאו עקב המחלה.

אני קם, גורר את עמוד האינפוזיה איתי, אבל משהו עוצר בעדי. אני מנסה להשליט סדר בסבך החוטים, תולש לבסוף בקוצר רוח את שקית האינפוזיה מזרועי וממהר אל הכיור, פותח בחופזה את רוכסן המכנסיים, מחלץ אותו מהתחתונים ומתרוקן בכיור, מביט בזרזיף הצהוב, המפוצל, ההופך לאשד מבעבע, חם, מקציף.

כעת, משהוקל לי, אני רואה. מתחת לחלון הצופה לשמי הלילה מונח מזרן ואישה שרועה עליו, ישנה, מכורבלת בשמיכת צמר שעליה שם בית החולים. אם כך אני לא חולה גלמוד. יש לי אישה שדואגת לבריאותי. אולי גם ילדים. אני מביט באישה. היא כבר לא צעירה אבל עדיין נאה למדי. האם זה אומר שאני בעל מעמד? עשיר או משכיל? ואולי אני לא עשיר ולא משכיל אבל בעל קסם אישי רב? למה אני לא זוכר את כל זה? כדאי שאעיר אותה. אשאל אותה לשמי ולכתובתי ולסיבה שבגללה אני נמצא כאן.

האישה ממלמלת משהו מתוך שינה. שפתיה נעות, נפשקות, חושפות את שתי שיניה העליונות, הקדמיות, שקרום רוק יבש עליהן. צל של זיכרון מתדפק על תודעתי. "ארנבון." בגלל השיניים הקדמיות הבולטות נהגתי להקניט אותה ולקרוא לה ארנבון. ודאי בהשראת בית הבובות של איבסן, שם הלמר מכנה את נורה סנאית שלי. האם משתמע מזה שאני איש תיאטרון? שחקן או במאי? חשכה מוחלטת בזיכרון. אני רוכן מעליה. מביט בתווי פניה, בסנטר שתווי היטשטשו, קרסו, בלחיים, בגבות

המרוטות ובעפעפיים, ובעיקר בנקבי הנחיריים ובשפתיים. אני חושב: היא שלי. יש לי זכות לנשק אותה ולזיין אותה. אבל אני לא מנשק ולא מזיין. אני קם ומתהלך בחדר. אני ניגש אל דף החולה שמוצמד למיטה. אני חולף בעיניי על הפרטים. חום הגוף, דופק, לחץ דם. תיאור המחלה וכמוכן שמי. מסתבר ששמי אבנר קורץ ושיש לי שתי צלעות שבורות וזעזוע מוח בעקבות תאונת דרכים. זו אם כך הסיבה שאני מבלבל ושאבד לי הזיכרון. הידיעה מכה בי, ואני נתקף סחרחורת של בהלה. אני ניגש לחלון, מסתכל החוצה ומצייר את שמי באותיות ענק על בניין מגורים סמוך, כמנסה להיאחז במשהו מוצק שמחוצה לי. אז אני חוזר לאישה הישנה, רוכן שוב לידה, מחפש בתווי פניה הבעה מוכרת ורגש של קרבה ומשאני לא מוצא אני חושב: ואולי זו אחות בשכר ולא אשתי? ואולי בכלל אשתו של שכני? אבל הוא דומם, ישן או חסר הכרה, ורק נקז הרוק שנעוץ בגרונו מזמזם זמזום מכני. אני שולח יד ומניח אותה ללא בוש על השד של האישה, לש ומוחץ אותה קלות. תחושת המגע מוכרת לי אבל הדבר שאמור להתעורר לא מתעורר. האישה פותחת עיניים, נוזפת בי: "אל תיגע בי," וחוזרת לישון. התגובה הזאת מוכרת לי מאוד ומושרשת בי. אם כך, סביר להניח שזו בכל זאת אשתי. אני קם ויוצא מהחדר לחפש מישהו מהצוות הרפואי כדי לתחקר אותו בקשר אלי.

עמדת האחיות ריקה. מופקרת. רגליי מוליכות אותי אל עבר המעלית. אני לוחץ על המקש המורה מטה וממתין. המעלית מגיעה והדלת נפתחת. מראה גדולה וצלולה מקבלת את פניי. במראה משתקף איש זר ומוכר, לא צעיר, גבוה ורזה, דל שיער, אפו ארוך ומחודד ועיניו רגישות. נדמה בלי ריסים. כך אם כן אני נראה. האם כך דמיינתי את עצמי עד שפגשתי את עצמי בראי? המענה על השאלה הזו לא נוח לי, לכן אני מנסה להתעלם מהמראה. אני מכנס את מבטי ברצפת המעלית עד שזו נעצרת. אני יוצא והולך במבואה מהודרת שבמרכז להפתעתי פסנתר כנף ללא פסנתרן, הודף דלת כבדה ויוצא לחצר. לפניי משתרעת מדשאה ירוקה שבמרכז פסל מופשט ומזרקה, ריקה ממים, ככל הנראה בשיפוצים. ליד המזרקה יושבים שני גברים על כיסאות גלגלים, לבושים בפיג'מה של בית החולים, לכל אחד מהם רגל מגובסת, שלוחה לפנים, מעשנים, מבטם נעוץ ממוגנט בבניין שממול, שם, במסדרון המואר שבאחת הקומות הגבוהות, מחוללת אישה בהיריון וככל הנראה בתהליך לידה, מניעה את

אגנה וישבנה בתנועות של ריקוד בטן, כאילו באה להדגים את ייסורי הלידה הפוטוגניים והחושניים אל מול הייסורים חסרי ההוד והתכלית של הזקנה והחול.

השקט נעכר על ידי קול צעדים מהירים והתנשפות וגבר במגעת שחורה וציציות מתנפפות רץ, חולף על פניי, אוחז תינוקת שפניה תפוחות וסגולות וראשה שמוט, נבול, מיטלטל. הילדה האומללה כנראה בלעה חרוז תוך כדי משחק ונחנקה. גם אם יצילו אותה היא תישאר עם פגיעה מוחית. אחרי האבא, בשארית כוחותיה, רצה אישה חובשת שביס שהדם אזל מפניה, ממלמלת: "אלוהים. בבקשה. תעשה לנו נס. בבקשה אבא'לה." הם נבלעים בכניסה לחדר המיון. אני תוהה לאיזו מציאות נוראה התעוררתי. אני חוצה את המדשאה ונכנס לאחד הבניינים. מולי מזנון. מכונת קפה, סנדוויצ'ים וחטיפים. אני מבקש קפה. נדמה לי שזו הפעם הראשונה שאני שומע את עצמי מדבר. הקול שלי לא מוצא חן בעיניי. הוא נשמע לי חלול ושחוק. חסר נגינה ערבה וצביון אינטליגנטי. קול של מנהל חשבונות זוטר. הזבן שואל אותי איזה קפה אני רוצה. מסתבר שאפשר לקבל את הקפה בשלוש מידות. אני מורה על הכוס הגדולה. לשמחתי יש לי ארנק. אני מוציא ממנו שטר ואוסף את העודף. עם כוס הקפה ביד אני מתיישב ליד אחד מהשולחנות ולוגם. חוזר והוגה את שמי ותוהה מי אני, מה גילי, היכן משפחתי ומה כתובתי.

איש צעיר יחסית, לא מגולח, שהליכתו נוקשה, מאובנת, כשל חולה פרקינסון, ובעיניו נוגה מוזר, נדמה כחול, למרות שעניני חומות – ניגש אליי ומבקש סיגריה. אני טופח בידי על כיסי המכנסיים לאותת שאינני מעשן ושכיסיי על כן ריקים, אבל הד הטפיחה על הכיסים מורה שיש לי שם משהו. אני מחטט בכיסים ומוצא להפתעתי חפיסת סיגריות ובתוכה גם מצית. אני מתנצל בפני האיש, מציע לו סיגריה, מצית לו אותה, לוקח אחת גם לעצמי. אם כך, אני מעשן, אני חושב בפליאה תוך שאני שואף עשן. מעניין מה עוד אני עתיד לגלות על עצמי. הבחור הצעיר נשאר לעמוד לידי ומעשן, משתעל, מאפר על הרצפה, יורק מדי פעם ליחה ירוקה ומדבר.

הוא מספר שהוא הלום קרב מלבנון ושהוא מאני דפרסיבי, שהיה מאושפז במחלקה הסגורה באברבנאל ושעכשיו הוא בפתוחה כאן, ושאימא שלו לא מוכנה שיינתנו לו מכות חשמל כי זה הורס את המוח ואת תאי הזרע והיא רוצה נכדים. ושמחר יבוא אבא שלו מחו"ל וייקח

אותו לסיבוב בדיזנגוף באלפא רומיאו ספורט. "יכול להיות שראיתי אותך בטלוויזיה? אתה חיים יבין?" שואל פתאום האיש הצעיר. ומוסיף: "אבא שלי היה בחדשות בטלוויזיה אבל אי אפשר היה לזהות אותו כי הוא התחבא בתוך המעיל. אמא שלי אומרת שהוא מניאק וקרימינל. הוא סיבך אותנו בחובות עם השוק השחור, זיין את אתי המזכירה שלו וברח לחו"ל. אתה יכול לסדר לי זיון? בחיאת. חיים. סדר. סדר לי זיון. מה עם זאתי, החזאתי, שכל הזמן בהיריון? איך קוראים לה? סדר לי אותה." אני אומר לו שלא הזדיינתי מאז מבצע סיני ושאיני עצמי צריך שיסדרו לי זיון ומסתלק.

טלפון מצלצל היכן שהוא. אני מביט סביב לראות מאיפה מגיע הצלצל. פתאום אני קולט שהוא מגיע ממני. מכיס המכנסיים שלי. עד שאני מגיע לטלפון הצלצל פוסק. אני פותח את הנייד ומנסה להבין מי טלפן אליי. על הצג כתוב שהמספר חסוי. אני נכנס לאות אלף לראות אם יש גם לי במקרה אבא עם אלפא רומיאו. מסתבר שאין לי אבא בכלל, אבל תחת השם אימא מופיע מספר טלפון. לאחר היסוס אני מחייג. קול גברי, לאה וחשדן, עונה לי במבטא ערבי. אני אומר: "תן לי את אימא שלי." הקול מגחך ואומר: "יש לי כאן במוסד שבעים וחמש אימהות. מי מהם אתה רוצה?" אני משתתק ומנתק. את מי באמת אני רוצה? מה שמה של אימא שלי? סוזי, נדמה לי, ואולי רחל? האם היא מאושפזת במוסד גריאטרי סיעודי עלוב? תמונת אישה ישישה יושבת על כיסא גלגלים ומתוך שמלתה משתלשלת צינורית שתן עולה בראשי. האם זו אימא? אני נזכר באישה שבחדר שבו הייתי מאושפז. בזו שחשבתי שהיא אשתי. היא תוכל ודאי להשיב לי על חלק מהשאלות. אם כך, למה עזבתי אותה ואיך אני אחזור לשם ואמצא אותה? אני הולך לעמדת המודיעין ומבקש לדעת איפה אני מאושפז. אני אומר את שמי הפרטי ואת שם משפחתי וכשהפקידה שואלת אותי לכתובתי, כדי לא לבלבל ביני לבין חולה אחר ששמו זהה לשמי, אני משיב שאיני יודע ומסתלק.

נדמה לי שהייתי מאושפז בקומה השלישית, ואולי הייתה זו החמישית? אני הולך אל המעלית וקורא לה. כשהדלתות נפתחות אני רואה שני סניטרים במדי בית החולים, מסיעים מיטה על גלגלים. על המיטה שוכב מישוה שגופו ופניו מכוסים בסדין לבן. ככל הנראה מת. אני מהסס אם להיכנס, מבעת מהמחשבה שהמעלית תיתקע ואני אהיה לכוד עם גופה. "אתה יורדת?" מגחך אליי אחד מהסניטרים, חושף מערכת שיני

זהב סובייטיות. ברגע האחרון אני נדחק פנימה, לוחץ על המקש המורה מעלה. אבל המעלית, כאילו יש לה זהות וישות ורצון משלה, יורדת דווקא למטה. לקומת המרתף. אני מחליט לא לנסות יותר את המעלית ולטפס במדרגות. אני יוצא אל מסדרון ארוך מואר באור פלורסנטי בוקה כל כך, שאני רואה שוב את הזכוכים והעכבישים שנעלמו לי לאחורונה. הסניטרים הולכים לפניי, מגלגלים את המיטה במקצב איטי וחורק, כאילו הייתה זו תהלוכת לוויה. הם נכנסים לאחד החדרים ומשאירים את הדלת פתוחה בחלקה. כשאני חולף על פני הדלת אני מציץ ונבעת. ממולי, בגובה הקיר כולו, מקרר עצום שלועו פתוח, ונדמה שהסניטרים נמצאים בהפסקת עישון, כי הם עומדים ומעשנים מעל ראשו וגופו המגולים של המת שהסיעו, איש לא זקן שגפיו ארוכים וגרומים, בטנו תלולה ומצולקת, גולגולתו קרחת, פיו פשוק קמעה, חניכיו ריקות ולחיו קרסו אחרי שהוצאו מפיו התותבות. אחד מהרוסים מוציא את הסיגריה המעשנת מפיו, נועץ אותה בין שפתיו של המת, אומר משהו בשפתו, ומצחק למראה העשן המסתנן מנחיריו של המת.

אני נמלט משם. הולך אל עבר היציאה מבית החולים. מונית מאיטה לידי והנהג שואל אותי אם אני זקוק למונית. אני נכנס למונית ויורה כתובת בלי לחשוב. הנהג מפעיל את המונה. נעים במונית. ריח קטורת מסתלסל. מוזיקה יוונית מתנגנת. אני מביט באנשים שהולכים על המדרכות שבצידי הכביש, לבדם, בזוגות, בחבורות, מדברים זה עם זה, שותקים, צוחקים – נדמה ללא סיבה. אני מביט בלוח השעונים, בעורפו של הנהג, בצדודית פניו במראה, מנסה להיזכר של מי הכתובת שמסרתי לנהג ולמי בדיוק אני נוסע.

רוכב אופניים לא זהיר פולש אל הנתיב של המונית והנהג צופר לו בכעס. אני נזכר בתאונת הדרכים שקרתה לי. חציתי רכוב על אופניים את מעבר החציה שמול מגדל המאה. פתאום האור התחלף לאדום. מונית פרצה לקראתי. הספקתי עוד לחשוב: זהו. אני הולך למות. ואז הגיעה החבטה. כשהכרתי שבה אליי שכבתי על הכביש המום אבל חי. שומע מעליי את קולו העמוק המעובה של נהג המונית, רוטן על כך שהוא לא אשם מפני שהוא עבר באור ירוק, ואז הוא נעלם. ברח. אמבולנס הגיע. אחד הפרמדיקים דיבר אליי, אולי גם בדק אותי, הכניס אותי לאמבולנס והסיע אותי לבית החולים. הזמן נדחס והתעוות. כשהגענו לבית החולים הפרמדיק יצא לקראתי מתא הנהג ונדמה היה לי כאילו נפגשנו קודם

בחלום ארוך ומסויט, לחצתי את ידו בהתרגשות כאילו היינו ידידים ותיקים שמזמן לא התראו והכרזתי: "אתה מוכר לי." והוא הביט בי כמו במשוגע. אחרי בדיקת רופא שלחו אותי לבדיקת סייטי והסתבר שיש לי שתי צלעות שבורות, סקפולה מרוסקת וזעזוע מוח.

בינתיים המונית מגיעה אל הכתובת שמסרתי. אני מביט סביב ותמה. אין בכתובת שמסרתי בית מגורים. בימין הדרך תחנת דלק ומתקן לרחיצת מכוניות ובשמאל – חורשה אפלה וחומת לבנים שמעברה, נדמה לי, בית קברות. מה יש לי לעשות בבית קברות באמצע הלילה? אני נותר לשבת מאחור, תוהה למה הנהג הביא אותי לכאן? אולי הוא מתכוון לשדוד אותי? אולי הוא חלק מכנופיה. הוא מביא למקום חשוך נוסעים אמידים למראה וחלושי זיכרון שזה עתה השתחררו מבית החולים, והם מתנפלים על המונית ושודדים את הנוסע וכביכול גם את הנהג. "הגענו לכתובת שביקשת," אומר נהג המונית בקול שועל ערום ומתחזה, ונדמה לי שפנסי המונית מהבהבים, מאותתים לשאר חברי הכנופיה לתחילת הפעולה. אני מבקש מהנהג לחכות רגע, יוצא מהמונית ועומד כשפניי לחומה ולחורשת הברושים המאפילה, ומקשיב למכוניות ששועטות מאחורי גבי. ואז, בבת אחת, כמו חדר חשוך שהודלק בו האור, מתבהר הזיכרון. זו כתובתו החדשה של הילד. בכורי. בית העלמין הצבאי של קריית שאול. בתוך ארון עץ אספו את מה שנותר מהילד לאחר שרקטה של מחבל עזתי שיספה את גופו. התעקשתי לראות אותו במכון הפתולוגי למרות שהמפקד שלו המליץ שמוטב שלא. ראש כרות, יד מרוטשת שמוטלת לצד צמד רגליים, ועוד חלקי גוף לא מזוהים. אחר כך הייתי כאן בלוויה הצבאית. עם כל הטקס המתועב. חיילים במדים מגוהצים נשאו את הארון, הרב הצבאי סלסל בגנדרנות בקולו כאילו שהוא לוצ'אנו פברוטי ותפילת אל מלא רחמים היא אריה מטוסקה של פוצ'יני. לקול פקודה הטו החיילים את הנשק הארור וירו אל מעבר לצמרות הברושים. אז דיבר המפקד, לאחר מכן האימא, גם הסבתא, ואפילו האחות, מתחרות זו בזו בסף ההתרגשות שעוררו בנוכחים, אחר כך דיברו החברים. תיארו מישהו שכלל לא הכרתי. גם הם רצו נתח מהמת. רק אני סירבתי לקחת חלק במשחק. אם כך אני אב שכול. שמי אבנר קורץ. הייתה לי תאונת דרכים קטנה ואיבדתי את הזיכרון שכעת שב אליי.

אני נכנס למונית, מודה לנהג על ההמתנה ומוסר לו את כתובת הבית. ביתי.

הייתי אהובתו של איציק נודלברג דפנה לוי

כששושי אמרה פתאום "אז יום אחד ראיתי את לנארד כהן מסתובב בשוק הכרמל", היא מייד ידעה שיהיה ביניהן קשר מיוחד. אלא ששושי אמרה את זה באיטיות, כאילו היא ממרקת כל מילה היטב עם הלשון, כדי שתצא מפיה מבריקה ותסנוור את כל הסובבות.

כצפוי, המילים של שושי גורמות לכולן להתחיל להתלחש, ולוודא בכיסאותיהן, ולשלוח ידיים נרגשות אל קצרת הביסקוויטים ולהגיד "מה את אומרת?" ו"וואו, ואמרת לו משהו? והוא ענה?" ו"איך זה שכוכב בסדר גודל כזה מסתובב לבד, בלי מאבטחים?" חלק מהנשים מביטות זו בזו. לא כולן בטוחות לגמרי שהן יודעות מיהו לנארד כהן, אבל לכולן ברור ששושי עברה חוויה קסומה וזוהרת, שאין בינה ובין המסדרונות האפוריים שסביבן דבר.

ולמרות כל זה, היא מעזה לומר בקול קטנטן, "ואני נתקלתי במקרה בבוב דילן".

אף אחת לא מגיבה. היא מציצה בשושי, אבל זו נראית סמוקה ותפוחה, נישאת על גלי הלחשושים וההתפעלויות שעוד סערו סביבה, ומביטה במבט חולמני מעלה, אל מעבר לראשים של כולן, אל מלבן השמיים הצר שנראה בחלון הגבוה של חדר המורות.

"בחנות סטימצקי", היא מתעקשת.

אף אחת אינה מפנה אליה את הראש.

"בחפיפה", היא מוסיפה בלחשישה.

הכיסאות של עופרה ודרורה חורקים לאחור בבת אחת, ושתייהן נועצות בה עיניים נוזפות.

בחיי שראיתי את בוב דילן, היא רוצה לומר, הוא עמד שם בחנות ובדיוק דפדף בספר צילומים של ירושלים דווקא, באנגלית – אבל היא לא רוצה להישמע לחוצה או היסטרית או הכי גרוע, שקרנית, והיא מעדיפה למלמל את הדברים לתוך הסוודר שלה, בראש מושפל, לערוך את המשפטים לפני שחס וחלילה יצאו מפיה צורמים מדי וייתנו לאחרות סיבה לתקוף אותה.

צילה מדברת כעת. היא לקחה על עצמה את תכנון טקס יום הזיכרון,

ויש לה רעיונות חדשניים. היא רוצה שהתלמידים ממחלקת המדיה הדיגיטלית יצלמו את בתי המשפחות של הנפלים – את חדרי הילדות שלהם, אם אלה נשמרו – ויכינו מצגת בתלת ממד. "זה יהיה יותר חזק מטקסי השואה", היא אומרת. שושי פולטת אנחה מהורהרת מבלי לפקוח את עיניה, ומניעה את ישיבה הכבד על הכיסא. רגליה נטועות היטב ברצפת חדר המורות, אבל פניה מוארות בקרן אור זהובה, שגרגירי אבק עולים ויורדים בה כמו בסולם שראשו בשמיים.

כשנשמע הצלצול הן לא ממהרות לקום. כולן ממשיכות להביט בשושי, השקועה באיזה דין ודברים פנימי, ורק כשזו חוזרת ומביטה בהן, ואומרת משהו כמו "בנות, אל תשאירו את התלמידים בלי השגחה", כולן נדחקות אל ארון התאים האישיים, שולפות מתוכו יומני נוכחות וממהרות אל הכיתות.

שושי נשארת לשבת בחדר המורים, והיא מצידו השני של השולחן, מולה. היא לא רוצה לוותר על הסיפור שהתכוונה לספר לה אבל גם אינה מצליחה לחזור ולפתוח את הפה ולומר את הדברים בקול. היא רגילה לשתוק. היא רגילה להשמיע לעצמה את סיפוריה מבפנים. לתת להם לנוע בתוך הגוף בקצב פרטי, לזמזם, לצרצר, לחרוק, בלי שמישהו יגיד לה לשתוק. לתת לסיפורים שלה לטלטל אותה כמו דיבוק. בלי שאימא שלה תחזור ותשאל אותה "זה קרה באמת? את בטוחה שלא המצאת את זה עכשיו?" ואחר כך תצחקק במיאוס.

אימא שלה עברה לא מזמן לגור בקהילה מוגנת. בת 87, התלתלים שעל ראשה הקלישו אבל לשונה עדיין חדה ומצלקת. היא מבקרת אותה שלוש פעמים בשבוע, ואז היא משתדלת להעסיק את עצמה בלי הפסקה מהרגע שהיא נכנסת, נותנת לה נשיקה רפה על הלחי עד שהיא מביאה את עצמה למלמל שהיא חייבת ללכת. היא מותחת מצעים, מקפלת כביסה, שוטפת את הכלים בכיור, מנגבת אבק, מסדרת את המעטפות והחשבונות, ובעיקר עוצמת את העיניים בייאוש בכל פעם שאימא שלה מנסה לפתוח בשיחה. "תכף אימא, תכף", היא אומרת, אבל אלה המילים היחידות שהיא מרשה לעצמה להוציא מפיה. היא יודעת שהקשישה מנסה למצוא פתח להזדחל דרכו לתוכה ולזרוע שם הרס. אז היא מסננת "תכף", וממשיכה לעמול כשגבה אל אימה, עד שהמלאכות בחדר נשלמות והיא יוצאת, ורק אז חוזרת לנשום.

לשושי יש ירכיים שמנות כמו לאימא שלה, ואותה בטן עגולה ואותם

שדיים עצומים שמונחים להם בראש הר־הבטן. אפילו השפתיים של שושי דומות לשפתיים הברנניות, הריריות, של אימא שלה. אבל שושי לעולם אינה אומרת משפטים מפלחי עצמות. וגם עכשיו היא מחייכת אליה. אולי זה אפילו חיוך ידידותי.

"יש לך עכשיו משבצת ריקה?" שואלת שושי.

היא מהנהנת. מאחורי הראש של שושי נופל כתם שמש על בריסטולים שנתלו שם בתחילת השנה וכעת הקצוות שלהם מקומטים ושוטים, והם בוכים כתמים עצובים של דיו.

"אני גמרתי כאן להיום", אומרת שושי. "בא לך ללוות אותי למכונית?" בדרך לחניה של בית הספר, שושי שואלת אותה. "איך את מתאקלמת אצלנו?"

היא שוב מהנהנת. אין לה דברים יפים ומכובדים לומר.

הן נעצרות מול הפיאט פנדה של שושי. קר בחוץ. ענפי העצים ססביב המגרש צולפים מעלה ומטה. רוח של חורף מסחררת באוויר שקיות ריקות של חטיפים, עטיפות של ארטיקים. שקית ניילון כחולה מעופפת ונצמדת ללוח הזיכרון שבלב האנדרטה לנופלים.

"הסיפור שסיפרת קודם", היא מתחילה לומר. אבל שושי לא שומעת אותה. שושי פותחת את תא המטען שלה, מניחה בתוכו את המעיל והתיק וערמה של מחברות בחינה שלקחה איתה מחדר המורים, וטורקת. ובכל הרעש הזה, היא שמחה שלא המשיכה, שלא שאלה "את בטוחה לגמרי שלא חלמתי? ששתינו לא חלמנו? לנארד כהן, בוב דילן, פה? זה לא נשמע לך מוזר? מוגזם?"

שושי מתיישבת בתוך המכונית, מגלגלת את החלון מטה ושואלת אותה: "שמעת מה צילה הציעה? איך זה נראה לך?"

והיא מביטה בה ומרגישה את הדמעות מציפות את עיניה. שושי מביטה בה במבט מבוהל. "מה קרה, מתוקה?" היא שואלת. "את בסדר?"

"אל תלכי עכשיו", היא רוצה לומר, אבל שותקת. היא לא מצליחה להסיר את עיניה משקית הניילון הכחולה, ובלי כוונה נפלטת מפיה יבבת בכי. שושי ממחרת לצאת מהמכונית ומניחה יד על כתפה. "את בסדר?" היא שואלת בבהלה.

היד של שושי חמה ורכה, מונחת עליה כמו חלה בצקנית וריחנית. היא ממשיכה לבכות בקול, נאחזת ביד המנחמת ומרגישה את שושי נעתרת, נמסה לכיוונה, והן צועדות חבוקות לעבר הספסל שמול האנדרטה

לנופלים ויושבות שם, היא בוכה, ושושי מנגבת את הדמעות מפניה בכף ידה.

השקית הכחולה לא מפסיקה לרגע לחולל ולהתפתל על פני לוח השמות. היא רוכנת קדימה כדי להסיר אותה משם, ואצבעה מלטפת את השם שנגלה מתחתה. "נודלברג יצחק" היא חוזרת ללא קול.

"הכרת אותו?" שואלת שושי, ותלוליות לחייה נמתחות בחיוך אוהד אבל מהוסס.

"איציק נודלברג", היא חושבת לעצמה. אולי הוא יספיק. לא כדאי שתתעקש לספר על דילן. היא יכולה לוותר עליו. כמו שוויתרה על כל הסיפורים האחרים, כשאימא שלה הייתה נועצת בה את טופרי עיניה ואומרת "תחשבי טוב מיידלע, את יודעת שאני לא סובלת שקרים".

"כן", היא אומרת, ומרגישה איך המילה האחת הזו פותחת את שערי כלא המילים, והיא מושכת מתוכו עוד מילה ואחריה עוד אחת ועוד, עד שאיציק נודלברג הופך להיות החבר שלה, שרצה להתגייס לשייטת אבל לא עבר את הגיבוש, ואחר כך התגייס לצנחנים וכולם נורא אהבו אותו שם, למרות שהוא לא סבל את זה שהמפקדים שלו אמרו לו שהצנחנים זו משפחה, והוא היה מחייך וקורץ בהתנשאות ומאחורי גבם היה נוהג לומר, נו, עם משפחה כזאת, כבר עדיף להיות יתום.

היא מציצה בשושי, ושמחה לגלות שעיניה ממוקדות בה. דרוכות ומתוחות. ובתוכה היא יודעת שאיציק נודלברג לא היה סתם אחד. הוא היה בוודאי זה שהיה מביט בה כמו שמביטים בקינוח מפתה, ולא בשיירי סלט השוחים בתחתית הקערה. איציק נועד לגדולות. הוא אולי לא הספיק להתפרסם כמו הזמר ההוא, כהן, אבל אם הוא היה יוצא בשלום ממלחמת לבנון השנייה, הוא לא היה מסתובב, בטלן בשוק הכרמל. הוא בטח היה עושה דברים חשובים, גדולים. והיא מרשה לעצמה להגביר את הבכי לזכרו.

שושי מחבכת אותה עכשיו קרוב קרוב, והיא מספרת בבהילות. איך איציק היה כותב לה שירי אהבה, וכמה הייתה מחכה לטלפונים שלו מהטירונות, ואיך כשהיה יוצא לחופשות היה מתעקש הוא לבשל לה, ונכנס למיטה חמש דקות לפני, רק כדי לחמם את הצד שלה, שלא תצטרך לשכב על סדינים קרים. איציק, היא יודעת ללא ספק, היה יושב איתה כל ערב על הספה, כדי לצפות בטלוויזיה, ומשלב את אצבעותיו באצבעותיה ולא מסכים שלא לגעת בה לרגע.

מחזור הירח עידו אנג'ל*

צריך לדבר בירח גלויות. לומר סוף סוף את האמת. כמו למשל שבשמי ישראל זורח לא ירח אחד, כי אם זורחים קרוב לעשרה מיליון ירחים. הירח שזורח מעל לראשו של ראש הממשלה הוא הירח של ראש הממשלה. הירח שזורח מעל לראשה של חסרת הבית שגרה על הספסל בשדרה הוא הירח של חסרת הבית שגרה על הספסל בשדרה. איש איש וירחו הוא. אבל לא לכולם יש ירח. יש אנשים שנושאים את עיניהם אל השמיים ורואים ענן (למשל בצורת דולפין או נחש) או שהשמיים ריקים והם אינם רואים דבר. אין בזה כל עצב.

*

האקדמיה ללשון העברית המציאה מילים רבות, כמו "מסרון" או "רגשונים", אבל טרם הומצאו המילים לכל אחד מעשרים ושמונה מצגי הירח. למשל המצג שבו הירח הוא בננה, או המצג שבו הירח זורח במקום בשמיים בפניו של אדם וכשמביטים באדם הזה מחייך, כל האנשים העומדים סביבו מנצנצים ככוכבים.

*

אפשר לומר דברים רבים על הירח – אבל האם אפשר לומר את הירח עצמו? מספרים על אדם זקן וחכם בהודו הרחוקה, שבכל יום, כמו הירח, הלך והתחסר. תאמר, בני, ובצדק, שזו אינה חוכמה גדולה. הרי כבר ראינו: כל מי שמזדקן, הולך ונחסר. בכל רגע נחרש עוד קמט בעור, הגוף הולך ומתכווץ, דברים שפעם נודעו פורחים ונשכחים. אבל חוכמתו של ההודי הזקן הייתה שאחרי שפס האור האחרון שלו נעלם והוא כבר השחיר לגמרי – אט אט, יום אחר יום, הוא שב להאיר.

*

בניגוד לסברה הרווחת, יש אנשים על הירח. שמם נפתלי והם חיוורים מאוד ולכן קשה לראותם. הם אחראים על כל טעויותינו. אם מישהו על

* מתוך ספר שיראה אור השנה בהוצאת "טנג'יר".

כשהיא מגיעה לתיאור המארב הקטלני שבו איציק שלה מסר את חייו – ועכשיו ברור לה כמה אהבה אותו – היא תוהה אם להוסיף שהתכוונו להינשא, ושלמעשה, רק בגלל מה שקרה היא מעולם לא נישאה. "החתונה", היא פולטת לבסוף בנחרה צורמת, המלווה בשטף מחדש של דמעות, ודי במילה הזו כדי לסחוט משושי אנחת צער עמוקה. היא מניחה את הראש על שדיה הגדולים של שושי ומרגישה איך כל מילה שהיא אומרת מרעידה לה את החזה, והיא מאיטה את הקצב. לא צריך למהר. לא צריך לספר את הסיפור כולו בבת אחת. שושי מקשיבה לה, עכשיו יש לה את כל הזמן שבעולם.

כדור הארץ אמר מילה שגויה, מייד אומר נפתלי שעל הירח את המילה הנכונה והאיזון שביקום נשמר. כך על כל שיר עצוב שהושר כאן, עומד על הירח נפתלי אחד מול נפתלי אחר, מושיט את זרועותיו ואומר: כן.

*

צורת הירח המלא מתעתעת מאוד. היא נדמית עגולה אבל למעשה היא בצורת לב. כדי לראות את הצורה האמיתית יש להיזכר באדם שהלך מאיתנו או שאנחנו הלכנו ממנו, לומר את המילה "ירח" שלושים ואחת פעמים ובפעם השלושים ושתיים לקרוא בקול בשמו של אותו אדם.

*

הירח מדבר. הלשון חרישית ומורכבת מאוד. אין שפה לאור, למרחק, לשתיקה. לכן רק ההר מבין. אי אפשר לתרגם את הדברים לעברית, אבל אם חייבים לכתוב משהו אז אפשר לומר שהירח אומר להר "הר", וההר עונה לירח "ירח".

*

כפי שהירח מחזיר אל האדמה את אור השמש, כך הוא מחזיר אל השמש את המבטים שנשאנו אנו מן האדמה אל השמיים. אפשר לומר שמבטינו, המשתקפים אליה דרך הירח, הם היום והלילה של השמש. כשאנו פוקחים את עינינו, הכול בהיר והיא יודעת שהיא השמש, וכשעינינו מושפלות, הכול נעשה עמום ואפל עד שהיא אינה יכולה להבדיל לשון אש אחת מהשנייה.

*

הנה סיפור שלא נכתב בדפי ההיסטוריה, אבל גם הוא אמת לאמיתה: כשרגלו של האסטרונוט ניל ארמסטרונג (ואיתה רגלה של האנושות כולה) דרכה לראשונה על אדמת הירח, באותו הזמן בדיוק, דרכה רגלה של הגברת שטויר הזקנה (כך מספרים) על קליפת בננה (הירח היה באותה העת עגול כמעט עד למלואו). צעד גדול לאנושות זה לא היה, אבל גם כאן פסק כוח המשיכה מלפעול. הוא נטש את גברת שטויר כמו שגזול נוטש את קן הוריו והיא התרוממה באוויר ועלתה מעלה ומעלה אל מול השתוממותו הגדולה של בעלה. זוהי אינה עובדה על אודות

הירח. ואולי דווקא כן. שהרי מר שטויר הזקן (שנותר לבדו על פני האדמה) חש מאותו הרגע בגאות ובשפל הים גם בליבו.

*

אמרנו "ירח", אבל מה על הלכנה? אומנם הירח הוא הלבנה - אבל הלבנה אינה הירח. כפי שהעובר הוא אימו אבל אימו אינה הוא, או כפי שהמנגינה היא המוזיקה אבל המוזיקה אינה המנגינה. אור הלבנה הוא האור הנקבי. הוא אינו נח על הדברים שהוא מאיר, אלא ממצה את אורם שלהם מתוכם. ואם לכל אדם יש ירח משלו, אז הלבנה היא אחת לכולם ולכן אפשר לראות את אורה באופן שווה גם בפניו של מי ששמח וגם בפניו של מי שעצוב.

צריך לבאר את התשוקה הזו לירח. לומר את האמת על האמת. כמו כל תשוקה, גם זו מקורה בפחד. כמו כל פחד, גם זה מקורו בדיעה. אני יודע אבל מפחד לומר את שאני יודע - והוא שאין ירח. מר ארמסטרונג לא נחת על החול הלבן. הוא נחת על כאבנו. כאב האדמה הנטושה. מה שעומד בלילה בשמיים, נחסר ומתמלא, הוא גרם פנימי. מילה שהלב מדבר בשפת המרחק ואנו מקרינים אותה מעינינו על לוח הרקיע משום שהיא כל היופי כולו ואיך אפשר לשאת את הדבר הזה בגוף.

החיבור לשורשים העיראקיים ביצירה של בני הדור השלישי ענת לב-אדלר

שואלים אותי איך יכול להיות שברומן שכתבתי, "כותבת ומוחקת אהבה", יש כל כך הרבה מקום לעיראק, לניגונים ולריחות שלה, לסמטאות ולשווקים שלה, לנהר רחב הידיים שלה ולטעמיה העזים, בעוד אני נולדתי בישראל, בסוף שנות ה-60, רחוק כל כך בזמן ובמקום מארץ התמרים והדקלים של אבותיי, שבה מן הסתם מעולם לא ביקרתי אלא בדמיון. איך זה שאת, ישראלית בכל רמ"ח איבריך, כתבת רומן שיש בו קטעים שלמים שכתובים בערבית עיראקית? והאם זה אפשרי בכלל, להתגעגע למקום שאנחנו לא מכירים אלא דרך הסיפורים? איך הלב יכול לדמוע נוכח תיאורי נופים, ריחות וקולות שמעולם לא יצא לנו לשמוע, ובכל זאת הם חלקי הפאזל שמרכיבים את נשמתנו?

ואני לא לבד. סופרים ומשוררים בני הדור השלישי לעלייה היהודית מבבל מושכים בעט ובמקלדת ומעלים על נס ועל לוח הלב את החיים שם, על גדת הפרת והחידקל, או בין כפות הדקלים של שאט אל ערב, הממשיכים ושוצפים בנבכי הנפש, מושכים ומשיטים אותנו ל"שם" כדי שנחזור מעומק התודעה והזיכרון ונביא עימנו אל ההווה מלוא הידיים אבנים טובות של קרעי חיים ומילים להשחיל על שרשרת הדורות.

אלמלא נקרעו אימותיי ואבותיי מ"שם", ספק אם היה בי הצורך הבלתי נשלט ללוש את עיראק שוב ושוב באמצעות מילותיי, בתהליך תרפויטי שכאילו נועד לרפא את הפצעים בהילוך לאחור. אבל עובדה היא שכאשר אני מתיישבת לכתוב, הקריעה הזו והגעגוע התופח כבצק בעבע בת'מר עתיר הל, תמיד שם, ברווח שבין המקלדת והלב.

מי שהעניק לי הסבר לכך היה דויד גרוסמן, שאמר באחד הראיונות עימו לקראת קבלת פרס ישראל בשנת 2018, שהדחף לכתובת ספרו "עייני ערך אהבה", שעוסק ב"שם", ב"שואה" שממנה הגיע אביו, מהעיירה המזרח אירופית בה נטועים שורשיו – הדחף הזה נטמן בו כאשר בגיל עשר נתן לו אביו לקרוא את סיפורי שלום עליכם. בזכות מוטל בן פייסי החזן, מעיד גרוסמן כי חזר ככותב אל המקום שהוא בנפשו. וכך אמר: "כעבור

שנים, כאשר התחלתי לכתוב 'באמת', הרגשתי שלא אוכל להבין את חיי כאן, כישראל, כאדם, כהורה, עד שלא אחיה באמצעות הכתיבה את חיי שלא נחיו 'שם'".

אז חלילה לי מלערוך השוואות. את השואה, מפגן הרוע שאין לו אחר ורע בהיסטוריה של המין האנושי, לא ניתן כמובן להשוות לשום דבר אחר שהדעת מכירה; גם את עצמי איני משווה כמובן בשום פנים ואופן לדויד גרוסמן, אחד מגדולי הסופרים הכותבים בעברית כיום, אבל הרי הזיקוק הזה שאותו מתאר גרוסמן נטמן כנראה בנפשו של כל אדם כותב, החוזר באמצעות מילותיו אל עומק שורשיו ומחפש בהם תשובות.

ואצלנו, בני הדור השלישי לכותבים ממשפחות יוצאות עיראק, השורשים טמונים בבצרה ובבגדה, שנותרו שתיהן מאחור כמו בתוך כיפת זכוכית, מראותיהן וקולותיהן מהדהדים נצח בנפשותינו.

הרי בוקר ולילה סיפרו לי על עיראק שלא הכרתי, על עיראק שהם בכלל לא רצו לעזוב אבל ברחו ממנה כדי להציל את נפשותיהם, וכמו אהבה לא ממומשת היא תרדוף אותם לנצח.

וכיוון שהם מעולם לא באמת עזבו את עיראק, אלא נושאים אותה בלב בכל יום מחדש, כך גם בנפשי היא קיבלה משכן של קבע. כילדה, שוטטתי עם ננה ג'ולייט בזיכרונותיה על גדת נהר שאט אל ערב, ראיתי בדמיוני את הספינות הגדולות יוצאות ונכנסות אל הנמל, שמעתי את קולותיהם העמוקים של סוחרי השוק מכריזים על מרכולתם שאת טעמיה יכולתי לדמיין – עזים, סמיכים, צרובי שמש וזמן, בדיוק כפי שהכינה ננה במטבח בישראל מדי יום, מפליגה בגעגועיה, המעותיה ומזמוריה עד בצרה שנשארה מאחור. היא הייתה מושיבה אותי על ברכיה ומטמיעה בי את תמונות תודעתה – חנות הקמעות של נזימה בפאתי השוק, דוכן הבדים המתנפנפים שאליו הלכה עוד כילדה עם אימא שלה, יריעות הטקסטיל הצבעוניות והקרירות המשיבות את נפשה כשהיא ספק מתעטפת בהן ספק מתחבאת מפני החום הגדול ששרר בחוץ, ממס את העוברים והשבים. השפה שבה מסרה לי את כל אלה – עיבראקית – הערבית העיראקית בניב המיוחד של העולים מבבל, היא השפה שלמדתי לדבר, יחד עם העברית, שכן סבתא רבתא שלי שגידלה אותי לא דיברה עברית, ויכולתי לשוחח איתה רק בערבית.

גם סיפורי הגבורה והבריחה לארץ נמסרו לי מפייהם של סבי, מאיר בר-דוד, וסבא רבא שלי – אליהו סמרה (עבדול נאבי), שהיו שניהם מראשי המחנת היהודית בבצרה, ומביתם רחב הידיים בעיר יצאו מדי

לילה במסווה שיירות-שיירות של משפחות עיראקיות יהודיות, אל הגבול עם איראן ומשם לארץ ישראל, להגשים את החלום הציוני. סיפורי הניצחון והגבורה שבדרך, הזהב שהותך אל תוך סוליות הנעליים, החפצים המועטים שהורשו לקחת עימם, ספרי התנ"ך שנישאו קרוב ללב, הילדים שנשכחו מאחור והיה צורך לחזור את כל הדרך כדי לשוב ולקחתם, הפחד והאימה, הנשימה הקטועה וסאת הגעגוע שהלכה ותפחה עם כל יום שעבר מאז עזבו את ארץ התמרים – את כל אלה ינקתי בחלב הדקלים שהיה מזון הנצח של ילדותי. עימו גם ספגתי את סיפורי הקליטה בשער העלייה, את החיים במעברה בפרדס כץ, את המעבר מהאוהל סחוף הבוץ והרוחות אל צריף העץ שהיה "הצריף הכי יפה במעברה", עם וילונות המשי שנתפרו במיוחד והתנופפו על החלונות הקרועים אל חולות הארץ המובטחת.

כמו לרבים מבני דורו, גם לסבא מאיר לא היה תאריך לידה ברור, אז הוא קבע את יום הולדתו מדי שנה ב-9 באוגוסט: "ב-9 באוגוסט 1950 נפרדנו מעיראק, הסתיימה תקופה בחיינו ועלינו על מטוס שלקח אותנו לקפריסין, שם קיבלו אותנו נציגי הסוכנות היהודית בדרך לארץ ישראל להגשמת החלום הציוני. מאז זהו יום ההולדת שלי", כתב בספרו האוטוביוגרפי שראה אור בחוג המשפחה, ומביא את סיפור העלייה של בני הדור שלו לארץ.

סבי, שכמו כל בני דורו ברח מעיראק בעקבות פרעות הפארהוד, הגיע לארץ הקודש כשהוא מותיר בארץ התמרים את כל רכושו הרב. הוא עלה חסר כול, מטופל באימו האלמנה המבוגרת, באישה צעירה ונחושה ובארבעה ילדים (עוד שניים נולדו בארץ), והונחת היישר למעברת שער העלייה. שפריץ אחד של די-די-טי, תלושי מזון, וקדימה – למצוא עבודה. בשלוש עבודות – האחת בבקרים, האחת בלילות, והאחת בסופי שבוע – עבד סבא שלי כדי לפרנס את משפחתו, ועבור אף אחת מהן לא הסכים לפשוט את החליפה המהודרת, שעימה המשיך להסתובב גם בחולות המעברה בקיץ וגם בבוץ הטובעני בחורף – וכל ששת ילדיו זכו לחינוך העילי שבעילי. בניו הפכו לבנקאים ורופאים ומהנדסים, ואת כולנו חינוכו לעבודה קשה. מעולם לא שמעתי בבית את המילה "קיפוח" על שלל הטיותיה וסלטוליה. אם יש משהו שמאפיין את בני העלייה העיראקית, זה היעדר תחושת הקיפוח. מעולם לא נחשפתי בבית לתחושה שמישהו קיפח אותנו, אילץ אותנו להשאיר את כל כספנו ורכושנו מאחור

והביא אותנו לחולות ולאוהלים. לא על תחושה שחייבים לנו גדלתי, אלא על הידיעה שצריך להתאמץ, שצריך ללמוד ולעבוד קשה ולהרחיב דעת, מתוך התמקדות ביש ולא באין, בלי לבקש טובות מאף אחד, בטח לא כסף, ושצריך לעמוד על הרגליים ומהר ולהיות אלה שעוזרים ונותנים לאחרים ופותחים בפניהם את ביתנו ואת אורחות חיינו.

ולכן בכל פעם שניצת השיח הזה על קיפוח, אני מסבירה שקופחתי בחברה הישראלית הרבה יותר פעמים על רקע היותי אישה, מאשר על רקע היותי עיראקית.

במטבח הזעיר בדירה בפרדס כץ, שסבא וסבתא שלי הרגישו בה כמו בארמון אחרי החיים במעברה, לימדה אותי ננה גם לבשל. ידיה החזקות בוחשות בסירים מזמורי געגוע והיא מלווה את עצמה בדמעות, ויחד איתה גם אני בוררת את האורז, מנקה את העדשים, קוטמת את ראשי השעועועית הירוקה ומרוקנת את בטן הקישואים. תורת חיים וטעמים הרביצה בי ננה, מטמיעה בתוך נפשי את רזי המקום שלא הכרתי דרך האוכל, דרך הצורך הכי הישרדותי שיש – ואני מוצאת שכיום אני מעבירה זאת לילדיי, ובעיקר לבני הבכור, חייל בצבא, שאם תשאלו אותו מה הוא ומי הוא, אז אחרי "ישראלי ויהודי" הוא יגיד "עיראקי גאה". מחובר הוא כמוני לניגון השפה, לעושר הטעמים, לסיפורים שעברו מדור לדור, לנופים ולמקומות שמעולם לא ראינו אבל הם בנפשנו. ועל כך גאוותי. על כך שבתוך הזהות הישראלית והיהודית שלנו, משורגת גם זהות עדתית, תרבותית, משפחתית, שמחברת אותנו לשורשים העמוקים ביותר של ההווה. כי עץ בלי שורשים, איך יכול לתת פירותיו?

אני יודעת על בני הדור השני שפעמים רבות התביישו במקורות שלהם, התביישו בניגון השפה הזר של הוריהם שעלו מעיראק, התביישו בתיג העיראקי, ואני נרגשת לגלות שזה פשוט לא קיים אצלנו, בני הדור השלישי והרביעי. הנכדים והנינים צמאים לעוד ועוד חיבורים למקורות. מבחינתנו החזרה אל הבאר העמוקה והזכה של התרבות העיראקית היא מים חיים. רבים מאיתנו – סופרים, משוררים, חוקרים, מוזיקאים, אנשי קולנוע – בני הדור השלישי והרביעי, שואבים מתוך הבאר הזו את יצירותינו ואת החותם התרבותי שאנחנו מותירים אחרינו. על כך גאוותנו וגם תודתנו.

היום הכי טוב בטלוויזיה רוה שגיא

שלושה שבועות היה אבי בטיפול נמרץ לפני שבישרה לי אשתו שכבר לא יחזור יותר אל הבית, אלא יועבר לבית אבות עם מחלקה סיעודית. שנים שהטרשת דרדרה את מצבו הגופני ואת דעיכתו המנטלית. דמיינתי את מוחו האפור כמו הספוגים הירוקים הלחים שבעבר נהגו לנעוץ בהם את הגבעולים בסידורי פרחים.

לפני שאושפז בפעם הזאת – ניתוח להוצאת כיס מרה שהסתבך והזדהם ושוב הסתבך עד שבסוף החלים, או מה שהם מכנים החלמה במצבו המדורדר ממילא – עוד הספיק אבי להרביץ למטפלת הסרילנקה המנומסת שלו, שהתגוררה בחדר משלה בביתם. בזמן אשפוזו לקחה את חפציה וברחה בלי לדאוג למשכורתה האחרונה. נמרה טמילית, אבי כינה אותה, באותה דרך שבה בו לכל אותם אנשים שלא היו הוא עצמו.

אבי התקשה לקבל את העובדה שאנשים צעירים ממנו טיפלו בו כמו בילד קטן, חסר אונים. היא לא הסתכלה עליי, אמר לי, יכולתי לדאות שאני מגעיל אותה, עושה פעולות בצורה אוטומטית, צוחקת בטלפון עם חברות שלה בזמן שהיא מאכילה אותי בכפית. אתה יודע כמה פירה או פתיתים יש לי לפעמים בצווארון של החולצה אחרי שהיא מאכילה אותי? מייד כשעבר לבית האבות הותקן בחדרו מכשיר טלפון והוא היה משתמש בו בעיקר כדי לבקש שאבוא לבקר, להתלונן על העולם ולשאול מתי אהרוג אותו כבר. ככה אני לא יכול יותר, זה לא חיים מה שהולך פה. תבוא בלילה, כשאני ישן, תשים לי כרית על הפנים. הוטרדתי מהאפשרות שהשיחה מוקלטת ותושמע בעתיד באחת מתוכניות התחקירים האלה של הדוקו־פשע־אמיתי. הוטרדתי גם מהעובדה שאולי קרא את מחשבותי בעבר. כמה רציני להרוג אותו פעם. אמרתי לו שהוא מדבר שטויות, אבל אחרי השיחות האלה לא נרדמתי. הייתי שם באוזניות את *I Am... Sasha Fierce* של ביונסה וחושב עליו במשך שעות. חשבתי איך לא משנה בן כמה אתה, ההורות תמיד תהיה כמו איזו יד בתוך החזה שמחזיקה לך את הלב.

If I Were a Boy, כוס אמק.

תצפתי על בית האבות מבחוץ במשך כמה ימים. שגרת יום, שגרת לילה, כניסות, יציאות, חילופי משמרות, זמני ביקורים, שעות ארוחות, כיבוי אורות. כניסה ראשית, כניסת עובדים, כניסת ספקים אחורית. כשבכל זאת נכנסתי לבקר אותו הייתי יושב לידו ומנסה לדובב את זיכרונו בכל מיני אירועי עבר שלא באמת קרו, וצופה במוחו ממציא את החוויה כאילו היה שם באמת. תוך כדי הייתי צופה בסורגים על החלונות, במיקומי מצלמות האבטחה ובחיפוש יציאות חלופיות. האם דלת האש הפונה לחצר תפעיל אזעקה? ראיתי ככל יכולתי. שאפתי לקרבי את הריח הייחודי שהוא תערובת של חומרי ניקוי, מזון מתבשל, הפרשות וצרכים, כמו צוללן חופשי שמתאמן להחזיק בתוכו כמה שיותר זמן את האוויר. בהתחלה הוא אמר לי, רק תיקח אותי לקניון עזריאל, לגג. אני אחכה שתרו ואו אני אקפוץ כבר לבד. ככה לא יאשימו אותך. אחר כך הודיע לי שהוא מפחד מגבהים ושהפחד בטוח ישתק אותו והוא לא יקפוץ. שהוא מעדיף שארעיל אותו.

להרעיל אותך?

זה לא בעיה, תכין לי תה של דטורה, אתה זוכר איך השיח נראה נכון? בילדותי היה לוקח אותי לטיולים ארוכים בשדות ומסביר לי על כל הצמחים והציפורים, מלמד אותי לקרוא עקבות וסימנים.

התחלתי להתעצבן. אמרתי לו, תקשיב, זה שאתה מבקש ממני להרוג אותך זה מספיק קשה, אתה לא יכול גם להיות ברן.

או איך תעשה את זה?

אתה לא תרגיש בכלל, אמרתי, אני אפתיע אותך.

לא לא לא, אני לא אוהב הפתעות.

מה אכפת לך?

הוא חשב, עיניו נעוצות בענפי המכנף הנאה בחלון. שירת ירגזי הגיעה אל אוזניי ותהיתי אם הוא גם שומע אותה. כמה מטפלות פיליפיניות צחקו בחוץ על ספסל בהפסקה מעבודתן.

או לא מחר, הוא אמר. רביעי זה היום הכי טוב בטלוויזיה. יש מונית הכסף ואחרי זה האח הגדול – משדר הדחה.

טוב, רשמתי לי בראשי, לא ברביעי.

אני חייב להגיד שלא הייתי עושה כזה דבר גדול בשביל האבא הזה שישב מולי, אדם שהמאיס את עצמו על כולם, אלא למען האבא שהוא פעם היה בשבילי, האיש שאהבתי כל כך, למרות שגם אז, מבעד לקרום

הדק של הילדות, בשבילים שבהם הזיכרון נקרש כמו שרף עצי, תמיד ידעתי לזהות את העובדה שהוא חושב רק על עצמו.

בזמן שנסעתי הביתה, *Why Don't You Love Me* ביונסה שרה, חשבתי מה בכלל יוצא לי מזה. אולי ביטוי מאוחר לאהבה אליו שבכל זאת קיימת, למרות נתק ארוך שנים שבו היינו עסוקים כל אחד בקריסת חייו הפרטיים בשני אופנים שונים ונפרדים. אהבתי אותו תמיד משום שידע להיות רך איתי במקומות שבהם אימי הייתה קשה. בילדותי המוקדמת יותר הערצתי אותו, כפי שאולי מצופה מילדים, כשם שמצופה מנערים לרחם על הוריהם, או לתעב אותם. הוא לא היה גבוה או יפה מהאבות האחרים, אבל בעיניי היה החכם והמצחיק שבהם, ויכולתי להבין מה אימי פעם מצאה בו, לפני שבגד בה עשרות פעמים שאפילו לא ניסה להסתיר, דברים שהיום היה הולך עליהם לכלא מפאת גילן הצעיר של הנערות שאיתן עבד כשסייע להן בהכנת עבודת גמר בית ספרית על קינון תנשמות בשדות מול נזקי נברנים, או אמצעי ההגנה של גוזלי הלבניות במושבת האנפות – שפשוט מקיאים על המבקרים שנחשדים כטורף פוטנציאלי את ארוחות הדגים החצי מעוכלות שלהם. כל אותן נערות שבילו איתו במשך שעות בתצפיות על ציפורים כאלה ואחרות, שאת תמונותיהן שצילם בעירום מצאתי באחד מחיטוטי הילדות שלי במגירות ההורים, ואחר כך שירתו אותי כשהעליתי אותן בזיכרוני כשאוננתי במיטתי.

כשהגעתי הביתה הייתי גמור. מרוקן מאנרגיה. כעסתי עליו שהוא מאלץ אותי לצאת מחיי שלי, ושוב חושב רק על תועלתו האישית. מרוב עצבים החלטתי שאני אעשה את זה הלילה, דווקא לפני יום רביעי. כן, חשבתי, אני אקח לו את היום הכי טוב בטלוויזיה, הדבר האחרון שאולי נשאר לו. קמתי מהמיטה והתלבשתי במדי אח סיעודי שגנבתי באחד מביקורי הקודמים. הוצאתי מארון התרופות את הריטלין של הילדים ולקחתי כדור אחד של עשרה מיליגרם מכל אחד מהם. במטבח ריסקתי על השיש את שני הכדורים, סידרתי יפה שני פסים בעזרת כרטיס "אדי", גזרתי קש, ושאלתי אותם אל אפי. קרקפתי עקצצה מייד ובצידי לשוני דגדגה בת צחוק של איזו שביעות רצון עצמית.

חיכיתי במכונית במורד הרחוב מבית האבות עד לשעת כיבוי האורות ועוד שעה שלמה נוספת. הקשבתי ל-*Halo* בריפיט.

אני לא לגמרי זוכר שיצאתי והלכתי אל כניסת הספקים האחורית

המובילה אל המחסנים והמקררים של המטבח, ודרך חדר האוכל אל מסדרון החדרים. ליבי פעם בכל גופי וצעדי נבלעו בשטיחים כאילו ריחפתי על מצע של נוצות ציפורים. השפלתי את ראשי והחלקתי בזריזות במסדרונות, מסתיר את פני מהמצלמות. נעמדתי בגבי לדלת חדרו והאזנתי לרחשים סביבי. מכוונת הנשמה. כחכוחים ושיעולים חנוקים. צחוק מעמדת האחיות. מקלט טלוויזיה עובד באחד החדרים.

שמעתי רחשים מאחורי דלת חדרו של אבי, ותהיתי אם נרדם עם הטלוויזיה דלוקה. לחצתי חרש על הידית ופתחתי בדלת חריץ. לאט התרגלה העין שלי למראה שבפנים: אבי שכב במיטתו ולצידו, בגבה אליי, אחת המטפלות. שיט. אבי השמיע אנחה חרישית. חשבתי, הוא בטח שוב הרטיב במיטה והיא מחליפה לו חיתול, אבל עוד לפני שהספקתי להשלים את המחשבה חלחלה אליי ההבנה שהיא לא מחתלת אותו. שמה שאני רואה לנגד עיניי זה את המטפלת עושה לאבא שלי ביד.

מההלם נטרקה לי הדלת. כמעט נפלתי בבריחתי משם במהירות דרך המטבח תוך כדי שאני מקלל אותו וחושב, איזה בן זונה אגואיסט הוא היה ונשאר. אצבעותי רעדו והתקשיתי להקליד את קוד האזעקה במכונית למשך כמה שניות. לבסוף עלה בידי להתניע את המכונית ונסעתי משם אל תוך אוויר הלילה הלח, גופי מוצף זיעה, ידיי מחליקות על גלגל ההגה. פתחתי את החלונות והגברתי את המוזיקה, *Broken-Hearted Girl*.

שירים שרי שביט

דוח מצב

אבא שלי אמר, תהיי ילדה טובה.
אמא שלי אמרה, אומרים שני ולא שתי.

שניהם מתו מסרטן.

חברות שלי חושבות שאני מסתדרת בחיים.
חברות שלי חושבות שאגיע רחוק.

*

במלחמת המפרץ
ישבנו חבוקים כמו בבות רכות על שדה
עם מסכה על הפנים
ומגבת מכסה באבקת סודה לשתייה
הטלויזיה חדרה את קני המתאר המוזרים של משפחתנו
וזה הצחיק אותנו כמו סרטים מצירים
אבל החלונות לא היו אטומים טוב
וכל הגז שבעולם יכול היה לךף החוצה מתוך המרזבים

אבל לא מתנו מזה,
אצלנו מתים מדברים אחרים.

*

ירשה זה המבורגר באמצע הלילה.
ירשה זה תנועת הברגת מנורה.
ירשה זה סבא וסבתא שמעירים הערות
לא נעימות על הרטיבות בחדר המדרגות.

שימו לב. גם בצרוף בית הקברות מופיעה המלה: בית.
והבית שבו מתגלה במקרה
כמו סניף של רשת מזון
שמופיע פתאום בעיר קטנה,
צומח בין הגגות האדמים
ומסמן את נקדת האמצע
באורות זהרים.

קשר דם

את השאריות האחרונות
אנחנו חולקות בינינו:
אחת זוכרת את יום ההלדת של אמא.
אחת זוכרת את יום השנה לאבא.
אחת זוכרת את המאהבת מהקבוץ.
אחת זוכרת את המאהב מדנמרק.
אחת זוכרת את העוגיות המלוחות מהשבועה.
אחת זוכרת את עץ השסק הכרות.
אחת זוכרת את מסמך הגרושין שלא ממש.
אחת זוכרת איש בלי עין עומד על מצבה.
אחת מדביקה את אלבום החתנה.
אחת מזכירה את רופא המחלקה.
אחת בקפסאות התכשיטים, ממינת.

אני פותחת את הדלת
הופכת בשטיח הכניסה
בודקת מנעול
תולשת מזוזה
מתבוננת,
שומטת עוד.

עכשו שוכבת חברתי.

לוחות הפיכרָגֶלס בבית החולים מחביאים תחתייהם את גופות המזגן.
צעדי אספלט לבנים. הלח אורות הנאון.

כשאמי שכבה, זרם הפחד בתוך הדם שלה, ועשה צורה שונה לגוף.

כשאבי שכב, הייתי ילדה עם תספרת משנה.

למפרק ידה של חברתי צמיד קטן ובו כתוב שמה ושם אביה.
אף אחד לא חושב, אולי אביה מת.

שירים חיה משב

[ועוד יקרא בו]

ומכין שכתב היטב בתוך הגוף, שלי
נבנה, מתנסח, לתוך כל אחד מאברי
"געגוע, זה", שאני אומרת, לך
מסבירה, כי אתה

בי, יושב

מולי אוסף בלי, פחד

את שרוצה, שצדין לא בטוח, איך להתנסח, רק
ל פ ע ם

אבל היטב מנסח שאין מביט, בי, שאין יושב אתה, מולי
הפחד. ממה ש יכול, ש כל

להסכים לו, לא להסכים לו, להסכים לו, לא, לא, לא להסכים
פעימת הפחד

הנה זה מתפשט, סם. מתמצק רעל "געגוע, זה", לכאב, לפעימת "אני", זה.

* * *

כבדה, כמו שאין בה מוכנה,

כמו גלקחו תני מתארה

הטחת, "אני יודע", אכן ראשונה,

"מה את", אכן שניה, "רוצה" שלישית והחרשנו.

מששו האצבעות, העינים -

דפים, תהומות,

מבוכת מדפים נאספים אחר

מלה, בה נוקשת העצם: למה / מכל / תאמר

רצוא וכלי שוב, חובט בה בלי פשר,

כורך בה את העור, ממלמל, ממלמל וקושר:

כל בליטה בה, נגף. פקק הדם.

יקוו הנשימות תחתייה ותראה,

תראה היבשה. ויקרא שמה לב.

כשאתה לוחש לי הגל

שכן בשעה שהתבוני...נכנס, בד בבד עם התממשותו,
אל הקיום החיצוני, הוא מתגלה בעושר אינסופי של צורות.
הגל, "פילוסופיה של המשפט", הוצאת שלם

אני רוצה לטעם את הבשר
החי, להיות קרובה עד מגע
לשנים שקורסות מצבות רקובות של שיש
לתוך שפתך.

כדי שתפסיק להרחיק את המלה
מתפחת השפתים כשאתה אומר:
אלף תשע מאות וחדש. שלוש מסות על ילד, מטפס שוב ושוב
על כתף של אב כדי שיוכל לעמוד מנמק, אבל שב,
שב ותביט בי (פה סביב הכל אדמה),
שב ודבר אלי דבור מפרע, דבור שפתים תפוחות דבור מתוק מרוק.
שב ונלחש שלא הצלחת לטשטש את הקולות
שמשימעה המלה ילדות.

אבל אתה בורר עם סכין ומזלג שלא תסתגן
הטית הגוף שלך, ששפה לא תחליק בתוך גוף:
אני (מה הוא?)
אבל אני, עם השנים הייתי נושכת אותך לחתיכות
דוחפת את הלשון לעמק הנחירים להרגיש בחם
הנשימה הנהירה שלך.
ולא הייתי יודעת להזהר מן הזיפים שקורעים
את העור שלי, האני הזולג לכל עבר כמו דבור.
ולמראית עין, לתאור שפה, היינו כמעט הפכים.
שני חצאיו של דבר.

שירים

גילי חיימוביץ'

ויהיה אור, עור

בהתחלה היו המלים
ואז קראתי לאור "אור"
ולעור, החדור, לאו דוקא בו, "עור".
ולא הבדלתי התחלה וסוף, מה לפני מי.

בוא נעלם
לשנת אור
אחת לפחות
בחשך
עור מעור נפרד ונחזור
אל עריסות הקפסאות השחרות
את סלילי הפילים נסלסל החוצה מהמחשבות
לפתח תמונות
תשבע לי שבסוף נפגש
לא בהכרח על גבעה מוריקה חדורה
בשאיפה להגביה,
שטופה
מים, שמש, אולי גם אירופה.
נשנה
כמה מהצלע שלך
גדוע ממני
כמה
יכלתי לאהב
אותך,
להקריב.
עכשו נקפל את זה יפה חזרה לקפסה, ללשכה האפלה.
הנה, צררתי כמיהה.

מניחה לדרךנינו להפּרד לעצמן, לאנחות.
יש כבר מלים. אפשר לשקט אל תוך ה"ניהי חשך".

אני כותבת ודואכת, אני דואכת וכתובה, אני כותבת ודואכת, אני
כותבת וככה.

כלבות המדבר

אל תקפה עלי, פה, פה במדבר הזה, משה
אבל גם לא חכה לריק
זו הדממה בין הנביחות של הכלבות
שנושכת.
אל תרסן אותן, לא לרומנטיקה,
ואפילו לא לתן, קשור ביללתו לתהלת ירח.
תן להן ככה, לכלבות, כבר מביתות,
להתרפק על זעם,
לא על שלף המגמגם
אפילו לא על שלי, זה, זעם עם שדים.
חסרות תוחלת, לא חסרות בינה,
משוטטות
כי רק שיטוט חסר מטרה
ישקיט את הערגה שעכשו
כלי הכרה
נובחת.

שירים לילך גליל

תפילת הדרך

בואו נהיה לא מתאימים
נתהלך ברחוב בלי תחתונים.
נהיה עירמים, נשלח לשונות
לאויר ההרים, נחצה את הכביש
שכורים, נתלעלע משפה לשפה, מדדים,
נגלגל את הנפש כדורים כדורים
נשחק אתם סקווש,
נחטיא ונכבש
את יצרנו הטוב, את יצרנו הרע,
עד שנהיה לזרא
בעינינו ובעיני כל רואינו
ולא נשמע קול תחנונינו.

ערש פואטיקה

להתבונן באין בענין.
לשבת נכוחה.
לזכר לנשם.
לשים לב לתנוחה.
הרגע הזה מלא בפרטים הקטנים
מלא באלהים.
היער עולה מתוך העצים.
אפשר לשמע את אמרת האבנים.
אין דבר שאני רוצה
ברגע הזה
מלבד להניח מידי
את העת.

הדקקה

המון צפרים מציצות
חגות סביב הגזע
שאינו אלא שרשים
שאינם אלא דעת.

הלואי שלא הייתי יודעת.

שברים מסיני

מה הסכוי שאפגש כאן באיזו מלה
לפנות בקר, אחרי שהשחר עלה
ורוחי נושבת מאיזה קצה
שארצה?

ריקה ומלוכה מתגולגלת על החוף
השאלה; הרוח מתעורר מעליה
פשוט ורועות, קר ועקר.

אולי כשאניח לה
תעלה משמעותה
כמו נוס מן הים?

שום דבר אינו דומה
לשקט ששורר עכשו.
ארבעים שנה במדבר
בין הר להר אני כותבת,
כותבת ומחמיצה.

ילד צניקה ניר

מרתה הייתה האחרונה.

וגם הראשונה.

אחרי הוריו שהסתלקו לבית עולמם באמצע חייהם, נפרדו ממנו בסדר
כואב – אגי, נלי, ז'וזה ומרתה. חמש חברות. אימו הייתה היחידה שרחמה
הניב פרי. הוא התוצאה.

"הסנדלרים הנאצים לא עשו אצלי בפנים עבודה טובה", לחשה מדי
פעם באוזניו, כמתנצלת, שלא תשמענה חברותיה העקרות. היא הייתה
חוזרת על משפט זה בגרסאות שונות, בכל אירוע שבו מצא עצמו במרכז.
ימי הולדת, טקסי הענקת תעודה, הצגות כיתה. אפילו מתחת לחופה
בטקס הנישואין עם כלתו, עקבו עיניה הנוהרות בהתנצלות אחר עיניהן
של חברותיה שהצטופפו על כיסאות השורה הראשונה בהתרגשות.
הן היו חסרות מזל. אצלן הצליחו הסנדלרים הנאצים והוא הפך לילד
של כולן.

בעליהן של אגי, נלי, ז'וזה ומרתה נעלמו מהסביבה כמו רפרפי לילה
עם אור ראשון של שחר. בשלווה של השלמה בקץ הדרך.
זולי, בעלה של אגי, היה בעל דרגת אמן בשחמט. בכל שבת לפני
הצהריים, היה מגיע באותה השעה לדירתם הצנועה עם תיבת העץ,
הניצולה היחידה שהצליח להבריח, פורש את הלוח על הרצפה, מציב
את הכלים במקומם, כורע ליד "השחורים" ופוקד עליו: "שב, תתחיל,
תזכור! גמביט בודפשט", זו הייתה הפתיחה האהובה עליו, "ד – 4, ג – 4
ואתה מפתיע את היריב בשחור". חזר והדגים את המהלכים ואת התגובות
האפשריות של הצד השני.

זולי הקפיד לבקר פעמיים בשבוע במועדון השחמט העירוני על שם
לאסקר.

"פתאום, ללא כל התראה, באמצע מחשבה ארוכה נפל הראש
שלו על הלוח והעיף את כל הכלים", התגונן יריבו למשחק שחש
אשמה שמהלך מפתיע שלו עם הפרש פוצץ את נימי הדם במוחו של
זולי. אגי נפנפה אותו מעליה כשכרע לידה בשבעה לחבק אותה.
"יותר טוב ככה", סיננה, "בלי כאבים ומהר, 'חת שתיים'".

אגני, האלמנה הראשונה, נתלתה כרחיים על צווארו שנים רבות. ליום הולדתה השבעים תכנן אירוע עם בני משפחתו וחברותיה. אשתו גם היא התעלתה על עצמה, וסייעה לזו'ה בהכנת "המאכלים של הבית" שהיו אהובים על אגני. כל אותו היום ניקתה אגני. טיאטאה היטב את רצפת הדירה הזעירה. דירה בדמי מפתח, כמו של כולם. היא הגיעה עד לפינות הנעלמות ביותר שהצטברו בהן פירווי אבק שקופים, שטפה את כל האריחים והפנלים, מירקה את האגרטים, את השמשות, המנורות, יצאה למרפסת הצרה והשליכה עצמה מן הקומה השלישית.

מיקי היה של גלי. איש קטן ומכוון, כמעט ננס. הוא פיצה על נמיכותו בשפם הוני אדיר שכיסה כמעט את כל פניו. גלי נאבקה כלביאה פצועה שלא ישלפו את גופו השדוף והאכול מתוך המיטה הזוגית. רק לאחר שלקח אותה בורועותיו ולחש באוזניה מילות כיבושין הונגריות, ניאותה לאפשר את עטיפת גוייתו ופינויה לחדר המתים.

בעקבות תלונות חוזרות ונשנות של שכניה, שהתלוו אליהן נימות של איומים, נאלץ הילד לעשות מעשה. "כל לילה ולילה, בדיוק בשעה אחת לפנות בוקר, כאילו בתוך הגוף שלה חי שעון מעורר, היא מתחילה בצווחות", התלונן באוזניו אחד השכנים שליבו נכמר עליה, "היא צורחת על הגרמנים, על הנאצים, בגרמנית, עוברת לצרוח על ההונגרים בהונגרית ומקללת את הרומנים ברומנית. אי אפשר לעצום עין".

גלי אושפזה במרכז רפואי לבריאות הנפש במחלקה הסגורה, שם פגשה חברות לגורל. הוא הקפיד לבקר אותה בכל ערב שבת להדלקת נרות. לפעמים הייתה מצטרפת אליו גם זו'ה ויחד היו מזמזמים מנגינות צועניות. עד שנלי החליטה להיפרד. הרעיבה עצמה למוות חרף כל תחנוניו ומאמצי הרופאים.

טיבי היה של זו'ה. הם היו בני דודים. ממפגש של שרידי משפחה מפוארת בתום המלחמה, נולדו נישואין. הוא כינה אותה "אימא", והיא קראה לו "אבא", לקול צחוקם של הסובבים.

הם חיו כזוג תאומים. גם בצלילה לתהומות זיכרונותיו לא ראה אותם בנפרד. זו'ה הייתה אמנית הבישול הטרונסילבני ובשביל האטריות המבושלות בפרג טחון וסוכר, היה בורח מבית הספר, ואפילו ויתר על פעולות ערבי התנועה.

טיבי נפטר תוך כדי ניתוח לב מסובך. כאשר בישר הילד את דבר מותו לזו'ה, הוטרד ממראה השלווה שבעיניה. זו'ה הפליטה ביובש ארסי:

"אצל הרופאים הנאצים זה לא היה קורה. הם ידעו מצוין את העבודה". כאילו לא קרה דבר, חזרה זו'ה עד מהרה לשגרת חייה. המשיכה להכין את מאכליה הידועים, הזמינה את הילד ואת רעייתו וילדיו לארוחות טרונסילבניות.

ילדיו כינו אותה "סבתא זו'ה", לשמחתה הרבה. הם גם היו היחידים שהשתתפו בהלווייתה.

מרתה נמנעה מלהגיע, והוא מעולם לא שאל אותה מדוע. הם היו "הזוג היפה". מרתה ובונדי. בונדי ומרתה. כבר כילד רך הבחין בהילה של אשליית היופי שריחפה סביבם.

"אף אחד לא יכניס את הקטן שלו לכאן", הצביעה מרתה על מפשעתה ולשה את אשכיו עד כאב בציפייה לפליטת נוזלי הזרע שלמבוכתו הכתימו את שערותיה הקצוצות. "גם לא בונדי. הוא אוהב גברים. אתה יודע. זו הסיבה שהתחתנתי איתו. לא יכולה לסבול שמשוהו ייכנס לי בפנים. גם לא שלך", וצבטה את עור שקית אשכיו התפוחה.

היא הייתה הראשונה.

הוא היה בן ארבע עשרה.

מרתה ובונדי גרו קומה אחת מעליהם. כשבונדי היה יוצא בערבים, היה עולה אליה עם התשבץ השבועי של העיתון ההונגרי "אוי קלט", שאימו הייתה משאירה עבור מרתה. יחד היו מתמודדים עם ההגדרות. מרתה הייתה המשכילה שבהן. הוא החליף לה ספרים בספרייה ההונגרית שברחוב הראשי. היא סיימה בית ספר תיכון עם תעודת בגרות. בזכותה ההונגרית שלו השתפרה פלאים. הוא למד בהדרגה לקרוא ולכתוב.

כהרגלה, ערכה אימו ארוחה חגיגית ביום הולדתו. כולם הביאו מתנות. ספרים עם פתקי החלפה. מרתה התנצלה. היא שכחה את המתנה בבית. "תעלה אלינו אחרי האוכל", אמרה בפנים חתומות, "ואתן לך את המתנה". אימו ובונדי החליפו מבטים.

היא קילפה מעליו את בגדיו ומשכה אותו אל המיטה. כעבור שעה, לאחר שבאה אל סיפוקה בהתחככות סוערת עם גופו, שלחה אותו לביתו. אימו המתינה לו במטבח.

"שב", לחשה, שלא להעיר את אביו, והצביעה על הכיסא. "יומיים לפני שלקחו אותנו, סיפרה לי מרתה שהיא בהיריון. לא ראו עליה. היה לה גוף כמו של ילדה קטנה. אם יהיה לי בן, אקרא לו יונף, היא אמרה. שם גם יהודי וגם הונגרי. אם אלד בת, אקרא לה אסתר, גם יהודי וגם הונגרי."

"הייתה כבר נשואה? מי האבא?" שאל.

"מת, היה המורה שלה בתיכון. קראו לו שנדור. אל תדבר איתה על זה, אסור לך לדעת. אפילו כשתהיו יחד לבד..." אמרה והסמיקה. גיוסו לצבא קטע את הקשר. במפגשים בדירת הוריו הייתה מחבקת אותו ונושקת לו בלחייו כמימים ימימה. לעיתים, כשמצאה עצמה ישובה לצידו סביב שולחן הארוחה, הייתה דוחקת ברכה אל ברכו ומעבירה בעדינות את כף ידה על מפתח מכנסיו, לבחון את התפיחה המפתיעה, ובת צחוק מעוותת הייתה עולה על פניה.

ערב אחד בונדי לא שב בחצות כמנהגו. "זהו, הוא מת", אמרה לו בטלפון והזעיקה אותו באישון לילה, למורת רוחה של רעייתו הצעירה שכעסה: "כמה עוד הן ישגעו אותך?"

"הוא נכנס לים ולא יצא", העיד אחד מחבריו של בונדי במשטרה, "קראנו לו לחזור, הוא הסתובב וצחק אלינו. אני חושב שהחליט למות בטביעה. הוא אהב את הים, כמו כל ההונגרים המשונים".

גופתו של בונדי לא התגלתה מעולם. מרתה המשיכה לחיות בדירתה הצנועה שנים ארוכות לבדה. ביקוריו פחתו. מדי פעם הייתה מתקשרת ומבקשת את שירותיו. תיקונים בדירה המתכלה לאיטה, טיפול בחשבונות הבנק, הסעה לרופאים.

* * *

נהג כבן 60 דוהר ברכבו בחצות הליל. במושב האחורי, בזרועותיה של פיליפינית צעירה, שרועה קשישה רזה, עורה שקוף ועיניה עצומות. מדי כמה דקות פולטת אנחת כאב בהונגרית. הוא כמעט אינו דובר את השפה. שכח. נדמה לו כי הדרך להוספיס ארוכה יותר מהפעמים הקודמות שבהן הסיע אותה. אשתו מתקשרת בכל כמה דקות להתעדכן. "זה כנראה הסוף", הוא אומר לה. חושב איך יבשר לנכדיו שסבתא מרתה נעלמה מחיהם. בכניסה להוספיס ממתינה אחות עם מיטה מוכנה. הם מכירים היטב את מרתה. הוא, הפיליפינית והאחות מרימים אותה בזהירות ומניחים אותה על הסדין הצחור. לרגע נדמה לו שמרתה מחייכת בהנאה.

המיטה מוסעת אל חדר קיצוני נפרד. "אתה יכול ללכת", מניחה האחות כף יד רכה על כתפו.

"אשאר כמה דקות לידה", הוא אומר ומושך כיסא.

עיניה של מרתה פקוחות. שפתיה ממלמלות הברות בלתי ברורות.

הפיליפינית יוצאת מן החדר. הוא נוטל את ידה המצומקת של מרתה ומעביר ליטוף רך על העור המרוסק.

לפתע, כקפיץ דרוך, תופסת מרתה בכף ידו, מסיטה ראשה לעברו ותוקעת בו מבט נושן שמרעיד את גופו. "שנדור", היא צועקת בהונגרית בקול חרוך, לא אנושי, "אם יהיה לנו ילד, נקרא לו יוזף, טוב ליהודים ולהונגרים. אם תהיה לנו ילדה, נקרא לה אסתר, טוב ליהודים ולהונגרים, בסדר שנדור?" קולה מתרכך, הולך ודועך.

יוסי בנאי בַּשְׁטֵרְאָסָה יוסי זיו

פתיתי שלג מעופפים ברוח העזה, ורק תחילת נובמבר. פֶּרְקֵטְלִים לבנים מחוללים באוויר הקר.

כל כך בכיתי כשיוסי בנאי מת. עם קול כמו שלו אי אפשר למות, פשוט אי אפשר. עמוד האש. לאן ילך הקול?

עכשיו לך תסביר לאישה מי זה יוסי בנאי. זה כמו שהיא הייתה מסבירה לי מי זה מְנִי מְטֵר. טוב, אז היה לכם אחד מְנִי מְטֵר, והוא היה כמו בְּרֶסְנֶס רק שווייצרי, גם הוא כתב ושר שירים חמוצים מרירים חכמים עם גיטרה. ואולי היה לו שפם, אני לא זוכר. והוא מת צעיר. אבל זה יוסי בנאי! איך אפשר להשוות?! איך אפשר להסביר? כן, וגם יוסי בנאי שר ברסנס וז'אק ברל, אפילו יותר יפה מהמקור, גם עם הזיזופים – כי כשיוסי בנאי זיף, זה היה כל כך מוזיקלי. אז לך תסביר לאישה. כן, כן, היא מהנהנת, מנסה לגלות אמפתייה. תשמעי, תשמעי, אני שם את דיסק אוסף השירים ומשמיע לה את "אהבה בת עשרים", והיא מהנהנת, ואני בוכה. ואחר כך "את הלילה שלך מרגיעים מרגיעים".

והימים חלפו מאז, הטובים עם הרעים, והיו הרבה טובים, מה יש לומר כשיש אישה כזאת. הרבה טובים. אבל חליתי הרבה, כי לא יכולתי להסתגל למזג האוויר המתעתע בגילי המתקדם. הכול היה צריך להיות בהישג יד: מעילי החורף בקיץ, ומעילי הקיץ (מוזר) בחורף. בארץ יש קיץ ויש חורף וזהו, ופה כל יום ומשוגותיו, וגופי כבר לא רענן כשהיה לפני לקדם את השינויים התכופים, הקיצוניים. ובבקרים כשאני נוסע לעבודה אני צריך לנסוע באוטובוס ואחר כך לעבור לחשמלית וממנה לאוטובוס נוסף, ואחר כך ללכת ברגל כבר דרך לא קטנה בקור המקפיא, כשרגע לפני כן הזעתי באוטובוס המחומם בְּיָתֵר, וזה מתכון בדוק לדלקת ריאות. לא הועילו הווייטמינים, ולא הועילו טיפות האכינצאה, ולא הועילו בקבוקוני האקטימיל. כל הזמן הייתי מקורר, והליחה הטריפה את דעתי. בית המרקחת המקומי עשה רווחים לא רעים על חשבונך, הרוקחות כבר מקדמות את פניי בחיוך. אינטגרציה. אבל זה לא יכול להימשך ככה, אמרתי לאשתי, די, כבר ארבע שנים אני חולה כל הזמן. אני צריך מכונית. הבחירה נפלה על "טויוטה יאריס" אוטומטית, ממגרש מכוניות

משומשות בדיפנדורף, לא רחוק מציריך. המוכר היה צעיר ממוצא לבנוני, ומייד נקשרנו בעבותות גורל. הוא הסביר מה לדעתו לב הבעיה במזרח התיכון, והיה מלא כוונות טובות. נפרדנו כידידים.

פחות משבוע לאחר מכן חנתה המכונית המוכספת ליד ביתנו, ואני הרשיתי לעצמי לישון עוד חצי שעה בבוקר, ואז, כבעל בעמיו, לכוש במעיל דק בלבד, נכנסתי למכונית והנעתי אותה, קבעתי את הטמפרטורה ל-23 מעלות ומייד הפלגתי במורד ויטיקונרֶשְׁטְרַאָסָה המפותל, בואכה קלֶזְפֶּלְאָץ, ומשם אל המוזיאון, ומשם שמאלה בְּרִמִּישְׁטְרַאָסָה אל גְּלוֹוִינ, ומשם לְשְׁטְרַאָסָה שלאורך אגם ציריך הצירי, ואז, ברמזור, ימינה לקיֶלְכְּבֶּרג בעליות המפותלות של דוֹרְפֶּרְשְׁטְרַאָסָה אל העבודה.

הגעתי, כל גופי כואב, הצוואר כמעט מקובע, הגב מעוקל ובחזה, בקרבת הלב, מחושים, תולדת מתח. מתח? ומתח זה מניין? מנסיעת הבתולין, אני מנתח. כי בדרך היו פקקים, ואסור לי לאחר לעבודה, כאן שווייץ! ומנוע המכונית די חלש, בסך הכול 1,300 סמ"ק, וכשמתיחילים לנסוע יש קפיצות, ובעליות המכונית קרטעה וכמעט כבתה, ובמעברי החציה צריך לעצור כשמישהו עושה סימנים שהוא רוצה לחצות, זה מעבר חציה, לא כמו בארץ. והכי מפחיד לנסוע בנתיב הצר במקביל לחשמלית הארוכה שמאיימת להתחכך במכונית. והמושב, או שהוא גבוה מדי והראש כמעט נתקע בתקרה, או שהוא נמוך מדי, ואז כואבות הכתפיים. ומה יהיה אם אעשה תאונה או שאתקע בדרך? למי אפנה? ומה אם יעצור אותי שוטר וישאל אותי שאלות ואני אענה לו בגרמנית גבוהה עילגת? מייד יתייחס אליי כאל זר. ואני באמת זר.

הייתי צריך להמשיך לנסוע באוטובוס, אמרתי לעצמי בסוף היום, כשהתברר לי ששכחתי את האורות דלוקים והמצבר התרוקן. למחרת לקחתי אתי קופסת דיסקים עם קנטטות של באך – כי אין כמו באך לפתוח את הבוקר ואת הצ'אקרות ולהגיע לאיזון. קנטטה מספר שלושים, היפה עד כאב, נותרה יפה, אבל ההקלטה הישנה על דיסק האוסף, תוצרת ארכיב, נשמעה מוגבלת במערכת השמע המשוכללת שבמכונית, והיה צריך להתרכז ולהתאמץ כדי ליהנות מפישר דיסקאו ומהמקהלה. הנה, חשבתי לעצמי כשיצאתי שוב מותש, כואב ומתוח מהמכונית, אפילו באך לא הועיל הרבה. וכבר אמר מי שאמר שאפילו השירה הנשגבת ביותר אינה מועילה לכאב שיניים. או שמא זה נאמר על פילוסופיה?

צריך למכור את המכונית, חשבתי, כועס על עצמי, ולא ידעתי איך להודיע לאשתי, שהקדישה שעות על שעות לחיפוש המכונית באינטרנט. אבל אחר כך אמרתי לעצמי לא! את הנישואים האלה אני לא מפרק, בטח לא בגלל אוטו. אשא בגאון את מצוקותי ואמשיך להשתמש ב"יארס", יהיה אשר יהיה. בסוגריים חשבתי שאם בכל זאת יתפרקו הנישואים, אז אחזור מייד לארץ ולא אהיה קרוע כמו עכשיו. בחוץ לארץ אני בוכה הרבה יותר מאשר בארץ. כמו בתולה זקנה. כמה בכיתי כשיוסי בנאי מת. וכשמת שייקה אופיר הייתי בארץ ולא בכיתי. זה המרחק, ואולי הגיל, כי אני מתקרב לגילם. לא ממש קרוב, אבל באירופה הזקנה כבדה יותר מאשר בארץ ומתחילה מוקדם יותר, כי השמיים אפורים. ועדיין, המשכתי וטוויתי את הסצנריו, עדיין שמורה לי משרה במכללה שבה לימדתי בארץ. יש לי לאן לחזור. ודאי גם אמצא בת זוג.

כשאשתי הגיעה הביתה בערב נישקתי אותה. היא כל כך יפה, גם אחרי כל השנים. טובה. אבל אני קרוע. הו אשתי. על כן עזבתי את אימי ואת קבר אבי ואת בתי ואת בני ואת ביתי והלכתי אחרייך והיינו לבשר אחד. אני נשאר בינתיים.

היום, לפני שיצאתי לעבודה, לקחתי את דיסק האוסף של יוסי בנאי. היה קר בחוץ, השמיים נמוכים בצבע שלג מתקרר, אפור מתכתי, כצבע המכונית.

יצאתי לדרכי. הכנסתי את הדיסק לנגן הדיסקים. הקול קולו של יוסי בנאי. "כשהזכוב אוהב ת'זכובית תמיד הוא אומר לה חוזר ואומר לה כמה היא עדינה... כשהפיל אוהב ת'פילה... ורק אני מרוב אהבה שותק, מרוב אהבה שותק", השפתיים נמתחות בזווית עילית חדה, חיוך קטן, הנה זה מתחיל. המכונית נוסעת חלק בירידה אל המוזיאון, פקק קטנטן מעכב אותי דקותיים, ויוסי בנאי עובר הלאה, וליד הגשר החוצה את נהר הלימאט בשפך האגם, הוא מגיע ל"אהבה בת עשרים", והשיר הזה ששמעתי מאות פעמים, חודר באחת את הנשמה ואת הגוף, ונצמד מייד אל הקולטן שלו במוח, והלב מתרחב שוב מרוב אהבה וגעגוע, ואני נזכר באשתי ולהפתעתי גם בגרושתך, וחום מציף אותי. אני זוכר את הפעם הראשונה ששמעתי את השיר כשהילדים היו קטנים. הבן היה מטפס על המיטה שלנו מוקדם בבוקר, בפיג'מה שקנינו לו באמריקה, עומד על קצות האצבעות כדי שיוכל לראות את ביצועיו של ה"אוטו-זבל", שהיה מתמרן שלוש קומות מתחתינו. זה היה החלום שלו, להיות נהג

של אוטו-זבל. והבת, כדרכה, האריכה לישון עד שהיינו צריכים לתלוש אותה מהמיטה, שלא תאחר לבית-הספר. ורק אתמול התוכחתי איתה בטלפון ונוכחתי שהיא הופכת לפמיניסטית דוגמטית, והתחשק לי לשבת איתה על כוס קפה ולהמשיך להתווכח ולחבק אותה ואת הבן. ועכשיו אני שומע את השיר הזה ברמזור ליד בירקליפֶלֶץ, ואין שום אוטו-זבל בסביבה. "ובלילות הכי קרים היו ודאי גם אחרים שאת גופך השביעו נחת". אולי. אבל גם אני רוויתי נחת מגופך. כשאני כבר נוסע בְּשֶׁטְרָאָה, משמאלי האגם, והתנועה לטובתי – הפקקים בכיוון השני – מגיע תורו של "ערב עירוני", ואני חושב לעצמי איזה כישרון הוא יוני רכטר, ואיזה שירים נפלאים נכתבים בארץ הקטנה, הנפלאה והשנואה שלנו, אין כאלה בשום מקום בעולם. ואני כאן בטויוטה יארס הכמעט חדשה, בדרך אל העבודה בשפת לְעוֹ, והמילים של אלטרמן, המלובשות בגלימה הנהדרת של רכטר, גורמות לי התעלות קטנה. הארה ישראלית. ואחר כך מגיע עוד שיר של אלטרמן, שכשקוראים את מילותיו כמעט מתפלצים מרוב אימה ויופי, והנה מלחין כמעט לא מוכר, עודד לרר, חיבר לו מנגינה כערכו, שאיתה זועק חרישית קולו הנמוך והמחוספס של יוסי בנאי, שמנסה להרגיע את הלילה שלך במילותיו של אלטרמן, למרות שאסור לך לבוא אליו כי ילד מת בחיקו, ואת, שאת לילותיך מנסים להרגיע, את בעצם זרה, מנוכרת, ואני צורח עם יוסי בנאי "אל תבואי לכאן, ילד מת בחיקי... את זרה, את זרה, אל תבואי לכאן", ומקווה שלא יעצור אותי שוטר. וקצת לפני העלייה בדורפֶשְׁטְרָאָה לקילכברג, מתחיל יוסי בנאי לשיר עליו ועל סימון ומואיז הקטן, והמעייין שהיה אטום מתפרץ בבת-אחת. ואני חושב – מה לי ולמואיז ולסימון? מה לי ירושלים של פעם ואני תל אביבי. אבל המעיין נפרץ וכל הגודש מתנקז אל צינורות הפליטה, הפקק בגרון מתפוגג ונמס והמכונית מתחשבת ולא מקרטעת בעלייה, וכשאני מגיע אל מגרש החניה אני מרגיש מטוהר ונכון, והגוף לא כואב.

שירים שלומית נעים נאור

הוראות כביסה

טפלי בכתם מיד
אל תפעילי לחץ רב מדי.
כתמים מנקים בתנועה מעגלית, את זוכרת?
את הכרכום יסיר החמץ
את הדיו תלב
מסטיק? חם המגהץ
דם? מים קרים, סודה לשתייה
ודמעות

סיכת ביטחון

Ceci n'est pas une pipe
Rene Magritte

זאת לא ערמת כביסה,
אלו בגדים נקיים שיצאו ממכונת הכביסה אל מיבש הכביסה, אלו בדים
העוטפים את האנשים שאת אוהבת, את הגבר לו חפית והקמת עמו
בית, זו החלצה העוטפת את רכותו ומקנה לו בית בצאתו אל החוץ.
אלו הבדים העוטפים את בנותיך יחידותיך בצאתן אל החוץ הפגיע.
נשמי את ריחן הילדותי, אל תתני להן לעזובה, הגיל הזה לא ישוב. קפלי
את חלומותיהן לתוך שדרת הטיצים ורחובות המכנסים.
אהבתך היא סכת בטחון בלבן.

קוף המחט

א.
בזליגת השעות לתוך אינסוף הלילה נגלים התכים הרוקמים את הקירות
ומעשה הזיוף נגלה.
כעורו בלתי נסבל כמו הסיליקון על פתחי הנמלים.
ב.
חריקת הכלים בכיור,
פח האשפה שאינו נח מנעפו.
ג.
חתולה פולשת מגוללת סימנים.
הקירות נפרמו
לא עוד בית
אלא כתבת
ד.
כשאינ שרירי בטן יכאב
הצנאר
ה.
מאמצי הבית מרבים מאותיות האלף בית.
לא תוכלי לכתב.
על כן: נשמי והתחילי מחדש.
ז.

ופעם, כשהיית ילדה ובגופך טרם נגלו סימני המין ועיניך חדות היו לא
הבנת מה קשה בלהשחיל חוט במחט. ולא ידעת מה טעם עיפות קירות
הבית, טרם למדת תרדמה שנוחתת כשהמפתח מוצא מהמנעול, ומכנס
הביתה, ואתו התיקים, המעילים ובנותיך והאיש ואת.

בתי בכורתי מסבירה לי למה איני אוהבת מתמטיקה

ארבעה ילדים זה יותר משלושה
ואפס זה הרבה יותר
ממינוס אחד.

האם היא יודעת שבאדר שעבר
בשרת לאב שבנו נהרג,
והשנה באדר התבשרנו שהעבר
איננו?

האם היא יודעת שאין מאכל שיוכל להשביע את הריקנות?
באיזה שקרים נלעיט אותה עד שתוכל היא
עד שנוכל אנו
לעמד בפני האמת

שירים אלי שמואלי

להביא את העונות

כל החרף אדם תופר לעצמו
מעיל חם
וכשהוא יוצא אתו החוצה
כבר קיץ.

כדי להיות האיש של היום,
עליך להיות מטרף.
להביא את העונות.

לפעמים תשתגע:
תכין סלסלת פיקניק
כשבחוג יורד שלג,
וכשתסים יהיה כבר
אביב.

תשכב על הדשא
על הגב,
השמש תלטף אותך והעננים
יבהו בך.

לעתים קרובות יותר
אנחנו שפויים.
אנחנו יוצאים לשלג
יחפים.

המאחרים

מה נותר לאדם שאחר את הרקבת האחרונה?
לשבת ולהסתכל על האנשים בתחנה.
לחפש מישהו שיוצא משם,
אפלו בעגלה ישנה,
להגיע אתה לעיר מחוז משנה.

לקוות לברח משם בהזדמנות ראשונה,
לחכות שעות, שנים,
עונה ועוד עונה.

לצעד ברחובות, מפנה לפנה.
שעות, שנים,
עונה ועוד עונה.
לשבת ולדבר עם האנשים בתחנה.

אלו

שהגיעו ברקבת הנכונה.
הם אף-פעם לא דברו
עם האנשים בתחנה.

מה נותר

פעם היו כל-כך הרבה חלומות,
יכלת להזות באפשרויות.
עכשו כל החלומות רמוסים,
כלם עברו לידם בפרצופים כעוסיים,
והצביעו באצבעות -
"הנה, אתה רואה? זה רק חלום".

למדתי יותר מדי את העולם הזה
מפי יושביו,
בזכותם אני מכיר אותו טוב מדי
ואת מה שמתחתיו.
ועכשו, לא נותרו די עוותים מגמתיים
שמגשים לך לפה עם שקרים מעניינים,
ולא תקוות משללות יסוד ואשליות לחזוק
אגואים שבורים.

ומה נותר,
כדי שנוכל להמשיך להאמין
שבין הבניינים, הכבישים והעתיד המצמית,
נותר קצת מקום להונאה עצמית.

שירים טלי עוקבי

אפרייל

ביער

אוחזים

העצים הזקופים
באלו שלא יכלו עוד

בחלונות

מחזיקים

האנשים את אור היום

אתה קושר את העונות
כמו אלו שלא יכלו עוד

ברוח היער

כתבת

את שם החדש בו נולדת

מתוך הזרדים ראיתי -

בקפלים של אפריל מסתתר חמסין מתון.

ברחובות

ברחובות

מקשה החרף את העצים.

האם ישנה -

שקט של צהרים.

אלפי שנים חלפו

ואין זמן בתוך הימים.

רגשות הם דבר סמיך

עצים חורגים

נופלים

מחוץ לעונות השנה.

עץ הדובדבן

ולא שמע את זרדי עץ הדובדבן

כשהכפור הראשון סגר עליהם -

איך רעדו ולא מתוך עצמם.

לא שמע

איך נחנק השרש בסגר האדמה -

כיצד היו הרוחות עורות.

אף אחד לא הצליח לנהות מאיזה סוג הם.

לא, אני לא רוצה

אין אני רוצה

לעשות לאף אחד

את מה שהאביב עשה לעץ הדובדבן.

בסבכי הגן נריה ברדה

השער אל הגן היה סגור. נעמדתי ממול. הכול היה מלא עצים, שיחים, אדמה ושקט. פתחו של עולם בתוך עולם אחר. גנן שחלף שם והבחין בי, פתח את השער. זה היה יום קריר אך השמיים היו בהירים, ושמש רכה רכנה אל הגן וייבשה את שאריות הגשם שנשטפו מהעצים. התיישבתי באחת הפינות. מהאדמה הכהה עלה ריח קפה מתובל מהול בגשם. הרוח המאופקת נשאה מעלי העטרה המקומטים ריחות סתויים היישר מזיכרון המרפסת במושב שגרתו בו בילדותי, שם גדלו בפניה שלייד שיבר המים, בירוק מלא חיות, שיחי מרווה ועטרה. רק הקור היה מביא לכך שייעשה בהם שימוש. ריח הקפה המבושל עם עלי העטרה נשא עימו את המתח שבין הציפייה לגשם לחשש ממנו. זה היה מושב חקלאי שהוקם מעל גבעה בדרום השפלה. לעיתים הגשם היה מרווה את השדות וחוסך את משאבי ההשקיה. לעיתים גשם זלעפות היה מכה ביבול ומציף אותו עד חנק.

העלים הירוקים בשיח העטרה הריחני שבגן נשפכו על האדמה ואף חרק לא העז להטריד את מנוחתם. הם היו נקיים ובוהקים. סימנים חדים היו חרוטים על כל עלה שקצותיו מסולסלים כמו כדי להרשים. אף נגע לא דבק בהם, אף זכר לכרסום חרק, פרט לחול ואדמה שעפו עם הגשם ונמהלו בריחם. לידם היו מונחים סלעי לקט מחוררים, שעונים זה לצד זה כמו גלעד. סלעים כמו אלו תמיד מזכירים לי את טליה. היא קראה להם אלמוגים של היבשה. יש סלע ענקי כזה שהביא לה יואל, אהובה. שיהיה לה למצבה. בכל שנה אני הולכת לשם כשקר מספיק, רק כדי לראות אם הפקעות הרדומות עדיין בוקעות מתוכן. כבר שש שנים עברו והן אף פעם לא הכזיבו, כל סתיו לקראת החורף האלמוג הסלעי שלה מתמלא רקפות עדינות סגלגלות שמרכינות ראשן איתי.

סלעי הגן שלצידי היו קטנים יותר ולא נראה שיש מתחתם פקעות. החריצים הקטנים שעליהם נראו כמו עיניים. הן הזמינו לבוא אל מחילותיהן. כל זרע שיבוא ימצא לו בית יציב ומחסה על מנת לפרוח. אבל רקפות לא היו. פה ושם הציצו סימנים של חיים בדמות ציץ רפה וחלוש שהצליח להשתרש. מצאתי עצמי בוהה בסלעים זמן רב מדי, עד

שהחורים הגדולים שבהם נראו לי כמו פיות פעורים בשקיקה רוטטת של אבנים. ניציתי מהם את המבט. על האדמה נראו גומות קטנות, זיכרון שהשאירו טיפות הגשם אחרי בואן. חילוון לבן נע לו בין שני הסלעים, מחליק אט אט בין השברים הקטנים שהתפוררו מהם. המחוישים השקופים שנעו לפניי נטמעו באחת בצבעה של האדמה. ראיתי רק את כיפתו הלבנה במאבקה לטפס למעלה כאילו ללא גוף, מעוגלת כמעט בשלמות. עיטורי חול היו משוחים עליה בגוני הסלעים החומים. ליד החילוון חלפה נמלה שחורה ומבולבלת ששינתה תכופות כיוון, מגששת בחיפוזן מהוסס אחר המיקום הנכון, לצידה חלפה אחת אחרת, קטנה ותזזיתית שנראתה יותר החלטית בנוגע לכיוונה. החילוון המשיך לנוע, שקוף וצמוד על העפר. שקט היה פרוש על האדמה. שמעתי רק את קול הנשימה שלי. הנחתי את המבט על החלקה הקרובה אליי במיקוד קרוב עד שיכולתי להרגיש את כוח החיים רוחש בה ונוכח. הזמן החיצוני נעצר. הורגשה בי נשימת הצמחים. נראה היה כי לדומם יש דופק. המרחב המצומצם נע בתנועה בלתי נראית אך מורגשת. קמתי מהר. הרגשתי את ראשי מסתחרר.

* * *

שבוע לאחר מכן חזרתי. ברחבה החיצונית שלייד הגן ישבו ילדים על הספסלים הפזורים והמתנינו לכניסה למוזיאון הסמוך. אותו יום היה חם באופן לא צפוי והאור היה מסנוור. לא היה זכר לריח אדמה רטובה. האוויר עמד ללא תנועה. השמש הכריזה על קיומה מוקדם מדי. אמצע דצמבר. נכנסתי לגן והתיישבתי באותו מקום לצידים של סלעי הלקט. כמה דקות אחרי כן הרגשתי את הרגליים שלי נרדמות. זלגתי מעט עם הגוף למטה ונשענתי על הסלעים. עץ דקל הפריד ביני לבין כל מה שמאחוריו. היה זה גזע אפור דהוי ועבה, נטוע בבטחה באדמה כיודע את מקומו בעולם. הגזע היתמר עד למעלה. באחד מחלקיו הפנימיים נפערה גומה רקובה. לא היה בכוחה המרקיב לעצור את העץ מלהצמיח ענפים חדשים, ירוקים ודוקרניים כמחטי דורבן. טיפסתי בעיניי במעלה העץ. כפות יבשים נתלו מלמעלה ונשפכו מטה כסכך שנשכח מסוכה של השנה שעברה. ודאי יחתכו אותם בקרוב. מי צריך לסכך שיבשו חיי, כשכפות חדשים ורעננים צמחו ממש על אותו עץ? אלו ואלו נשענים על אותו הגזע. השמש דגרה על צמרות העצים. האדמה נשמה בכבדות מתחת.

הגן נראה לי אחר בביקורי השני, כמקום שבו אפשר לנסות להציל פיסה אחת ירוקה מעולמך. רוח קלה החלה לנוע. נוכחותה עוררה געגוע

לגשם הראשון של חגי תשרי שחלפו זה מכבר. עם השנים הקיץ מתארך והגשם מאחר לבוא. אל תוך השקט פרץ שאון הכביש שמעבר לו, כמו להזכיר ששום דבר לא עוצר, אף פעם. אולי זו שוב רק אני שעוצרת כדי להגיע לשום מקום. מתעכבת על מה שלא מקדם אותי לשום מקום. החיים רצים ואני מתבוננת בהם במקום לרוץ איתם. מהרהרת בהם במקום לחיותם.

הסתכלתי סביב. כל הסלעים וכל האבנים מכל הגדלים נאספו לכאן. כל צמח מקבל כוחו ממערכת חיצונית לו. הגן בוטני. הכול כאן לנוי ולא למאכל. הלוואי שיירד גשם ויכשף שוב את האוויר בריח אדמה רעננה מתעתעת, זו התחומה כגן הבורח מן העיר. קול רכבת דהר באחת אל תוך הגן, צפירות רכבים מתריסות חדרו בכוח אל המרחב הירוק, להודיע שמה שנשאר זה רק טבע מבוית. איבדתי את השקט שהגן העניק לי שבוע קודם לכן. רעשים פילחו את הזמן האחר, ואני רק רציתי לבקוע ממנו החוצה אל השדות הזרועים של אבא, שחרציות זעירות ומיני קוצים סגלגלים ושעירים כיתרו אותם לאורכם ולרוחבם, ששיחי שושנים גסים ובשרניים מילאו את פאותיהם כדי להגן על היבול ולאותת בגופם על מזיקים. שם היה שקט. לא צפירת משאיות ולא שעטת רכבת. שקט. כאן בגן הכול עטוף בחומר דקיק שמעברו השקוף נמצאת העיר במלוא אונה. האספלט המקיף את הגן חובק אותו כמו פלסטר דהוי. אפילו הכביש כבר אינו סתם כביש וניכרים עליו סימני האדמה שהגיעה אליו עם תנועת הרוח. הכביש נכנס ונטמע בגן, הדהוד עמום לחשש שהאדמה הזאת היא זמנית, שאולי יגיע הדחפור יום אחד וישמוט ממנה הכול, והגן הזה, שגידר והחזיק בתוכו מעט מן הפרא, יתפרק ויחזיר את חלקיו למקומם. אני מנסה להשתיק את הקולות בתוכי ולחזור לדקל שעומד מולי. הקולות מרחיקים את המבט מהגן אל מחוצה לו ומחוצה לי. לפעמים כל שצריך זה רק להיות קצת עץ. העץ לא חושב "מה אם" אלא רק שולח את שורשיו וסופג בכל מאודו את היש; מצמיח עוד ענפים ירוקים שיעטפו את הגזע בדוקרנות החלטית, כמו אלו המעטים שכבר צמחו. שדרת העצים החיצונית של הגן משרגת זרועות אלו באלו, כשבת עצים יחד, ומכסה את מה שמעבר לכאן, את מה שללא צדק דחוף כל הזמן לראות. יכולתי לטפס למעלה. אל צמרת העץ, אולי יסתתרו שם תמרים אדומים, אולי אפשר יהיה לזרות שם אבקה ולהפרות את העץ בשרביטי קסם לבנים, כמו שסבא שלי היה עושה כשהיה מגיע אלינו בכל שנה,

ובידו צמחים שצורתם כשל שרביטים בפריחה לבנה. הוא היה משעין סולם ארוך על הגזע הגבוה ומטפס אל צמרתו של עץ התמר הענקי שגדל בחצר שלנו, ומפזר למעלה את הזרעים תוך שהוא מכה בשרביטי האבקנים על העץ. האדיקות שלו לעניין הייתה נושא לצחוק בשבילנו, אבל בזכות מטות הקסם הלבנים שלו, היו גדלים תמרים בצבע יין אדום סמיך, אליפטיים ובשרניים, ספוגי מים ורעננים, ליכם לבן שקוף. תמרים כאלו אי אפשר לקנות בשום מקום, לא אז ובוודאי לא היום.

האשכולות הענקיים היו תלויים כמו פרחים אדמוניים השזורים בסבך ענפיה של התמר. גבעוליהם חרדליים. אבא היה מטפס לקטוף, ואני וטליה היינו מחכות למטה כדי שיזרוק אלינו היישר לידיים. בינתיים סבא ירד מהעץ והספיק לקבור את אבא ואת טליה הרבה טרם זמנם. מאז לא באו אבקנים לרחם התמר. אני כבר לא זוכרת את ממשותו של העץ, רק את אבא וטליה. ואפילו פניהם הופכים עם השנים דהויים. עכשיו נזכרתי בפירות הארגמניים שהיו תלויים על אשכולות כבדים, ובסבא שהסתייר פניו מן העץ

יתושה רעבה עקצה אותי והקול הצורמני של העורבים התחיל להציק. הגשם נעלם השבוע, והקסם הופר. אין דומם שיוכל לנשום בשבילי עכשיו בתוך החום הזה, בחודש כסלו.

* * *

בסוף דצמבר חזרתי שוב אל הגן. מה פירוש הדבר, לחזור "לאותו מקום"? מזג האוויר היה קר מאוד, הגן היה אפוף ערפילים שהנמיכו גובה ונשקו לצמרות העצים. האפור היה בוהק וחי. התיישבתי על ספסל העץ מתחת לדולב. פירות כמושים שנשרו היו פזורים על הספסל וסיבים דקיקים נזלו מהם. נגעתי בהם בכריות האצבעות הקפואות והם התפוררו ברשרוש דקיק. חרקים קטנטנים שאינם מוכרים לי נזדעקו מתוכם בבהלה וברחו לכל עבר. בלי משים הפרתי את שלוותם השקופה של יצורים זעירים. בכל כמוש ישנם עוד חיים בלתי נראים המתהווים בחושך. ניציתי את הידיים ופסקתי מלמולל את יבשושי העץ שנשרו. הדשא שליד הדולב הפך ירוק עז ועליו היו מפוזרים עלים כתמתמים ויבשים שספחו מעט מהאור אליהם. האוויר היה נקי וקר והאור המועם העיר והעצים את השפעתו המכשפת של הגן. הרוח הזליפה אדי קור על הגוף החם, קרן שמש אחת פילסה לה דרך מבין ערפילים אפורים ורפרפה פה ושם אור ענוג ורך. די במעט ממנה כשהיא רוכבת על הרוח ומתערבלת בה כדי

שבוע לאחר מכן כיסה גשם כבד את הגן והחשיך אותו. נכנסתי למבנה הגדול שחצץ בין הגן לבנייני האוניברסיטה. בכל שבוע עמדו שם קבוצות גדולות של ילדים. מתברר שבמבנה הזה מכונסים לתצוגה המוני בעלי חיים ממינים שונים. בכניסה עמד שומר. ציפורים חנוטות מסוגים שונים נתלו על התקרה במעוף קפוא ומעוקם. חלפתי על פני חלונות התצוגה. מבקרים השתרכו לאט ואישה מבוגרת מאוד הנהוגה בהליכון חסמה את המעבר. נדחקתי בעדינות וחלפתי על פניה בחיוך מתנצל. ריח גס אחז באוויר, וגופים מוחשיים הוצבו זה לצד זה בוויטרינות שקופות. כל מה שלא שרד, כל מה שנגזל מהטבע הפך לדוגמן של צורה. בכך שקוף הונחו לראווה במלוא יופיים, זה לצד זה, קיכלי רונן, חרטומן, דררה, ינשוף שדות, חוויאי, פיזחן, שרקרק. כולם קפאו בדממה. לא נשמע קול פיזוח ולא שריקה, גם לא משק כנפיים. לא היה רון ולא רחשי רשרוש בענפים הנעוצים בסיכות או בדבק. אבל הם היו יפים וקפואים בזמן ובמקום לא להם. ריח חריף של חומרי מוות זרם בכל החללים, שנפרשו על פני כמה קומות, כמו תיבת נוח ענקית לשימור האין שישנו. זה היה מרחב מזוהם, היכל מטומא ומהפנט בו זמנית. הפער הזה הניע אותי לעוף בתיבה בתימהון מהול בגועל והתפעלות. הבטתי מקרוב באברותיו החומות של עקב החורף שהיו מקופלות, בחזהו המנוקד כתמים חומים. שנים שאני עוקבת אחרי בימי הסתיו והחורף כשהוא דואה במרחבי שפלת יהודה, והעיניים תמיד מכוונות למעלה לתפוס מעט ממנו כשהוא צף על זרמי אוויר ופורש כנפיים מפוארות. עכשיו התכופתי אליו; הוא היה מונח למטה סמוך לרצפה, בפינת ויטרינה ענקית שהייתה דחוסה במינים שונים של חיות שהיו בעבר בעלות חיים. רכנתי אליו ויכולתי להיישיר מבט קרוב ועמוק לתוך עיניו הניציות והחדות שזרחו בגווני חום זהוב. הן לא נעו ולא מצמצו. בחלקן העליון יכולתי לראות רפיון קלוש כלפי מטה, שמיטה מזערית, כמעט בלתי מורגשת, שקיפלה בתוכה את המוות שסירב להתיישר. בצידה השמאלי של קופסת הזכוכית הענקית עמדו נערות מלאות חיים וצילמו סלפי על רקע אפרוחונים רכים מפוחלצים. אחר כך עברו לפרפרים הצבעוניים. בינתיים הגשם בחוץ נחלש, השמיים התבהרו מעט ושמש חיוורת הגיחה מפעם לפעם. הריח הפך מציק יותר מקומה לקומה, יצאתי החוצה והוקל לי. ההליכה ממוזיאון הטבע אל עבר הכביש והבניינים הייתה מנקה. האוויר שנמהל בגשם מחק את שיירי

להמס מעט מהקור. הגן קיבל בוחק אפיל, אדי הנשימה התערבלו באור החמקמק וברוח במשובה של ידידות. שקט מבורך רשרש מעל הגן שהיה ריק מאדם ומלא במשהו שאין מילים שיכולות לו.

נכנסתי באחד השבילים המתפצלים ונעצרתי אצל עץ השיטה המלכינה. התקרבותי אליו. ענפיו הגדולים היו מעוקמים באופן מועצם והשוו לעץ נופך מיתי. עיניי טיפסו במעלה הגזע אל ליבו של העץ שמבטו הגדול חרט בתוכי רישום עז. הוא נראה כמו נפיל שהתפצל מן השמיים ונקרש בקליפות עבות, כמו זכר לצעקת מפלתו הקדמונית של הנופל מן השמיים אל הארץ. הגזעים התפצלו כמו רגליים אימתניות שלא צלחו את הרגע. הגזע הצמוד לאדמה נראה כצווארו העבה שהתאבן לאחר הנפילה, הראש כמו נקבר באדמה ומערכת עצביו והסתעפויותיו של המוח הפכו שורשים מפושטים באדמה. נדמה היה כי בפיתולי הענפים עוד אפשר לשמוע את שאגת הנפילה, את טלטלת האיברים המאבדים אחיזה. הענפים העבים נראו כמו רגליים שהתגוששו בשעת קיפאונן, עליהם הנצו קוצים זעירים אך חדים, כמו שערות מרדניות ששבו לצמוח, מרוחקות זו מזו, וצבען, כמו הזיקית, נטמע בצבעו של העץ.

העץ הפך עבורי למקום שיש לפנות שתיקה גדולה כדי להתקרב אל תוכו פנימה, כדי לראות את הגדמים והפציעות המסומנים בו, לשמוע את זעקת המוות הכלואה בהם. על הכול כיסתה עלוות עליים נוטפת, קוצנית, שנמשכה אל האדמה כמו שמיכה המכסה סיפור קדום. הגדמים הגסים קרמו עליהם עוד קליפות, המלכינות שבהן אותתו את הזמן שנטרף. נראה כי שנים רבות יחלפו והעץ ייוותר כמצבת אל חיה. יישא על גופו את זיכרון נפילי השמיים וקליפות בני האדם המתכלים, כולם אחוזים בצינורותיו המעובים ובצווארו הנטוע בחספוס עכור, כלטאה עתיקת יומין. אך הוא עדיין נטוע נוקשה ופנוי לנחמה. מי שידע לבוא אליו בחוכמה ולהקשיב לקליפותיו יוכל גם לטפס ולנוח, להתנחם עליו מבלי להינעץ בנטיפי הדם שהתאבנו לקוצים חדים. הרבה כוח אצור בתוכו ואפשר להיאחז בו ולספוג. להקשיב לגמיעת השורשים, להיחשף למבטו של העץ השותה מבט אנוש מאיתנו.

הגן התרוקן מאדם. החלקתי יד מלטפת אל הענף החשוף והעבה, נאחזתי בו ועליתי בעזרתו אל ליבו של העץ. נשכבתי בערסולם הבוטח של זרועות הנפיל. אף קוץ לא ננעץ בי; רק שקט וחסד. שתקנו העץ ואני זמן ארוך.

ריחות החניטה שעוד נשארו בזיכרוני. פתאום הבנתי למה הקיר החיצוני של הבניין מעוצב בצורת ספינה המחופה קורות עץ, זו תיבת נוח שמצילה לא חיים אלא זיכרון של חיים.

* * *

כמה ימים אחרי כן כבר היה אפשר להיכנס אל הגן למרות הקור. נכנסתי מהשער הצדדי. רעננות חיונית אחזה בעצים ובצמחים סביבי. הלכתי עד למקום שהגוף החליט לעצור בו, והתיישבתי על האדמה הלחה. הכול מסביב היה מלא בעלים שנשרו. האדמה, שהייתה קירחת, הצמיחה הרבה ירוק סביבה. כל הירוק הזה רקד עם תנועת הרוח, כמו סימפוניית צמחים משולבת. כל צמח נע בקצב משלו. עושר התנועה היה תלוי בגודלו ובגובהו של הצמח. ציוצים נשמעו בתזמורים שונים, חוץ מציפור אחת שצייצה במקצב אחיד. התיישבתי בין סבך של כמה עצים. השמש הייתה טובה אליי ונעמדה במרווח הפתוח שביניהם. על המחברת שהחזקתי נשרו עלים שהיו עדינים מדי ונפלו למגע הרוח.

שבר זכוכית, צינור גומי שחור, היו תזכורת שהגן מטופל. שיבר מים מתכתי נראה כאילו צמח מהאדמה. ידיית הברז נראתה כפרח ברזילי חלוד.

לאלה שניצבה מולי היו ענפים עדינים וגמישים, מהם נמשכו ענפים חומים דקיקים שנראו כסבך זרדים כפוף לארץ. כל הענפים והירוק של השיח נטו הצידה ונמשכו כרעמת שיער ארוכה המסורקת כולה בהטיה לצד אחד. על קצותיהם של הענפים צמחו פירות שכמעט נשקו לאדמה. השמש נעה ונחבאה מאחורי ענן. קול הרוח נשמע חזק יותר. הכול החל לנוע חזק יותר, רחש הענפים והעלים התעצם אף הוא. הציוצים כמעט ופסקו פרט לציוף הקטן שחזר בכל חצי דקה בערך. בין גזע העץ השיחי לרעמת הענפים המסורקת לצד, נוצר מחסה שבתוכו מרווח אדמה קטן שאפשר היה להיכנס לתוכו ולהתחבא כמו ילדים. להיות כמו גוזל בקן בחלל הפנימי של שיח האלה, שתוכו היה סבוך זרדים. קן ציפורים המאהיל מבפנים. כמה פיצולים וניגודים נכחו בעץ כל כך קטן. הירוק והכמוש, הגבוה והנשפך מטה, העבה והדק. הגזע עצמו היה מפוצל לחלקים, ודומה כי צמח אחר פער לעצמו מקום לגדול בתוך העץ עצמו. עורו של הענף שלצידי היה כהה וחלק, כל קליפתו הושלה ממנו. תחת עץ כזה אדם יכול להיות ציפור או גוזל עטוף בסבך ענפים. נשענתי על תלולית קטנה שממנה הבטתי קדימה, לא שמת לי לב שממש ליד ראשי

צמחה רקפת אחת. חמשת עלי כותרתה הלבנים הרכינו עימה ראש. העלים של השיח שמהם פרחו היו בשני גוונים של ירוק כהה ורענן, הם היו גדולים ומפוארים והתגבהו מסביבה, לא היה בהם מאום מצניעותה של הרקפת. צורתם נועדה לגונן עליה, לקלוט אל תוכם את טיפות הטל והגשם. עכשיו זה הזמן שהרקפות פורחות בקבר של טליה. הסלע שבתוכו נחבאות הפקעות הרדומות מוליד כעת חיים מתוכו. נשכחתי לצד הרקפת. אולי בכל זאת נשארת איזו תודעה אחרי הגוף, ואולי היא רואה את הרקפת עכשיו בדיוק כמוני. ציפור פרצה בבת אחת אל תוך סבך העץ והבהילה אותי. מסבך העץ המשיכה לענף בודד וממנו עפה הלאה.

הנחתי את התיק מתחת לראש ונשכחתי – מעליי היתמרו כאריג תחרה יפהפה צמרותיהם של כמה עצים שנשקו זה לזה. לא הרגשתי עוד את הקור. שקעתי בנועם תחרת העלים שרישתה את האוויר מלמעלה. במרווחים שבין הצמרות, נחשפה קרחת שמיים קטנה ממנה נסעו עננים הלאה מכאן. הרגשתי קלות אחרת בגוף. מפחיד להיות מחשבה בלתי פוסקת, אולי כך מרגישים כשמתים. נשכחתי קרוב לרקפת, פניי קרובות לפניה. נגעתי בעדינות בעליה הרכים. שכבנו בדממה כמו ששכבנו פעם, טליה ואני, במטע הלימונים של אבא, וחלמנו על חיים טובים שיהיו. הדמעות נשרו בלי משים. האור ריצד לפי תנועת העננים על פני השמש.

השולחן של הילדים הדס ליבוביץ'

בשוק הפשפשים של ברלין הבנתי שאני גרמנייה.

הסתובבתי בין שבילי הדוכנים וראיתי את הבית של סבתא שלי – חתיכות חתיכות של חיים שעשו את כל הדרך מברלין עד לכרמל. הכול היה שם – הספות של הסלון בקווים ישרים וענייניים עם ריפוד בצבע וניל פצפוצים בתוך מסעדים נוקשים מעץ שאי אפשר לשים עליהם ראש, רק לשבת בגב ישר ולשתות תה. היו ואזות שקופות עם חריטות של ענפים עדינים, וסכו"ם כסוף שהוברק טוב טוב, היו סטים של קערות פורצלן וצלחות לעוגה וצלוחיות לשוקולדים עם מכסה תואם מזכוכית, והמון בובות עם פנים נוקשות שלא דומות בכלום לאלה שיש לנו בבית, וגם מכשפות שכמו נלקחו מהאוסף שהיה תלוי על הקיר בכניסה לבית שלה. היו שם אוספים של דברים מוזרים – מטבעות, אותיות מוזהבות זרוקות בסל, אולרים, סיכות דש, ארגזים עם תפזורת של כפתורים בכל מיני צבעים וגדלים, בדיוק כמו האוצר החבוי במגירה התחתונה של ארון הבגדים של סבתא שלי, שעות היינו משחקים איתם, אלוהים יודע במה, כי לא היה שום דבר אחר לעשות בבית הזה, הקטן, קומה רביעית דמי מפתח בלי מעלית.

אבל כשהגעתי לזוג הכוסות הלבנות עם הפרחים הגדולים מדי בצבעים עזים מדי, הכוסות שהיו נמוכות מדי לקפה ולא דקות מספיק בשבילי תה, ובכל זאת היינו שותים בהן גם וגם, כשהגעתי לכוסות האלה יכולתי ממש לשמוע את סבתא שלי נשענת לאחור אחרי ארוחה משביעה דיה אבל לא הכי טעימה, לוגמת מהתה שלה, ואמרת "אלוזו". אלזו זו מילה שמתארת אנחה או פאוזה בין דבר לדבר, אין לה ממש מילה תואמת בעברית, וסבתא שלי גם ככה העדיפה לא לדבר עברית, למרות שהגיעה לארץ בגיל שתיים עשרה.

שם, בכוסות, ידעתי שהגרמניה הזאת היא חלק ממני.

היא אהבה אותי מאוד, סבתא שלי, ידעתי את זה. אני לא תמיד אהבתי את הביקורים בדירה הקטנה שעל ההר, כי לא הייתה שם חצר קסומה עם עצי פרי ופיטנגו וארגז חול ונדנדות כמו בצד השני, ובכל ביקור היו

מושיבים אותנו לאכול את ארוחת הצהריים שלא אהבתי בה כלום על "השולחן של הילדים", כלומר שולחן הקפה הנמוך של הסלון, בנפרד מהשולחן המכובד בפינת האוכל המכובדת של המבוגרים. גם בגיל שמונה עשרה ישבתי שם, ליד השולחן הזה, הנמוך, כשכבר הייתי יותר גבוהה מכולם, אפילו מאבא שלי.

בביקורים האלה אבא שלי ואח שלו היו מדברים איתה בגרמנית בקול מאוד רם מאוד כי היא לא שמעה טוב, וכל כך משעמם היה לנו שם מבין כל הדיבורים, עד שהיינו פותרים תשבצים של תפזורת בגרמנית ומנסים למצוא בהם מילים סתומות, או מחטטים לה בארונות עם ריח של נפטלין באף. אף אחד מאיתנו מעולם לא התעניין בתמונות שחור לבן הממוסגרות על הקירות, או שאל בשקט או בקול רם – מי כל האנשים האלה ולמה הם לא איתנו עוד.

ולפעמים, לרגע, סבתא שלי הייתה מסתכלת עליי מכולם, במין מבט כזה בוחן, מסדרת לי את השיער מאחורי האוזן, ואמרת שאני מזכירה לה את עצמה מפעם. לא רציתי להיות דומה לה, בגלל כל הגרמניה הזאת והשיעמום והשולחן של הילדים, אבל לא יכולתי להכחיש שהעיניים שלה, שהיו ירוקות קצת כמו של ילדה וקצת כמו של חתולה, היו גם אלה שניבטו אליי במראה.

והיא באמת הייתה קצת ילדה, סבתא שלי, ילדה שנקטפה בגיל שתיים עשרה מהגרמניה שלה, וניסתה להחזיק בה חזק עד יום מותה. ילדה שהאבא שלה שנחשב "משיגנע" ראה לפני כולם את האותות שסימנו שמשהו רע, רע מאוד הולך לקרות, ראה ותלש באימפולסיביות ששמורה רק למשוגעים באמת את המשפחה שלו מהבית בברלין עם המרצפות המאירות בצבע כתום ובורדו בחדר המדרגות, ויצא למסע שהביא אותו למקום ששנא עד סוף ימיו.

ומי ידע שבצד הזה, הגרמני, זה שלא היו בו עצי פרי ולא נדנדות תלויות על עץ, רק מגירה מלאה בכפתורים ושולחן נמוך לילדים, דווקא שם הייתה השפיות.

שירים

מרב זקס-פורטל

כל הלילה

חלמתי את שירת הזמיר (טשרניחובסקי)

כל הלילה חפשתי ילדה בשם רוח.
בצהרים שחקה בין רגלי, תלתליה
מדגדגים צוארי ובערב
לא. לא הייתה.

נטלתי בהלתי, טרקתי בכי
במזנה, סובבתי ברחובות,
הטרדתי עוכרות הטרדתי שבות
חתולים ומאוננים בפארק
מרבצם הבהלתי.

בבקר, כשהתעוררתי, נותר
לי רק שמה להעיד
שכל הלילה
אחר ילדה בשם
רוח.

שום סיבה

אין לך שום סבה לדאג,
אתה בקול הסמכותי,
אני מהנהנת, מניחה ראש
על מסעד הספה המרפטת, בטלויזיה
אוסטרליה נשרפת ונציה טובעת במים,
ילנה צחקבניק נמצאה ירויה בפלג גופה העליון.

הילד שלנו נוהג אמבולנס ברחובות
העיר, גשם בכל מקום.
אני מרדימה את עצמי לשנה,
מחר אתעורר בעוד מאה שנה.

בדידות

הבדידות מלנה את בני הבכור
כמו שולי גלימתו
של מלך גולה,
בשעה שהוא מלקט בחצר
אבנים
ופרורי ידידות
שהשליכו אחרים.

ראשית מבט, מגע
של יד בקלפתו
אדם דודי,
דגול מרכבה

אחר כך כבד
אי אפשר להתאפק,
צריך למצץ
גרעין קשה,
להתענג על מתק
בשרו
עד שבלילה
נתק מגבעולו,
נמסך בחלומי
קול חכמת הפרי

שירים

רונית בנר־שחר

*

ומה עשית כשהתמוטטה
הייתי עם האורחים
ואיפה היית כשהיא בכתה
הגשתי להם פריכים
ומה אמרת לה כשהיא
בכאב צוחה
שתפתר מולו לבד
ומה ראית כשכל זה ארע
לא מן הנגד ולא מן הבעד

כלומר ישבת על הגדר
רגל אחת לכל צד
כשהיא צוחה בכתה צרחה
ושוב הייתה לבד
ולמה היו רבים
כי שונא הוא
ערכים
כי פחדן הוא
קרבני
כי קדם הוא
ולא אני
אמרת
זה ענין בינה לבינו
אין זה עניני

הייתי באמצע הגשת קנוח
לא ידעתי משמאלי ולא מימיני

שירים רוחמה גבל־רדמן

אָחד. אָחד וְאָחד.

1

בְּסֵלוֹן בְּבֵית, עַל שְׁטִיחַ וְלִגּוֹ
בְּגַרְבִּים וּפִיג'מָה וְגֶשֶׁם בַּחוּץ
כְּמַצְלִיף.

אָחד אָמר:

חֲלַמְתִּי פֶּעַם עָלְיוֹ.
שִׁשָּׁאֲלֵתִי אוֹתוֹ אִם זְכוּכִית
נִכְנָסָה לוֹ לְבֶטֶן.
וּמָה הוּא עֹנָה?
שָׁלֵא.

זֶה הִיָּה חֵלוֹם טוֹב.

וְאָחד אָמר:

חֲלַמְתִּי עָלְיוֹ.
שִׁעֲמַדְתִּי עַל סֵלֶע
וְשִׁמַּעְתִּי אוֹתוֹ, בְּקוֹל חֲזֵק
מֵאַחֲוָרֵי הָעֵנָן
כָּל הַחַיּוֹת דָּהָרוּ מִתְחַתִּי
וְהוּא קָרָא לִי.
זֶה הִיָּה חֵלוֹם רַע.

וְתִינּוֹק בְּשִׁנְיָהֶם מִתְבּוֹנֵן
מִחִידָה לְתוֹכוֹ. מוֹשִׁיט יָד.

2

עֵיפָה עַל כְּרֶסֶא.
לֹא לְמַעַלָּה וְלֹא לְמַטָּה.

רְצִיטִי רַק לְנוֹחַ
וְאִם הִיָּתָה אֶת עֲצָמָה תוֹלָה
הָאִם גַּם אֲזֵי הִיָּית שׁוֹתֶקֶת
כְּנִרְאָה שְׁכֵן עֹנָתָה
אֲנִי אוֹהֶבֶת
שְׁקֵט

*

מָה שֶׁתְּרַאֶה אַחֲרַי
זֶה לֹא מָה שֶׁתְּרַאֶה לְפָנַי
אֵינּוּ מָה שֶׁהֵנֵךְ רוֹאֶה עֲכָשׁוּ
הַזְכָּרוֹן הוֹלֵךְ וְשׁוֹב
כְּמִטְטֵלֶת שְׁעוֹן
הַזְמַן לְבוֹשׁ בְּכַתְנַת שְׁעוֹן
קְשׁוֹר אֶל הַמְטָה
זֶה לֹא אֶתָּה
גַּם הַחֲטָה אֵינָה נִרְאִית כְּלָחֶם
כְּשֶׁהִיא צוֹמַחֶת
גַּם הָאֶמֶת נִרְאִית כְּשֶׁקָר
כְּשֶׁהִיא מְטִיחֶת

תלויה כפרכת בחדר
שקטה. מונה אותם.

אחד. אחד ואחד.
ודבריהם, אחד ושנים.
וחלומם, אחד ושלושה.

והגשם בגג כמצליף

3.

ואחד אמר:
נכון שבדלת שלנו מגנט
וברכה. לבית. בשער.
לא יבוא צער.
ובא לנו.
אמא?

כשהלכת

כשהלכת,
כאבו שפולי בטני
בחדות. באקזריות.
ימים הלכתי וידי
מנסות. מעסות.
את השריר המפלח
שהרה אותנו שתפים
שוב. ושוב. ושוב.
מנסות לרכך את חתוד חיינו.
תוכנת סופיותך. קרב סופיותנו.
ולשוא.
הלכת. הלכתי אף אני.
ונחדלנו.

תאר שני

עם ארגז קתום
על כסוי מטה
שלא זו חדשים.
עוד צריכה
לפרק תיק רחצה
עם חמר לעדשות
ומשקפים.
להסיר את הלוט מהשלט
שחנכו לכבודו.
לקחת את התיק.
לשלם על סמסטר.
לקבל תאר שני
בשמו.

שירים נְרָה פֶּאבְלוּבָה

מרוסית: מירי ליטווק

משוררת רוסיית בת זמננו, ילידת 1963. פרסמה יותר מ-20 ספרי שירה. שיריה תורגמו ל-25 שפות ופורסמו בין היתר בכתב העת האמריקני "ניו־יורקר". כלת פרסים רבים ומשתתפת בקביעות בפסטיבלי שירה בינלאומיים.

שירתה של נְרָה פֶּאבְלוּבָה מוקדשת בעיקר לחיים פרטיים ואינטימיים של אישה בת זמננו, עליהם היא כותבת בכנות ובישירות מופלגות. על פי שירתה אפשר לשרטט ביוגרפיה חברתית ותרבותית מהימנה של אישה בת דורה – זיהוי הג'נדר (בגן ילדים), גירושים, אהבה חדשה, נישואים מאוחרים.

מגיל שמונה ועד גיל 18 פֶּאבְלוּבָה הלחינה מוזיקה והתכוננה לחיים מקצועיים של מלחינה. כמו כן כתבה כעשרה ליברטו לאופרות והקליטה שבעה דיסקים כקוראת שירה. הצגות על פי שיריה הועלו ברחבי רוסיה. ורה פֶּאבְלוּבָה נשואה בפעם החמישית ואם לשתי בנות. מתגוררת במוסקוה ובניו־יורק.

*

פֶּבְלוּבָה נְרָה אָנִי,
לוֹחֶמֶת נֶגֶד מְלַחֶמָה מִיֵּנִית,
יֹרֶדֶת לְמִין־מַחְתָּרֶת
שֶׁם בְּרִצּוֹן וּבְלִי דַעַת חוֹזֶרֶת
עַל עֲלִילוֹת שִׁיר הַשִּׁירִים
לִילְדִים. וְיֵצֵא זְבוּבָה זְמוּזְמוּבָה,
בְּטֶנֶד מְזֻהָה!
יְקִירִי!

אהבת הזית צביה פורר

בְּצִמָּת סוּאן בְּעִיר יְרוּשָׁלַיִם
הַתְּגַנְבָה בּוֹגְנוּיְלִיָה אֲדָמָה
אֶל לְבוּ הָאֶפֶר שֶׁל זֵית
וְהַעֵץ הַתְּמִים עֵטָף אוֹתָהּ
בְּרַעַד עֲלוֹהָ כְּסוּפָה.

בְּלִילוֹת חֶלֶם הַזֵּית
גְּלִי חֲפִים קְלִילִים מְרַחֲפִים
פִּיּוֹת פְּרָחִים צְהֵבֵהִים נוֹשְׁקִים
וְהוּא חֵשׁ כְּבִגֵּן
יִם־תִּיכוֹנֵי חֲמִים.

הַבּוֹגְנוּיְלִיָה נִכְרָכָה סְבִיב הַזֵּית
וְלַחֲשֶׁה לּוֹ שֶׁהִיא קְרוּיָה עַל שֵׁם
הָאֲדָמִירָל הַצֶּרְפֶּתִי – לוֹאֵי אֲנִטוּאן דֶּה בּוֹגְנוּיֵל
וְהוּא גְּלָה לָהּ שֶׁהוּא אֶחָד מִשְׁבַּעַת הַמִּינִים.

הַקִּיץ בָּא וְהַבּוֹגְנוּיְלִיָה בְּעֶרְה בְּלֵב הַזֵּית
הָאֵשׁ חֲרָכָה וּפְצָעָה אֶת עֲנַפָּיו
לֹא נִתֵּן עוֹד הַזֵּית פְּרִי
לֹא שַׁעַר הַזֵּית אֶת הַסִּכָּנָה
אִידֵךְ אַהֲבָתָה מְכֻלָּה.

*

אם אתה מצמצם עיניך,
אלה טענות סרק.
אם רואים רק צדודית פניך,
זאת אומרת, אתה הנהג.

אם דבריך פוזעים עד כאב
דם הפצעים הוא שלי.
ואם אותי לא אוהב,
זאת אומרת: זאת לא אני.

*

פסת העור המתקלף,
עקצוץ יתוש על הפטמה...
לבוש חנה אותי עוטה -
זאת לי תלבשת מתאימה.

הנמלה טפסה לערף.
פרפר על העכוז יבזיק...
אוגרת קיץ לתקופת החורף
היטב יודעת: לא יספיק.

*

תחת כסת אחת ישנים המתים:
בלבן, צהב, בירק, ארגמן.
שמיקה חומה, ירקה, לבנה -
ש'לג, פרח ודשא בתור בטנה.
במטר מקשטת, ברקמה מעטרת,

צללי נצנים, אותיות כותרת,
מחרי חלדה מברזל יציקה...
אחדים כסייתי בגד רכה.

*

נהר. ערכה בוכיה,
צרצר, אבן שחם קרה.
עליה באות נטויה:
פה פבלוכה ורה קבורה,

והיא, בני השבט, אחי,
תארה רגשותיה שלה
במלים פשוטות עד בלי די
אף נדמה שכלי אף מלה.

*

שלגיות, שושנות עמקים,
עשב כהה עבות.
איזה בית קברות מקסים!
הייתי רוצה פה לחיות:
לרחץ בקרני מעריב,
גשם אביב לנשם
ולקשט את קברי
בזרי גיחוחות רקבון.

הערות שוליים מספר 18 כמפתח להבנת הספר "שפילפוגל שפילפוגל" מאת מתן חרמוני* דורית זילברמן

הערות שוליים מספר 18 מסתיימת במילים: "דברים שהיו בחזית זו לירכתיים, ומה שהיה בירכתיים בא והתמקם בחזית". וזהו, לדעתי, המפתח לפיצוח המבנה החתרני של הרומן החדש של מתן חרמוני. זה לא הרומן הראשון שמשתמש בפורמט של מאמר אקדמי עם הערות שוליים. עמוס עוז כבר עשה את זה ב"סיפור על אהבה וחושך". זו גם לא הפעם הראשונה שהערות שוליים מחביאות בין האותיות הקטנות תוכן משעשע. כבר עשה את זה ראובן קריץ סופר ("תכול המטפחת") ופרופסור (שכתב באיזו הערת שוליים: קורא יקר, אם הגעת עד כאן וקראת הערה זו זכית בפרס. אתה מוזמן לכתוב לי ולקבל ספר מתנה. בפרפרזה) – אבל זה הספר הראשון שהיפך את היוצרות כנזכר לעיל. ובכמה מישורים. במישור אחד, הצליח להעמיד שני גיבורים משניים בחזית ושני גיבורים ראשיים בשוליים. המספר – דוקטור אוריאל-דוד חיות (ראו הערת שוליים מספר 4 – זה המקום היחיד שבו ניתן להתוודע אל שמו) ואבינועם שפילפוגל (מהערה 16). הם לכאורה מספר עד וגיבור משני. אבל חרמוני הזיז אותם לחזית. שני אנטי גיבורים ברנריים שכשלו בטיפוס בסולם האקדמי וממוקמים אי שם בין התחתית לבין לעוף מהסגל. שפילפוגל הוא גיבור ראשי כהתניה פאבלובית כי זכה שהספר ייקרא על שמו. האינסטינקט של הקורא הוא לחכות להופעתו ולכל פירור שהמספר יזרוק לנו עליו. הוא גם נושא שם בעל משקעים הנרמזים באותה הערה, מספר 16. זהו שמו של הפסיכיאטר מספריו של פיליפ רות. בפעם הראשונה הוא מופיע בספר "מה מעיק על פורטנווי" (בתרגום מדויק: קובלנת פורטנווי. קובלנה גם במובנה המשפטי) – שם יש לו רק שם משפחה, אין לו קול, אין לו ביוגרפיה, זהו מונו-דיאלוג שנושא אלכסנדר פורטנווי לאורך כל הספר, כששפילפוגל הוא הנמען. פסיכיאטר דמוי פרויד שרק מקשיב ויש לו רק שורת סולו אחת בסיום הספר, כפואנטה, והוא אומר: "כך [אמר הרופא]. אפשר אנחנו עכשיו להתחיל,

* הוצאת כתר, 2019.

כן?" כאילו אחרי כל השטף והבלבול של הנער היהודי המחפש אחר זהותו, המתחבט ביחסי משפחה ובייסורי התבגרות, אחרי כל זה הגענו רק להתחלה. בספר של רות "חיי כגבר", לפסיכיאטר כבר יש שם פרטי, גם הוא קומי ואירוני – קוראים לו אוטו שפילפוגל, וכבר יש לו קול ודיבור, מה שעושה אותו למעט יותר אנושי. אבל בעיקרון הפסיכיאטר הוא דמות סמכותית ואף מעין אלוהית, כשהגיבור הוא הבן המאמין/כופר. אצל חרמוני השניים – חיות ושפילפוגל – חברים. כשהיו צעירים שפילפוגל קרא לעצמו אבי שלף, ולימד את חיות לאונן. חיות מעלה על הדעת את השם היצרי פרץ חיות, וגם כאן חרמוני קושר אותם בקשר ישיר לפיליפ רות ולגיבורו המאונן נון סטופ – אלכסנדר פורטנווי. הם נפגשים שוב כגברים בוגרים באקדמיה, שניהם בתחרות טיפוס בסולם הדרגות ובמרוץ אחר הקביעות. שניהם נכשלים. ואילו הגיבורים הראשיים – ססובר וקוסובר (!) (איך הם יכולים להיות גיבורים ראשיים אם שמותיהם חורזים כמו השומרים התאומים של קפקא) ויהודית רדלר הם דמויות משנה דו ממדיות ושטוחות. ולמרות שיהודית רדלר הייתה יהושע שקם יום אחד בתור יהודית, היא לא דמות עגולה, היא לא מתעניינת ממש במה שקרה לה. מי שמבחיין בכך הוא חיות, המספר-עד, שבאותו זמן מנהל איתה רומן, ומנסה להניע אותה לעשות דברים ולקדם לעצמה את העלילה, וכן, הוא זה שמבחיין במאפיינים מגדריים שמשנתנים אצלה כגון אלה שהוא מזכיר בהערה מספר 18 הנפתחת במילים: "כאן יש דבר עקרוני שצריך לעמוד עליו. אם הייתי כותב חיבור אקדמי הייתי צריך להדגיש את העניין הזה בפתח הדברים כטענה מרכזית ומשמעותית, שעליה נבנית מסכת הטיעונים כולה", רמז שפה טמון המפתח להבנת הספר. וכאן מסביר המספר, להבדיל מן המחבר המובלע, שכל מה שידע יהושע רדלר נותר בזיכרונה של יהודית רדלר, היא הגלגול שלו. הערה מספר 18 נמשכת כך: "כלומר, האריחים והאבנים שהרכיבו את פסיפס הידע, את האינטלקט של יהושע, ואלה שהרכיבו את זה של יהודית, היו אותם האריחים ואותן האבנים. ועם זאת, ככל שיהודית צברה יותר ניסיון כאישה, ככל שהדברים צרו את תודעתה לצורה חדשה, ככה נוצרה אצלה איזו היררכיה חדשה בתוך הפסיפס הזה" – אמירה מגדרית על ההבדל בין גבר לאישה, שמבחינה תמטית סביבה נסבה קומדיית הסקס הזו, ועל כך יבוא פירוט.

מלבד העובדה שצמד הניגודים שוליים-חזית תקף לגבי הגיבורים

הראשיים והמשניים, הוא תקף לגבי מבנה הספר: הדברים המרכזיים מתרחשים בהערות השוליים ולהפך, מה שמלמד שאולי ה"גלגול" איננו העניין, בשונה מהגלגול של קפקא, ששם כל הספר עוסק הגיבור בהתמודדות עם המוזרות החדשה שתקפה אותו. ובשונה גם מספרו של פיליפ רות "השד", שם הגיבור, דיוויד קפש, שגם הוא אגב מרצה לספרות באוניברסיטה המלמד את הגלגול של קפקא ותוך כדי כך מתגלגל לשד אישה בגלל יצריו השולחים שלוחות ושורשים לכל חלקה טובה באישיותו, אומר: "ובכן, אני ביצעתי את הזינוק הנחשוני אל מעבר לסובלימציה. הפכתי את המילה לברש. נעשיתי קפקאי מקפקא". קפש עסוק לאורך כל הרומן בניסיון להבין מה ואיך זה קרה לו ומה הוא מרגיש וכמה הוא רגיש בתור שד.

ואילו כאן, יהודית מתגלגלת בדרך אגב, מקבלת את השינוי שחל בה כמובן מאליה, נהנית מאוד ממצבה החדש, ולא היא ולא הסובבים אותה משקיעים רגע אחד של תמיהה לגבי המטאמורפוזיס שחל בה. ולכן, למרות הפירוש היפהפה של המבקרת רות עפרוני שהמסר הוא שהאישה היא האדם החדש, אני מוכרחה לחלוק עליה, שכן כל המאפיינים של יהודית מצביעים על האישה הישנה: היא מתקשה ברוורס, למרות שכיחושע הצטיינה ברוורס; היא מרויחה פחות; היא מתקשה יותר להתקדם בהיררכיה האקדמית; היא יותר רגשית; אם יהושע קרא לאימו איסי, בשמה, הרי יהודית קוראת לאימה אימא, בניגוד לרצונה כמעט, אבל נכנעת. אולי הדומיניות היא האדם החדש. כמו שנחמה היא גם חמי. ובעצם זה לא חדש, וירג'יניה וולף כבר אמרה שהאדם האנדרוגיני הוא האדם העשיר ביותר.

הערות השוליים הן דרך מופלאה לאפק את הרומן איפוק אירוני. שם הקורא מקבל את המפתחות לרומן כמו גם את שמו של המספר, כמו גם את החוויות האינטימיות-מיניות שלו, כמו זו שחבר מלמד אותו לאונן. בהערות השוליים גם מכניס את עצמו חרמוני בשמו (הערה 14: וראו מאמרו של מ' חרמוני), כמו היצ'קוק המציץ לרגע בסרטיו, כמו פול אוסטר, או כמו פיליפ רות שיוצר את פיטר טרנפול, וטרנפול יוצר את צוקרמן וצוקרמן הוא סופר שברא דמות שדומה בכל לפורטנוי שיצר פיליפ רות. גם שפילפוגל זוכה לעוד שכבה כאשר גיבור בשם זה מופיע בתוך ספר שמוזכר ברומן (בין הרבה יצירות ספרות אחרות, חלקן אותנטיות וחלקן בדויות). מדובר בשבירת קונבנציות ספרותיות מקורית

בעוצמתה, ומשבירות כאלה נבנית כתיבה חתרנית. הרומן מתרחש למעלה והמפתחות ניתנים לו למטה, בקטן יותר.

מישור נוסף של חזית-שוליים הוא המפתחות ברומן המפתח, היחס בין ההפניות האוטנטיות למאמרים מדעיים וההפניות הפיקטיביות; אזכור שמות אותנטיים כגון יוסף האפרתי לעומת השמות הפיקטיביים שגם הם רמזים סבוכים לחוקרים באקדמיה. אפשר לדבר על השמות גם כאספקלריה של החברה הישראלית, השמות האשכנזים הפריוילגיים ממלאים את החוגים לספרות ופה ושם צץ איזה שם מזרחי. אבל יותר מעניין לשים לב דווקא לדמיון הרלוונטי בין חרמוני לגיבורו החרמוני.

הומור כמאפיין את לשון היהודים הפנימית

אי אפשר לנתח את הספר המצחיק הזה ואת ההתכתבות שלו עם רות, בלי לדבר על ההומור ההופך אותו לספר קומי יהודי, חוליה בשרשרת היוצרים הקומיקאים היהודים, ממשיכיו של רות. רות הוא אביהם הרוחני של וודי אלן, מל ברוקס, וסופרים כמו נתן אנגלנדר, ניקול קראוס, ג'ונתן ספרן פויר ומייקל שייבון. רות השפיע מאוד גם על קומיקאים ישראלים כמו דני סנדרסון ומנחם זילברמן, שידע בעל פה את "מה מעיק על פורטנוי", וגם יאיר גרבוז בספרו המצחיק "תמיד פולני". אומנם חרמוני לא מתעסק בזהותו היהודית כמו רות, אבל הוא מתחיל את הספרות העברית מספרות היידיש והוא יודע יידיש, ידע שאין לו הרבה מתחרים בקרב בני דורו. מכאן ברור שהוא מודע להומור של שלום עליכם ובאופן כללי לכך שהומור הוא אחד המאפיינים הבולטים של לשון היהודים הפנימית (מושג שטבע פרופסור הלל ברזל ואני פיתחתי בדוקטורט שלי: "האני היהודי החצוי ביצירותיהם של א.ב. יהושע ופיליפ רות"). הספרות היידיית והעברית משמשות אצל חרמוני תחליף לעיסוק האובססיבי של רות בזהות היהודית. בספרו "היברו פבלשינג קומפני" הפליא מתן חרמוני לספר על הרקע היידי הניו יורקי, ושבר את המחיצות בין שתי הספרויות, זו היהודית אמריקאית שפרחה בין שתי מלחמות העולם והגיעה לשיאה בשנות השישים, עם ברנרד מלמוד, סול בלו, בשביס זינגר ואחרים, וזו העברית הנכתבת בישראל.

ההומור של חרמוני מתבסס בין היתר על עיסוק בשני נושאים שנחשבים טאבו – מין ומוות. גילויי המין וחדוות המין התוקפת את יהודית רדלר בגלותה את נשיותה נעים על הקשת מהכתיבה המגרה בקצה אחד ועד

משתתפי הגיליון

איריס אליה כהן, סופרת ומשוררת לילדים ולמבוגרים, כלת פרסי יצחק נבון, לוי אשכול ופרסים רבים נוספים, פרסמה עד כה תשעה ספרים. את הפואמה "רצח בהסכמה" האוצרת 40 שירים (בגיליון זה מופיעים ארבעה מהם) כתבה לזכרה של אסתי אהרונוביץ' שנרצחה בנובמבר 2019 בביתה.

עידו אנג'ל, בן 45, נשוי להדר ואב לשלושה. חי בגבעתיים. הקים את "מיזנטרופ", חלל העבודה הראשון בארץ, לימד נרטולוגיה לקולנוע במדרשה לאמנות וכתב וביים לטלוויזיה. עד כה פרסם עשרה ספרי פרוזה ושירה.

צור ארליך הוא המשנה לעורך כתב העת "השילוח", מתרגם ומשורר. בשנתיים החולפות יצאו לאור מפרי עטו הספר "המדינה הזאת: מבחר שירי עיתון", ושלושת ספרי השירה המתורגמת "אל דביר החשכה" לאלפרד טניסון, "מבחר שירים" מאת רודיארד קיפלינג, ו"מסה על הביקורת" מאת אלכסנדר פופ.

רונית בכר שחר היא דור שני לשואה וחלק גדול מכתביה עוסק בחוויית הדור השני לשואה. זכתה בציון לשבח על אסופה משיריה ובפרס פסח מילין. ספר שיריה הראשון יצא לאור בהוצאת עם עובד ב-2017 וזכה למימון מפעל הפיס. בעבר הייתה ממקימי בית הספר הפתוח הדמוקרטי בתל אביב-יפו ולימדה בו אמנות. אוסף משיריה המתורגמים לאנגלית הופיע ב-2018 במגזין "MANTIS" - מגזין הספרות והשירה של אוניברסיטת סטאנפורד.

נריה ברדה נולדה לחינוך דתי. בגיל 13 נפרדה מהדת אך לא מארון הספרים שלה. כותבת שירים וסיפורים, גרה במושב בשפלה. בוגרת החוג לפילוסופיה וספרות באוניברסיטת תל אביב. הטבע מחלחל דרך קבע לטקסטים שלה, ובסיפור המתפרסם כאן לראשונה הוא תופס מקום מרכזי. רוחמה גבל-ירדמן, מנכ"לית עמותת "יסודות" שבמכללת הרצוג, מרצה בחוג לאזרחות במכללה. אם לשישה ילדים במשפחה מולחמת. גרה בנחושה שבעמק האלה. ספר שיריה הראשון יראה אור בקרוב. זהו פרסומה הראשון בשירה.

מרדכי גלדמן הוא משורר ופסיכותרפיסט בגישות פסיכואנליטיות. פרסם

הכתיבה המדעית בקצה האחר, ושני הקצוות האלה יוצרים פער קומי. אני אזכיר רק דוגמה אחת. כדי להדגים את ההבדל בין גברים ונשים ביחסם אל המין, מצטט המספר את שירו של יונתן רטוש, "חשרת דשאים", שבמציאות בכלל קוראים לו "יער". כבר צוין בהערת שוליים מספר 18 כי כל מה שיהושע ידע יהודית זכרה, אבל הלכנים התארגנו אצלה אחרת, והשיר של רטוש העלה אסוציאציות מיניות אצל יהושע: השורות "חזה עשבי דמום כבש פנים בקטורת / גוהה דמעת חוה בעשב ריחני" הופכות לתיאור של חזה גברי של גבר המלחך ערוות אישה. המספר מציין שלקח ליהודית זמן להיזכר בשיר. בהתחלה במקום "חשרת דשאים" היא זוכרת "טה-טה דשאים", ורק כשהיא הולכת לספרייה ומוצאת את הספר היא נזכרת בנוסח המדויק. ולא פלא, מסכם המספר, כי בפעם הראשונה שיהודית ביצעה מין אוראלי באישה, אולי הדבר הראשון שלמדה היה שדין זה אינו כדין זה. אפשר להציע כאן למחבר פנטזיה נשית מינית כפירוש לשיר "בדרך לתבור הלכתי לבדי / מאחורי שמעתי קול פרסה / הפניתי את ראשי ראיתי לידי / רוכב צעיר ישוב על גב סוסה. / שאל: לאן, ילדה? עניתי להרים / והוא אותי על סוסתו הרים". ויש שיגידו שזה קרה לה כי הילכה אל ההרים במיני עז... כמו תמיד יאשימו אותה.

בצד הטאבו הקשור במין עוסק הספר בטאבו הכרוך במוות, הן המוות המתרחש בבית האבות והן זה של נחמה, היא חמי, ובמיוחד סצנת החניטה של קניגסהופר מהסגל, שלפי צוואתו הוא יושב בארון שבחדר הסמינרים ומוצא לאירועים חשובים, וכולם התרגלו לנוכחותו, "חוץ מפעם אחת, כשמרצה אחת מאוניברסיטה אחרת אמרה שהיא לא מוכנה שהוא ישב בהרצאה שלה. גם כשהיה חי היא לא הייתה מוכנה שישב איתה באותו החדר, אז בטח שלא בתור פוחלץ. לקח קצת זמן לשכנע אותה, אבל בסוף היא התרצתה, ואפילו פנתה אליו בסוף ההרצאה שלה ושאלה אם יש לו משהו להעיר". מטאפורית? הסצנה הזו מעלה על הדעת כמה דינוזאורים שהשתלטו על המחלקות לספרות (על כך ועל דעיכת החוגים למדעי הרוח בעצם סב הרומן הזה). מה שמזכיר לי, בהערת שוליים, שחזרנו פעם לתל אביב מכנס אקדמי שהתרחש בירושלים. ישבנו במונית חוץ מהנהג ארבע מרצות, שלוש פרופסוריות ורק אני דוקטור, ואחת מהן, שראתה אותנו בפרספקטיבה, אמרה: "כמה מרצים מחכים עכשיו שנתהפך על הכביש ונמות?!"

19 ספרי שירה ושישה ספרי עיון. ספרי שיריו האחרונים הם "הלכתי שנים לצדך – כרך ג" ו"סהר על סירה" (הייקו). פרסים: פרס ברנר, פרס עמיחי ופרס ביאליק למפעל חיים בשירה.

לילך גליל, ילידת 1967, סופרת ומשוררת. עורכת ומלווה כותבים וכותבות, ביחידים ובקבוצות, בעיר ובטבע. ספרה השביעי, "מינהיות", ראה אור לאחרונה והוא סיפור שירי פרגמנטרי בפרוזה.

מוריה דאום קפלן, כותבת וביבליותרפיסטית. פרסמה שירה ופרוזה על במות שונות, ביניהן "המוסך", "משיב הרוח" ועוד.

יוסי זיו, יליד 1951, גדל בשכונת ביצרון בתל אביב. זיו הוא בעל תואר דוקטור בכימיה ולמד פילוסופיה לתארים מתקדמים. ערך כתבי עת בינתחומיים בישראל ולימד מדע ופילוסופיה בישראל ובשווייץ. עד כה ראו אור שני רומנים שלו וספר מסות. בשנים האחרונות מתגורר בשווייץ.

דורית זילברמן, סופרת. מחברת הספר "בלחש" שראה אור לאחרונה בהוצאת ידיעות ספרים. כלת פרס ראש הממשלה.

מרב זקס פורטל, סופרת, משוררת ומתרגמת ספרות. ספרה "מלאכים באופק" יצא לאור ב-2016. השירים בגיליון מתוך ספר שירה בכתובים. גילי חיימוביץ, מתרגמת ומשוררת. ספרה האחרון "פתק – Note" ראה אור לפני מספר חודשים במהדורה בינלאומית. פרסמה שישה ספרים בעברית, האחרון שבהם "אורות נחיתה" (2017, ספרי עיתון 77) וכן ספר שירה מתורגמת, "וקו הופך לצל", מאת המשורר האסטוני מטורה (2018, ספרי עיתון 77). זוכת פרס המשוררת הזרה הטובה ביותר בתחרות הבינלאומית "אוסיה די ספיה" שבאיטליה (2019), מענק אמן מצטיין ממשרד התרבות והעלייה (2015) ועוד. שיריה תורגמו לכ-30 שפות.

עודד כרמלי הוא משורר, עורך כתב העת "הבה להבא" והוצאת הבה לאור, עורך-שותף בפסטיבל תל אביב לשירה והמנהל האמנותי של אמן העיר – שנת אלטרמן של עיריית תל אביב.

ענת לבי-אדלר, מחברת הרומן "כותבת ומוחקת אהבה" (שעבורו זכתה בפרס אח"י ליוצרים בני העדה העיראקית). הרומן השני פרי עטה יראה אור בשנה הקרובה בהוצאת ידיעות ספרים.

דפנה לוי, עיתונאית ומתרגמת. חברת מערכת כתב העת "אלכסון" ומעורכות המוסף הספרותי המקוון "המוסך".

חיה לוי, ילידת 1967, משוררת ומורה. גרושה, אם לשתי בנות. ספרה הראשון, "אכלתי פרחים", ראה אור ב-2014 בהוצאת עיתון 77 תחת השם חיה סדן. ספרה השני, "אחת חיה", ראה אור בהוצאת פרדס ב-2018.

הדס ליבוביץ, סופרת, גדלה בירושלים, חיה בתל אביב. פרסמה חמישה ספרי ילדים, ביניהם סדרת "ליבי" (הוצאת הקיבוץ המאוחד) אשר זכתה בעיטור "הפנקס" לספר ראשית קריאה מצטיין לשנת 2018. ספרה האחרון, "מטאטאים רוקדים בחורף" (הוצאת צלטנר), מועמד לפרס יד ושם בקטגוריית ספרי ילדים ונוער. כמו כן פרסמה את הרומן "דלת מול דלת" (פרוזה, ידיעות ספרים, 2018).

מירי ליטווק, סופרת ומתרגמת. בוגרת החוג לאמנות התיאטרון של אוניברסיטת סורבון שבפריז. כלת פרס היצירה ע"ש לוי אשכול. פרסמה ארבעה ספרי פרוזה. מתרגמת מרוסית ומצרפתית. סדרת שירה מתקופת תור הכסף הרוסי בתרגומה, הכוללת את שירי מארינה צוואייבה, בוריס פסטרנק, אלכסנדר בלוק ואנה אחמטובה, ראתה אור בהוצאת גוונים.

חיה משב, זוכת פרס אקו"ם ליצירה המוגשת בעילום שם בתחום השירה לשנת תשע"ו. פרסמה שירה ופרוזה בכתבי עת ובעיתונות, ביניהם "הליקון", "מטעם", "משיב הרוח", "שבו", "תרבות וספרות הארץ", "גרנטה", "פרויקט הסיפור הקצר" ועוד. ספר שירה "כל קיר היה דלת" יצא לאור בימים אלו בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

צביקה ניר, סופר, משורר, יושב-ראש אגודת הסופרים העברים בישראל. שלומית נעים-נאור, משוררת ואשת חינוך ירושלמית. ספרה הראשון, "אין לדבר סוף", זכה במספר פרסים. ספרה השני, "הדברים שאנחנו לא מדברות עליהם", יראה אור בקיץ 2020. שניהם בהוצאת פרדס. נשואה ואם לשלוש בנות.

טלי עוקבי, סופרת ומשוררת. בוגרת המדרשה לאמנות בבית ברל. ספרה האחרון "בלוטת האושר" יצא בסדרת "רוח צד" בעריכתו של פרופסור יגאל שוורץ. קדמו לו הנובלה "רצועות" וספר השירה "עור התוף של הלילה". מפרסמת באופן קבוע שירים וסיפורים בכתבי עת שונים.

צביה פורר, משוררת וסופרת, מראינת ומנחה ערבים ספרותיים ומלווה תהליכי כתיבה ועריכה. יו"ר אגודת הסופרים בחיפה והצפון. פרסמה ארבעה ספרים: "ימים דקים" (שירים), עקד, פרס הקרן על שם רון

ספרים שהתקבלו במערכת

- אביחי אורן: "ניצנה", פרוזה, פרדס הוצאה לאור, עריכה: אורית צמח, 2020, 336 עמ'.
- יעל ש. אייזנברג: "טאפסטרי", שירה, הוצאת בית עקד, עריכה: ד"ר שילהב קסט, 2019, 78 עמ'.
- ורדה אליעזר: "כשהשמש ברא צל", שירה, ג'וקר הוצאה עצמית, עריכה: רפי וייכרט, 2020, 89 עמ'.
- צוריא אל אסף: "לדובים שהיו כאן פעם", שירה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עריכה: סבינה מסג, 2019, 83 עמ'.
- יפתח בן אהרון: "מסע קריסטל", שירה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עריכה: לאה שניר, 2020, 80 עמ'.
- אסתי ג' חיים: "סיד", פרוזה, הוצאת אחוזת בית, עריכה: עליזה ציגלר, 2020, 279 עמ'.
- רינה גינוסר: "בכתב דק", שירה, הוצאת עיתון 77, 2020, 63 עמ'.
- רפי וייכרט: "באור חריף", שירה, הוצאת ספרי עיתון 77, עריכה: רפי וייכרט, 2020, 135 עמ'.
- ניקולא יוגוף אורבך: "דם תפוזים", שירה, הוצאת ספרי עיתון 77, 2020, 86 עמ'.
- ז'אן מרגריט: "סירות מפרש בחורף", שירה, הוצאת קשב, עריכה: רפי וייכרט, 2020, 305 עמ'.
- שושנה קרבסי: "דובדבנים במדבר", שירה, צבעונים הוצאה לאור, 2020, 136 עמ'.
- נגה רוזנפרב: "הקומה השנייה – חייה ויצירתה של עמליה כהנא כרמון", פרוזה, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 2020, 365 עמ'.
- מתי שמואלוף: "ממזרח יתפרץ הר געש", הוצאת ספרי עיתון 77, עריכה: דנה רייך, 2020, 235 עמ'.

- אדלר), "אסור להתל באבן" (נובלה וסיפורים קצרים, גוונים, פרס קרן תרבות חיפה), "לפעמים אני עוברת" (שירים, ספרי עיתון 77, פרס קרן תרבות חיפה), "מה קרה לזנב של שרי?" (ספר ילדים, צמרת).
- גיא פישר נולד ב-1951 במושב אביגדור, שבו הוא מתגורר גם היום. חקלאי ומורה לתנ"ך. פישר החל לכתוב שירה לאחר נפילת בנו מרום, חייל גולני, בגנין במבצע חומת מגן באפריל 2002. השירים המובאים בגיליון זה לקוחים מספר שיריו הרביעי "בתחתית הימים" העומד לראות אור בשנה הבאה בהוצאת עם עובד. קדמו לו: "אחרי זה" (עם עובד, 2010) "צירי חיים" (קשב לשירה, 2014) ו"מה למדת מהסיפור" (עם עובד, 2017).
- פאר פרידמן, מתרגם ספרות יפה מצ'כית לעברית. ספרים בתרגומו ראו אור בהוצאות מחברות לספרות, אחוזת בית, כרמל ועוד. מלמד בפראג בבית הספר ע"ש רון לאודר ובאוניברסיטת קארל, וכן באוניברסיטת פאלאצקי באולומוץ.
- שמעון צימר נולד ב-1950 בקריית חיים, נמלט משם ומתגורר בתל אביב מאז ראשית שנות השבעים. עבד כשומר בבתי הזיקוק, מחסנאי, סבל בשוק הסיטונאי, קורא מוני חשמל, פקיד בחברת ביטוח ושחקן תיאטרון. בשלושים השנים האחרונות שרד כספרן. כתב שירה ומחזות. ספרו התשיעי, "על שפת חור שחור", ראה אור לאחרונה בהוצאת כנרת בסדרה "רוח צד". נשוי ואב לשני ילדים. חתן פרס היצירה ע"ש לוי אשכול.
- שרי שביט היא סופרת, משוררת ועורכת ספרות. מגישה ועורכת את תוכנית הספרות "שוברים שורה" בשידור הציבורי, מנהלת פסטיבל ספרות ומורה לכתיבה.
- רוהה שגיא נולד ב-1972. מספריו שראו אור: "כל הדרכים", 2006, הספריה החדשה, "ספינות של קרבה", 2016, עם עובד.
- אלי שמואלי, סופר ומשורר. לאחרונה ראה אור בהוצאת עם עובד ספרו השלישי, הרומן "המשורר והחשפנית". ספרו "אישולים" זכה בפרס "עם הספר" מטעם קרן רבינוביץ' ובפרס משרד התרבות להוצאת ספר ביכורים. בשנת 2017 הופיע ספר השירה שלו, "האל שהכזיב הוא אתה". זוכה מלגת "פרדס" של הספרייה הלאומית.